

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

x.A S.O.U.
STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1945: 36
FINANSDEPARTEMENTET

UTREDNINGAR
ANGÅENDE
EKONOMISK
EFTERKRIGSPLANERING
XI.

FRAMSTÄLLNINGAR OCH UTLÅTANDEN FRÅN
KOMMISSIONEN FÖR EKONOMISK EFTERKRIGSPLANERING 4.

Betänkande angående vissa arbetsmarknadsfrågor m. m.

S T O C K H O L M

1 9 4 5

Statens offentliga utredningar 1945

Kronologisk förteckning

1. Betänkande med förslag till utlänningslag och lag angående omhändertagande av utlännning i anstalt eller förläggning. Norstedt. 169 s. Ju.
2. Betänkande med förslag till organisation av en luftfartsstyrelse m. m. Norstedt. 68 s. K.
3. Betänkande rörande särskilda åtgärder vid återförandet till civil verksamhet av till beredskaps-tjänstgöring inkallad personal. Hæggeström. 74 s. Fö.
4. Betänkande angående den husliga utbildningen. Beckman. 167 s. S.
5. Betänkande med utredning och förslag angående yrkesutbildning av sjöfolk av manskapsgrad samt åtgärder till höjande av sjöfolkets allmänna och medborgerliga bildning. Idun. 370 s. E.
6. Utredning rörande den tekniskt-vetenskapliga forskningens ordnande. 7. Förslag till åtgärder för livsmedelsforskningens ordnande. Hæggeström. 150 s. H.
7. Betänkande rörande Sveriges smalspåriga järnvägar. Del 1. Allmänna synpunkter. Idun. 109 s. K.
8. Betänkande rörande Sveriges smalspåriga järnvägar. Del 2. Blekingenättets järnvägar. Idun. 124 s. 1 pl. K.
9. Promemoria med förslag till arrendebestämmelser för kommunal jord. Marcus. 56 s. Jo.
10. Betänkande och förslag rörande effektivisering av skyddshemselevernas eftervård m. m. Marcus. 158 s. S.
11. Utredningar angående ekonomisk efterkrigsplanering. 8. Framställningar och utlåtanden från kommissionen för ekonomisk efterkrigsplanering. 2. Betänkande med förslag till vissa åtgärder i syfte att under depression stimulera avsättningen av varaktiga konsumtionsvaror m. m. Marcus. 153 s. Fi.
12. Investeringsutredningens betänkande med förslag till investeringsreserv för budgetåret 1945/46 av statliga, kommunala och statsunderstödda anläggningsarbeten. Marcus. viij, 350 s. Fi.
13. Bilagor till investeringsutredningens betänkande med förslag till investeringsreserv för budgetåret 1945/46 av statliga, kommunala och statsunderstödda anläggningsarbeten. Marcus. 83 s. Fi.
14. Socialpolitikens ekonomiska verkningar. Av C. Welinder. Beckman. 113 s. S.
15. Stadsplanutredningen 1942. 3. Förslag till byggnadslag m. m. V. Petterson. 646 s. Ju.
16. Betänkande med förslag till nyorganisation av kyrkomusikerbefattningarna m. m. Del 1. Hæggeström. 208 s. E.
17. Statsmakterna och folkhushållningen under den till följd av stormaktskriget 1939 inträdda krisen. Del 5. Tiden juli 1943—juni 1944. Idun. 484 s. Fö.
18. Normalbrandordning för städer, köpingar och municipalsamhällen. Norstedt. 21 s. K.
19. Normalbrandordning för landskommuner. Alternativ 1. För kommuner med bygdebrandförsvaret och skogsbrandförsvaret samordnade. Norstedt. 21 s. K.
20. Normalbrandordning för landskommuner. Alternativ 2. För kommuner, i vilka skogsbrandförsvaret ordnats för sig. Norstedt. 22 s. K.
21. Betänkande och förslag rörande upplysningsverksamhet om och inom försvaret. Katalog- o. Tidsskriftstryck. 142 s. Fö.
22. Ungdomen och nöjeslivet. Ungdomsvårdskommitténs betänkande del 3. Hæggeström. 371 s. Ju.
23. Socialvårdskommitténs betänkande. 10. Statistisk undersökning angående folkpensionärernas bostadsförhållanden m. m. Beckman. 108 s. S.
24. Betänkande angående grundpenningväsendet. Marcus. 64 s. H.
25. Betänkande och förslag angående statsbidrag till byggnader för folkskoleväsendet. Hæggeström. 83 s. E.
26. Kommitténs för partiellt arbetsföra betänkanden. Bilaga nr 1. Riktlinjer för skapande av socialväsendets forskningsorganisation. Av Hj. Cederström. Idun. xx, 296 s. 4 pl. S.
27. 1944 års uppborädsberedningens betänkande med förslag till omläggning av uppborädsförandet. Marcus. 589 s. Fi.
28. Straffrättskommitténs betänkande med förslag till ändringar av strafflagen för krigsmakten i vad den berör brott mot staten och allmänheten. Norstedt. 86 s. Ju.
29. Straffrättskommitténs betänkande med förslag till ändrad lagstiftning om ämbetsbrott av präst. Norstedt. 26 s. Ju.
30. Utredningar angående ekonomisk efterkrigsplanering. 9. Framställningar och utlåtanden från kommissionen för ekonomisk efterkrigsplanering. 3. Betänkande angående den svenska handelspolitiken efter kriget m. m. Marcus. 124 s. Fi.
31. Utredningar angående ekonomisk efterkrigsplanering. 10. Sysselsättningsundersökningar. Marcus. 224 s. Fi.
32. Betänkande angående dyrtorsgrupperingen. Hæggeström. 400 s. Fi.
33. Betänkande angående yrkesutbildningen i Norrland. Sv. Tryckeri AB. 304 s. Jo.
34. Betänkande med förslag angående kommissionärsväsendet vid statens förvaltningsmyndigheter m. m. V. Petterson. 160 s. S.
35. 1944 års skattesakkunniga. 1. Betänkande med förslag angående vissa spörsmål på den allmänna kommunalbeskattningsområde. V. Petterson. 232 s. Fi.
36. Utredningar angående ekonomisk efterkrigsplanering. 11. Framställningar och utlåtanden från kommissionen för ekonomisk efterkrigsplanering. 4. Betänkande angående vissa arbetsmarknadsfrågor m. m. Marcus. 91 s. Fi.

Anm. Om särskild tryckort ej angives, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. E. = ekklesiastikdepartementet. Jo. = jordbruksdepartementet. Enligt kungörelsen den 3 febr. 1922 ang. statens offentliga utredningars yttre anordning (nr 98) utgivas utredningarna i omslag med enhetlig färg för varje departement.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1945:36
FINANSDEPARTEMENTET

UTREDNINGAR
ANGÅENDE
EKONOMISK
EFTERKRIGSPLANERING
XI.

FRAMSTÄLLNINGAR OCH UTLÅTANDEN FRÅN
KOMMISSIONEN FÖR EKONOMISK EFTERKRIGSPLANERING 4.

Betänkande angående vissa arbetsmarknadsfrågor m. m.

STOCKHOLM 1945
ISAAC MARCUS BOKTRYCKERI-AKTIEBOLAG
458269

LETTERS
FROM
THE
COMMISSION

VI

COMMISSION FOR EUROPEAN COOPERATION
AND DEVELOPMENT

Innehållsförteckning.

	Sid.
Betänkande den 29 juni 1945 angående vissa arbetsmarknadsfrågor....	5
Rörlighet och anpassningsförmåga.....	7
Den offentliga arbetsförmedlingen.....	19
Yrkesvägledning och arbetsmarknadsprognoser	25
Yrkesutbildningen.....	27
De allmänna skol- och undervisningsreformernas inordnande i sysselsättningspolitiken	43
Frågan om förkortning av arbetstiden i vissa fall.....	37
Behovet av ökad differentiering av arbeten, vid vilka hänvisningsförfarande tillämpas	38
Sammanfattning av yrkandena	41
Särskilt yttrande av herrar Gustafson och von Heland	42
<i>Bilagor:</i>	
1. PM angående vissa slag av bidragsformer tillämpade under kriget av jur. kand. Sven Hj. Lord.....	45
2. Vissa uppgifter angående yrkesutbildningen av fil. dr Richard Sterner ..	55
Utlåtande den 29 juni 1945 angående utrednings- och experimentarbeten rörande mekaniserad serietillverkning av huselement m. m.....	69
Särskilt yttrande av herrar Gustafson och von Heland	75
Särskilt yttrande av herrar Hérnod, Nordenson, Söderlund, Wehtje och Åselius	76
<i>Bilaga:</i>	
Framställning den 30 april 1945 till chefen för socialdepartementet från Erik Friberger, Alf Johansson och Sven Markelius	81

Innehållsförteckning

40 Beträffande den 29 juni 1955 angående vissa arbetsmarknadsfrågor

41 Höghet och uppsägningstiderna

42 Den offentliga arbetsförmedlingen

43 Yrkesutbildning och arbetsmarknadsfrågor

44 Yrkesutbildningen

45 De allmänna skol- och yrkesutbildningsväsendets förhållanden

46 Gällande

47 Frågan om lösning av arbetslöshetsfrågan

48 Behovet av ändrad tillämpning av lagen om yrkesutbildningsväsendet

49 Utlysning

50 Sammanfattning av yrkesutbildningen

51 Särskilt yttrande av juror G. Larsson och J. Larsson

52 Bilaga

1. PM angående vissa delar av arbetsmarknadsutredningens rapport
av juror Sven H. Larsson

2. Vissa uppgifter angående yrkesutbildningen av 15- och 16-åringar

53 Beträffande den 28 juni 1955 angående utbildnings- och arbetsmarknadsfrågor

54 Betydelse av mekanisk och teknisk utbildning av ungdomar m.m.

55 Särskilt yttrande av juror Larsson och J. Larsson

56 Särskilt yttrande av juror Larsson, Larsson, Larsson, Larsson och Larsson

57 Äskan

58 Bilaga

59 Framställning den 30 april 1955 till riksdagen för yrkesutbildningsväsendet

60 Erik Friberger, Arvid Larsson och Sven Larsson

Till KONUNGEN.

Kommissionen för ekonomisk efterkrigsplanering har i olika betänkanden framlagt flera förslag till åtgärder ägnade att i tider av vikande arbetstillgång vidmakthålla eller öka sysselsättningen. Dessa åtgärder hava samtliga

avsett att skapa ekonomiska och tekniska förutsättningar för att bevara arbetstillfällena och upptaga nya sådana. Därmed är emellertid icke sagt, att de tillgängliga sysselsättningsmöjligheterna komma att tillvaratagas i avsedd omfattning. För att så skall ske måste vissa förutsättningar vara uppfyllda jämväl berörande arbetskraftens yrkeskvalifikationer, kunnighet, företagsamhet, rörlighet och anpassningsförmåga i övrigt, förutsättningar som icke blott bero av den enskilde själv utan också av vad samhället kan åtgöra i syfte att nå ett rationellt och effektivt utnyttjande av förefintliga arbetsmöjligheter. Hithörande spörsmål falla väsentligen inom utbildnings- och arbetsmarknadspolitiken. Kommissionen vill här upptaga dem till behandling i ett sammanhang och därvid även beröra vissa närliggande frågor av betydelse för arbetsmarknaden och arbetslöshetspolitiken.

Vad det gäller är att främja såväl allmän skolning som särskild yrkesutbildning och därmed underlätta för den enskilde att göra sin bästa insats i folkhushållets tjänst. Det gäller — mera allmänt — att försvaga eller undanröja de olika hindren för arbetskraftens rörlighet samt att stärka den enskildes vilja och förmåga att tillvarataga sysselsättningsmöjligheterna. Vad särskilt angår strävandena att genom utbildning göra den enskilde mera skickad för olika uppgifter inom näringslivet föra de tillika med sig en i depressionstider välbehörlig avlastning på arbetsmarknaden.

Detta sista påpekande leder över till en annan fråga. Det kan i tider av vikande arbetstillgång ligga nära till hands att enbart med hänsyn till arbetslösheten söka direkt minska utbudet av arbetskraft eller ransonera arbetet. Kommissionen anser det emellertid vara oriktigt att använda arbetsransoneringen såsom en av huvudmetoderna i arbetslöshetspolitiken. Syftet måste i stället vara att bringa all friställd arbetskraft in i nyttigt arbete. Produktionen behöver ökas och icke minskas, om det skall bli möjligt att dels häva alla mera framträdande brister i folkets levnadsstandard, dels låta det svenska folkhushållet lämna ett verksamt bidrag till det internationella återuppbyggnadsarbetet. Men när det av andra skäl anses lämpligt att exempelvis utbygga skolväsendet eller vidtaga andra åtgärder, som binda arbetskraft vid uppgifter utanför arbetsmarknaden, böra dessa åtgärder i görligaste mån samordnas med konjunkturpolitiken. Härigenom förlägges avlastningen på arbetsmarknaden till lämplig tidpunkt och vinnes därjämte ökad tillgång på arbetsobjekt (skolbyggnader o. d.) under depressionen. Särskilt synes beträffande yrkesundervisningen böra beaktas, att de unga vid minskad arbetstillgång ha sämre möjlighet att inom den ordinarie produktionen förvärva ökad yrkesskicklighet.

På liknande sätt synes i detta sammanhang arbetstidsfrågan böra betraktas. Det förefaller icke lämpligt att enbart med hänsyn till en arbetslöshet, som — oavsett vad man för ögonblicket föreställer sig — åtminstone till väsentlig del är tillfällig och i alla händelser icke beror på att människornas verkliga behov blivit till övermått tillfredsställda, genomföra en allmän varaktig minskning i arbetstiden per vecka. I vårt land, där man sökt följa mera positiva linjer i sysselsättningspolitiken, har detta negativa botemedel

mot arbetslöshet också omfattats med mindre intresse än i många andra länder. Men å andra sidan kan det i vårt läge befinnas lämpligt att vid en förestående stegring i levnadsstandarden låta en del därav uttagas i form av minskad arbetstid. I den mån arbetstiden förkortas eller semestern förlänges på grund av dylika överväganden, vore det önskvärt om dessa reformer kunde förverkligas, när arbetstillgången är dålig.

Rörlighet och anpassningsförmåga.

Det torde knappast vara erforderligt att särskilt motivera kravet på att arbetskraften skall kunna röra sig från områden med arbetslöshet till områden med bättre arbetstillgång. Det innebär bristande anpassning och slöseri med våra produktiva resurser, att på vissa håll arbetstillfällena icke bliva utnyttjade, samtidigt som det på andra håll finnes folk som förgäves söker efter arbete; när det är möjligt att genom relativt enkla och — i förhållande till resultatet — föga kostnadskrävande organisatoriska åtgärder åstadkomma utjämning, bör detta ske. Naturligtvis böra sådana åtgärder icke bli hur omfattande som helst eller tillgripas i varje tänkbar situation. Har en viss industri träffats av en — såvitt man kan döma — tillfällig arbetsbrist, kan det icke sällan vara ur samhällsekonomisk synpunkt mera lämpligt att låta de arbetslösa stanna på platsen och ge dem korttidsarbete, tillfälliga arbetsuppgifter eller tillräckliga arbetslöshetsunderstöd, än att genom olika åtgärder söka inpassa dem på annat håll i näringslivet med påföljd, att vederbörande industri står utan en värdefull yrkesutbildad arbetarstam, när den får tillfälle att sätta igång produktionen. Råder det brist på ingenjörer, följer inte därav, att just de personer som samtidigt råka vara arbetslösa äro de, som med den minsta offentliga och enskilda kostnaden kunna utbildas att fylla ingenjörernas platser. Men även om man iakttaget sådana och andra självklara begränsningar förefaller det, som om anpassningen skulle kunna göras effektivare än vad hittills brukat vara fallet.

En effektiv anpassning betyder också, att den enskilde skall kunna använda sin arbetskraft på det område av näringslivet, där hans naturliga förutsättningar bäst komma till nytta. Att så sker är önskvärt såväl ur individens som ur produktionens synpunkt. Vad som härvidlag kan verka hinderligt är bland annat bristande skolning och vidareutbildning av de personliga resurserna. Sådana brister äro till väsentlig del ekonomiskt betingade. Även av andra orsaker är yrkesvalet ofta irrationellt med hänsyn till både individens och samhällets intressen. De unga som träda ut i arbetslivet äro ofta okunniga både om sina egna förutsättningar och — än mer — om arbetsmarknadens tillstånd, behov och utvecklingstendenser. Om också de flesta människor ha ungefär lika goda anlag för många olika slag av arbete, leder därför ett slumpartat val av levnadsbana till att den unga arbetskraften fördelas över näringslivet på ett sätt som i många fall icke motsvarar individernas förutsättningar och hushållningens behov. Har en dylik missan-

passning en gång uppstått, resa sig olika hinder i vägen för en önskvärd förändring.

Att de faktorer som hämma arbetskraftens rörlighet böra försvagas, kan även motiveras utifrån det allmänna personliga frihetskra, som i vårt land omfattas av alla samhällsgrupper.

De hinder som begränsa arbetskraftens rörlighet äro av flera skilda slag.

Vid *allmänt bristande arbetstillgång* begränsas den faktiska rörligheten på arbetsmarknaden i väsentlig grad. Visserligen bli de fåtaliga tillgängliga arbetstillfällena på grund av överskottet på arbetskraft bättre utnyttjade än eljest; ur denna synpunkt kan det sägas, att även »behovet av rörlighet» är lågt. Men samtidigt bli andra viktiga anpassningsbehov sämre tillgodosedda än normalt. Sådana omflyttningsbehov som vållas av att efterfrågan på arbetskraft varaktigt minskats inom vissa delar av näringslivet, bli än mer svårösta, när sysselsättningsnivån är otillräcklig även inom mera utvecklingsdugliga områden på arbetsmarknaden. Det blir dessutom svårare för »rätt man att komma på rätt plats», när det inte blir många nya arbetstillfällen och när var och en som har sysselsättning i det längsta söker behålla den plats han lyckats få. Hela arbetsmarknaden blir »fastlåst». En otillräcklig sysselsättningsvolym ter sig ur dessa synpunkter såsom ett av de mest allvarliga rörlighetshindren.

Okunnigheten om förhållandena på arbetsmarknaden utgör en av de viktigaste rörlighetshämmande faktorerna. Varje arbetssökande har ju själv inte kännedom om mer än en ringa del av arbetsmarknaden. Likaledes är arbetsgivarens kännedom om var den lämpliga arbetskraften finns ofta mycket begränsad. Den omständigheten att arbetsförmedlingen inte har en sådan kapacitet, att den kan tjänstgöra såsom »arbetsbörs» för åtminstone en större del av arbetsmarknaden och att inte heller arbetsgivare och arbetare blivit vana att mera allmänt utnyttja den, betyder att det inte finns någon central instans, där man alltid på ett bekvämt sätt kan få en mera fullständig översikt av vad arbetsmarknaden kan bjuda. Det bör emellertid observeras att okunnighetsfaktorn icke endast verkar hämmande på rörligheten. Den kan också skapa en icke nödvändig eller rent av icke önskvärd rörlighet. När ryktet sprider sig, att det finns goda arbetstillfällen på en viss plats, kunna dit strömma betydligt fler arbetssökande, än som motsvarar det verkliga behovet. Ungdomar från landsbygd eller småorter bege sig ofta till större städer utan att på förhand veta något om utsikterna att där få sådant arbete, som passar dem. Stundom händer, att arbetsgivare därför att de icke känna till att lämplig personal finns på nära håll, genom annonsering bidra till onödig eller resultatlös förflyttning av arbetskraft. Sådana »onödiga» förflyttningar äro bland annat olämpliga ur den synpunkten, att de skada de arbetssökandes ekonomi och detta ofta utan att vederbörande få något för sina uppoffringar.

Samtidigt utgör det förhållandet, att de flesta arbetssökande ha begränsade ekonomiska resurser, ett mycket viktigt rörlighetshinder, när det gäller såväl lokala förflyttningar som övergång till andra yrken.

De ekonomiska flyttningshindren bli särskilt utpräglade, när *familjeförhållandena* på olika sätt spela in. För familjeförsörjare — vare sig de äro gifta män eller kvinnor eller vuxna personer som försörja sina föräldrar — och särskilt för huvudmän till stora familjer är ortsrörligheten mindre än för ensamstående och detta av flera skäl. Själva flyttningkostnaderna bli högre för större familjer än för mindre och dessutom mera kännbara redan av det skälet, att barnfamiljernas ekonomi är mera pressad. En flyttning till annan ort medför under en tid höjda levnadskostnader, när familjeförsörjaren icke omedelbart kan ta sin familj med sig. Hänsynen till barn i skolåldern, vilkas undervisning är av sådan beskaffenhet att den icke utan olägenhet kan avbrytas, är en annan hämmande faktor. Om hustrun eller barnen ha arbete och sålunda bidra till familjeinkomsten, kan detta göra huvudförsörjaren obenägen att flytta till annan ort. I ännu högre grad äro hustrurna bundna till den plats, där männen-huvudförsörjarna ha sitt arbete. Även barnen hållas i viss utsträckning kvar på hemorten, om de nämligen, även när de äro arbetslösa, bli bättre försörjda genom att bo hos föräldrarna än genom att flytta till en ort där de kunna erhålla arbete. Före kriget gjorde sig exempelvis detta problem gällande i Kiruna och Malmberget. I många fall kunna sådana förhållanden vara ett uttryck för oföretagsamhet eller bristande ambition. Dessutom kunna lärlingslönerna ofta vara otillräckliga för de ungas försörjning, och om föräldrarna icke ha råd att komplettera deras kontantinkomster vid vistelse på annan ort, få de av denna anledning ofta stanna i föräldrahemmet.

I nära samband härmed står *bostadsförhållandenas* inverkan. En stor familj har särskilt svårt att finna en god bostad till överkomligt pris. Stora och barnrika familjer bo oftare än andra i egnahem, som de kunna ha svårt att lämna. En del barnrika familjer bo i barnrikehus och kunna icke påräkna att vid flyttning till annan plats omedelbart få samma möjlighet att erhålla en rymlig och väl utrustad lägenhet till överkomligt pris. Även för mindre familjer och till och med för ensamstående kan bostadsfrågan utgöra ett mycket starkt rörlighetshinder. Detta gäller icke endast under nuvarande bostadsbrist. Också vid normala förhållanden på bostadsmarknaden är bostadsreserven på flertalet orter så obetydlig, att det av den anledningen ofta inte går att på kort sikt tillgodose en mera betydande ökning i behovet av arbetskraft på en viss plats.

Enligt 1939 års bostadsräkning bodde 18 procent av alla hushåll i tätorterna i egnahem och 3 procent i bostadsföreningshus. Det proportionella antalet familjer, som på detta sätt äro bundna, håller på att stiga, bland annat på grund av det starka bostadskooperativa inslaget i byggnadsverksamheten under senare år. På många industriorter hjälpa företagen i ökad utsträckning arbetarna att få egnahem. Härigenom kunna arbetarna i ökad utsträckning bli bundna till orten.

På landsbygden är det relativa antalet egnahemsägare naturligtvis väsentligt större än i städerna. Men ännu mer svårflyttbara än de egentliga egnahemsägarna på landsbygden äro ofta innehavare av *stödjordbruk och ofull-*

ständiga jordbruk, dels därför att de leva på en inkomstkombination, dels därför att det kan vålla större svårigheter att utan kapitalförlust sälja både bostad och småbruk än att sälja enbart en bostad.

Även andra typer av inkomstkombinationer kunna bidra till att begränsa rörligheten. Enligt av socialstyrelsen nyligen företagna specialundersökningar hade 40 procent av skoarbetarnas arbetslöshetsförsäkringskassas medlemmar i Vänersborg och 20 procent av samma kassas medlemmar i Örebro *bisysslor* av olika slag. Liknande förhållanden förekomma säkerligen på andra orter, även om det genomsnittliga procenttalet sannolikt är lägre. I många fall kunna även fackliga, kommunala och andra offentliga förtroendeuppdrag binda arbetare vid en viss plats.

Korttidsarbetet såsom det stundom tillämpas inom vissa fack har icke sällan hämmat rörligheten, nämligen i den meningen att härigenom vid viss produktion bundits en större arbetsstyrka än vad som egentligen erfordrats. Denna faktor kommer att bli av större betydelse, i den mån sysselsättningsvolymen efter kriget minskas.

Av mycket stor betydelse äro de särskilda rörlighetshinder, som speciella grupper av arbetare av skilda anledningar äro utsatta för. De arbetstagare, som sakna *yrkesutbildning* eller yrkesvana, ha naturligtvis mycket svårare än andra att bli utnyttjade i produktionen. Den verkligt dugliga och rutinerade arbetskraften kan alltid med större självförtroende än den okvalificerade söka sig ut på nya områden och är i varje fall utsatt för mindre svåra lokala rörlighetshinder, låt vara att den samtidigt är mera yrkesbunden och framför allt mera obenägen att anta arbete i låglöneyrken. Faktiskt är det visserligen i regel de mindre yrkeskunniga arbetarna, som ofta byta plats, men detta beror väsentligen på att de i genomsnitt äro yngre, att de äro mindre eftertraktade. Den stora omsättningen av icke kvalificerad personal har därför föga att göra med den slags rörlighet, som skall möjliggöra att arbetskraft och arbetstillfällen utnyttjas på ett rationellt sätt. I det avseendet utgör brist på yrkesutbildning alltid ett svårt hinder.

Äldre personer ha vanligen mycket svårare att förflytta sig på arbetsmarknaden än yngre. De äro ofta av rena vane- och affektionskäl starkare bundna vid en viss miljö. De ha mindre förutsättningar än yngre arbetare att anpassa sig efter nya förhållanden och att omskola sig för ett nytt yrke, och det är både för dem själva och för samhället mindre lönande, att de underkasta sig sådan omskolning. De bo oftare än yngre personer i egna hem. De äro, i varje fall vid lika yrkesskicklighet, mindre eftertraktade på arbetsmarknaden än yngre arbetare, och detta även i sådana fall då vederbörande har många år kvar av fullgod prestationsförmåga. Ty från företagarens synpunkt kan ändå risken att han skall utfå en mindre god arbetsprestation ofta framstå som större, när han anställer äldre personal. I den mån de anställda erhålla särskilda förmåner, när de stanna hos företaget, t. ex. i form av större säkerhet i anställningen, utsikt till pension eller annan hjälp vid ålderdomen, ordnad befordringsgång etc., ökar detta ytterligare obenägenheten att nyanställa personer av äldre årsklasser. Sådana förmåner binda också

medelålders och äldre personer vid företaget, men denna bindning blir svagare, i den mån de anställda kunna »ta pensionsrätten med sig» enligt ett system av den karaktär som användes inom Svenska Personal-Pensionskassan (S. P. P.). Svårigheten för äldre arbetare att vinna anställning ökas dessutom genom att en arbetsgivare känner sig ta ett större ansvar, då han accepterar en äldre kraft, än när han tar in en yngre person, som han med bättre samvete kan avskeda efter en viss provotid.

Problemet om den äldre arbetskraften kommer i framtiden att bli av tilltagande kvantitativ betydelse. Enligt av docenten Hannes Hyrenius nyligen företagna beräkningar — vilka äro grundade på vissa förutsättningar, bl. a. att dödligheten förblir vid samma nivå som under åren 1936—1940, samt att giftermålsintensiteten och fruktsamheten förbli lika höga som under perioden 1932—1942 — skulle åldersgruppen 65 år och däröver komma att öka från 9,4 procent av folkmängden år 1940 till 13,3 procent år 1970.¹ Inom befolkningen i åldern 15—65 år skulle alla femåldersgrupper upp till 45 år komma att i stort sett förete minskning under samma trettioårsperiod,² medan övriga grupper skulle uppvisa ökning. De senare gruppernas andel av hela befolkningen i åldern 15—65 år skulle härigenom komma att stiga från 30,7 procent år 1940 till 39,8 procent år 1970.

Mycket av vad som här sagts om den äldre arbetskraften gäller även om de *partiellt arbetsföra*. Eftersom de fysiska och psykiska arbetshindren öka i frekvens med stigande ålder, kan också detta problem komma att få en allt större kvantitativ betydelse, såvida icke en dylik tendens uppväges genom en fortsatt förbättring av folkhälsan.

Partiellt arbetsföra personer äro ofta i särskild grad beroende av sin miljö. Å andra sidan är det endast i speciella arbetsuppgifter, som de överhuvud taget kunna fungera någorlunda tillfredsställande, och de ha därför behov av att kunna flytta till sådana arbetsställen, där dylika arbetsuppgifter finnas. Om de få den rätta placeringen, kunna de icke sällan fullgöra dessa arbetsuppgifter lika väl som de fullt arbetsföra, och de äro med andra ord i sådana fall icke längre att betrakta såsom endast partiellt arbetsföra. Deras utsikter att erhålla en sådan placering i arbetslivet äro emellertid begränsade på grund av den relativa bristen på anordningar ägnade att underlätta utnyttjandet av partiellt arbetsföra i produktionen. Det kan för arbetsgivaren ofta vara svårt att avgöra, var en partiell arbetsföra person lämpligen skall kunna placeras. I varje fall krävs för ändamålet särskild omtanke, och arbetsledningen är merendels fullt sysselsatt med andra uppgifter och har

¹ Jordbrukets framtida tillgång på arbetskraft. Utredning verkställd på uppdrag av 1942 års jordbrukskommitté (SOU 1944: 45), sid. 60—65, vari även närmare uppgifter om förutsättningarna för beräkningarna lämnas.

² Denna nedgång blir dock icke kontinuerlig för alla yngre åldersgrupper. På grund av den från och med 1935 framträdande kontinuerliga stegringen i födelsetalen kommer folkmängden i åldern 15—20 år att ånyo börja växa under 1950-talet och folkmängden i åldern 20—30 år under 1960-talet. På grund av minskad folkmängd i äktenskapsbildande åldrar och därav orsakad ny sänkning i födelsetalen följer emellertid sedan en ny nedgång i den yngre arbetsföra befolkningens storlek.

dessutom vanligen alternativet att anställa s. k. helarbetskraft, som icke behöver ägnas denna grad av omtanke. Varje arbetsgivare måste ju också säga sig, att han har större utsikt att få fullgoda arbetsprestationer, om han helt undviker partiellt arbetsföra, eftersom en stor del av dessa i genomsnitt göra sämre arbete än de psykiskt och fysiskt fullgoda arbetarna, och det även om arbetsledningen lägger ned den största omsorg på att ge de partiellt arbetsföra lämplig placering. Kvar står sålunda, att de partiellt arbetsföra ha ett alldeles speciellt rörlighetsproblem, eftersom det kräves särskilda åtgärder för att de på lämpligt sätt skola bli inpassade i produktionen.

Svårigheterna att vinna anställning för sådana personer, som börjat komma till åren eller som äro hämmade av olika fysiska eller psykiska arbetshinder, ökas genom den tendens som framträder särskilt i statliga, kommunala och större enskilda organ och företag att tillämpa *generella krav* i fråga om hälsa, ålder, yrkesmeriter o. d. Från det enskilda företags synpunkt kunna sådana generella krav alltid te sig välmotiverade; det är ofta just de välskötta företagen, som särskilt beflita sig om en första sovring efter mera mekaniska linjer. Rekryteringen blir därigenom grundad på mera objektiva principer, och det blir på så sätt möjligt att begränsa inflytandet av ovidkommande synpunkter. I den mån arbetsgivaren kan erbjuda nyanställd personal utsikter att stanna kvar under hela den aktiva delen av livet eller i varje fall under lång tid, måste han i företags intresse ställa jämförelsevis höga hälsokrav. Men om exempelvis de fysiska kraven äro enhetliga, trots att olika arbetsuppgifter inom företaget faktiskt ställa mycket skilda fordringar på personalen, komma arbeten, som kunna utföras t. ex. av döva, blinda eller enarmade personer, att i stället lämnas åt lytesfri arbetskraft. I synnerhet vid större företag är det naturligt, att man även önskar verkställa en första sovring efter uniforma grunder. Men i den mån större företag i högre grad än mindre följa en dylik politik, får detta den konsekvensen, att just de företag, där det borde vara lättast att leta upp speciella arbetsuppgifter lämpliga att utföras av folk med vissa arbetshinder, bli otillgängliga för äldre och partiellt arbetsföra personer. Nu mena naturligtvis inte företagsledarna, att de uteslutna grupperna icke skola utnyttjas i arbetslivet utan endast, att de själva icke kunna ta något ansvar för att så sker. Från folkhushållets synpunkt ter sig emellertid saken annorlunda. Då samhället har intresse av att all någorlunda användbar arbetskraft i största möjliga utsträckning får göra en insats i produktionen, föreligger här ett problem som icke kan undanskjutas. Frågan är också under utredning inom kommittén för partiellt arbetsföra.

Även om utvecklingen sedan länge gått mot en successiv ökning av *kvinnornas* arbetsområden, äro dock kvinnorna fortfarande hindrade i sin yrkesrörlighet genom mekaniskt verkande skrankor på arbetsmarknaden. Mera allmänt kan man tala om en delvis genomförd könsuppdelning av arbetsmarknaden, i det att vissa arbetsuppgifter huvudsakligen förbehållas åt män och vissa åt kvinnor, medan åter i andra uppgifter såväl kvinnlig som manlig arbetskraft utnyttjas, ehuru vanligen icke under fullt fri konkurrens på

lika villkor mellan könen. Man skulle kunna säga att det å ena sidan finnes yrken, för vilka männen i genomsnitt äro mer lämpade än kvinnorna, exempelvis emedan de fordra en fysisk styrka som kvinnor i regel icke besitta, medan å andra sidan vissa yrken lämpa sig bättre för kvinnor, exempelvis de vårdande yrkena. Men däremellan finnes det en rad av yrken, om vilka man icke kan säga att de å priori lämpa sig bättre för det ena eller andra könet. Inom denna grupp är efterfrågan på kvinnlig arbetskraft på grund av bristande möjligheter till utbildning, traditionsbundenheten m. m. mera begränsad än efterfrågan på manlig och kvinnornas yrkesörklighet därför mindre. Individuella skilljaktigheter i fråga om de egenskaper, som fordras för dessa yrken, äro i regel större än skillnaderna mellan könen, vilket betyder, att vissa kvinnor äro mera lämpliga än vissa män. Men likväl förfar man som om den genomsnittliga underlägsenhet hos kvinnorna som förefinnes — eller som man i brist på systematiska undersökningar dock tror förefinnes — skulle återfinnas hos nästan varje enskild kvinna. Detta gäller såväl intellektuella som manuella arbeten. Om man begränsar sig till industrin, skall man finna, att det inom många industrigrenar torde finnas såväl tempoarbeten som mera kvalificerade arbetsuppgifter, vilka skulle kunna utföras av kvinnor men som nu på olika sätt förbehållas männen. När enligt 1940 års folkräkning vid mekaniska verkstäder och gjuterier endast 3 procent, vid skeppsvarv blott 0,6 procent och vid snickeri- och möbelfabriker 1 procent av arbetarna voro kvinnor, måste man mycket starkt ifrågasätta, om dessa siffror verkligen ange en efter blott rationella synpunkter avvägd fördelning av manliga och kvinnliga arbetare på dessa områden. Inom instrument- och ertillverkningen utgjorde kvinnorna knappt 9 procent av arbetarantalet år 1940, trots att de vanligen anses ha särskilda förutsättningar för precisionsmässiga arbetsuppgifter. Inom läst-, träsko- och trätoffeltillverkningen fanns knappt 1 procent kvinnor, inom tryckerierna endast 7 procent — vilket emellertid till väsentlig del torde bero på nattarbetstidslagen — vid glasbruken likaledes 7 procent och i elektrisk installation och montering blott 0,3 procent. Flera sådana exempel kunna anföras. Under kriget har den proportionella andelen av kvinnliga arbetare vid mekaniska verkstäder med över 50 arbetare ökats från 4 till 6 procent. I krigförande länder har av naturliga skäl den kvinnliga arbetskraften funnit en väsentligt större användning, och det uppges att man härvid i flera fall — t. ex. i fråga om finmekaniskt arbete, svetsning och elektriskt installationsarbete — gjort den erfarenheten, att kvinnorna tidigare varit underskattade för ifrågavarande arbetsuppgifter.

Ur krigsberedskapssynpunkt är det ett olämpligt förhållande, att sådana industrier, som äro av särskild betydelse vid krig eller krigsfara i så övervägande grad äro »manliga» och av denna anledning just vid sådana tillfällen i betydande utsträckning måste skifta personal. Under det andra världskriget ha vi erfart, hur svårt det är att på kort sikt utbyta manlig personal i sådana industrier mot kvinnlig sådan. I den mån den begränsade användningen av kvinnlig arbetskraft i denna produktion icke betingas av

andra skäl än blott traditionella, är det angeläget, att kvinnlig personal i ökad utsträckning utnyttjas för ändamålet. De kvinnor, som på grund av giftermål lämna hithörande industrier, skulle utgöra en reserv, som efter kort träning skulle kunna rycka in som ersättare för till militärtjänst inkallade män. Ur krigsberedskapssynpunkt vore det även värdefullt, om partiellt arbetsföra i ökad utsträckning kunde användas inom krigsviktiga industrier.

Ikke sällan antages, att *arbetsmarknadens organisationer* bidra till att göra arbetsmarknaden stel och till att göra det svårare för arbetskraften att komma in i vissa yrken. Inom den svenska fackföreningsrörelsen föreligger emellertid organisationstvång endast i vissa särfall: inom barberaryrket finns ett dubbelt sådant tvång, i det att medlemmar av arbetsgivareorganisationen äro förhindrade att anställa andra än organiserade frisörarbetare, medan dessa å sin sida äro förhindrade att söka anställning hos oorganiserade arbetsgivare. Ett motsvarande dubbelsidigt organisationstvång föreligger inom urmakerifacket, vars arbetare emellertid icke tillhöra landsorganisationen. I vissa kollektivavtal finns s. k. lärlingsregulativ, som närmast tillkommit för att bättre avpassa nyrekryteringen efter arbetsmarknadens behov. Dessa föreskrifter torde emellertid icke ha någon alltför stor omfattning. Enligt en översikt avseende 242 000 avtalsberörda arbetare år 1935 tillhörde endast 32 000 eller 13 procent sådana grupper, för vilka i avtalen fastställts regler rörande lärlingarnas antal. Flertalet av dessa voro måleri-, bageri-, konditori-, charkuteri-, skrädderi- och konfektionsarbetare.¹ Alla dessa fack omfatta en stor andel småföretag, vilka icke sällan visat tendens att föredraga lärlingar framför dyrare, vuxen arbetskraft. Inom vissa branscher övar arbetarna själva inflytande på nyrekryteringen. Inom byggnadsfacken är det sålunda i stor utsträckning arbetslagen, som ta in ny arbetskraft. Men härvid uppträda lagen närmast som om de vore underentreprenörer; de äldre lagmedlemmarnas huvudsakliga intresse är att få så goda nya arbetskamrater som möjligt, så att gruppäckorden kunna bli höga.

Stundom kunna fackliga organisationer tjänstgöra såsom arbetsförmedlingar, antingen därför att arbetsgivare finna det lämpligt att vända sig till de fackliga expeditionerna för att få yrkeskunnigt folk eller därför att de fackliga organisationerna enligt avtal eller annan överenskommelse erhållit rätt att fördela arbetet mellan medlemmarna efter något visst system. Förhållanden av sistnämnda typ förekomma dock endast inom begränsade områden. För bageriarbetare i Göteborg, Malmö, Sundsvall och Gävle förekommer sålunda, att de fackliga organen fördela arbetstillfällena efter turlistor, så att den arbetare som längst gått utan arbete får möjlighet att först erhålla sysselsättning. I Malmö kunna medlemmarna i en grupp av arbetslösa bageriarbetare på detta sätt få tjänstgöra var och en några veckor i taget enligt ett system, som syftar till att ge dem, vilka hotas av »utförsäkring», möjlighet att få tillbaka sin understödsrätt inom arbetslöshetsförsäkringskas-

¹ Betänkande jämte lagförslag angående lärlingsutbildningen inom hantverket och den mindre industrin av 1936 års hantverkskommitté. SOU 1938: 30.

san. I fråga om stuveriarbetarna fördelas arbetet av s. k. statistikkontor, vilka föra turlistor. I första hand skola de s. k. ordinarie arbetarna erhålla sysselsättning och de s. k. extra eller tillfälliga endast i den mån de ordinarie blivit fullt sysselsatta; i större hamnstäder finnes också en mellangrupp, de s. k. extraordinarie. Ett annat system är det som tillämpas inom sjömansförmedlingen, där det i enlighet med en mellan vederbörande organisation träffad överenskommelse, som sanktionerats av arbetsmarknadskommissionen och socialstyrelsen, tillses att arbetssökande medlemmar få arbete i tur och ordning med hänsyn till den tid de varit arbetslösa. Det är givet, att alla sådana anordningar tjäna till att förbehålla arbetstillfällena åt medlemmar i organisationerna, i den mån dessa icke äro fullt sysselsatta. Men från samhällseliga synpunkter finns det heller inte mycket intresse av att bereda andra arbetslösa fri tillgång till arbetsområden, där det redan finns överflöd av arbetskraft.

Även arbetsgivarnas politik kan stundom bidra till att begränsa rörligheten. Inom t. ex. träindustrin har framträtt en strävan hos arbetsgivare att icke anställa platssökande, som redan ha sysselsättning på annat håll. Först om arbetaren slutar sin anställning och går arbetslös en viss tid, skulle han i sådana fall kunna påräkna anställning vid annat företag. Motivet till denna politik torde vara dels den stora omsättningen av arbetskraft i närvarande tid, dels en önskan att undvika konkurrens om sådan arbetskraft, som redan är sysselsatt.

Den av arbetslöshetsnämnder och arbetslöshetskassor bedrivna *kontanthjälpsverksamheten* kan i viss utsträckning minska rörligheten, särskilt i den mån understöden äro höga i förhållande till lönenivån. Av denna anledning äro emellertid understöden alltid maximerade i förhållande antingen till den allmänna lönenivån för okvalificerad arbetskraft på orten eller till löneläget inom respektive yrken. Såsom framhållits i kommissionens betänkande angående kontanthjälpsverksamheten för arbetslösa tillämpas härvidlag olika bestämmelser i olika fall. Den hjälp som lämnas av försäkringskassa kan någon gång överstiga marknadens lägsta löner. Härvid är emellertid att märka, att behovet av rörlighet är mindre, när arbetslösheten är mera omfattande såsom också understrukits i kommissionens nyssnämnda betänkande. Dessutom är den arbetslöse alltid skyldig att åtaga sig lämpligt arbete, om han vill behålla sin rätt att erhålla kontanthjälp. Effektiviteten av dessa avstängningsregler begränsas emellertid därav, att arbetsförmedlingen, som utgör det huvudsakliga kontrollorganet, trots alla förbättringar under senare år, ännu icke har en fullständig översikt över arbetsmarknaden.

Fattigvårdens hemortsrättsbestämmelser torde endast sällan spela någon roll för den arbetslösa befolkningens rörlighet. Däremot torde de hemortsrättsbestämmelser, som äga giltighet inom arbetslöshetsnämndernas understödsverksamhet, eventuellt ha någon betydelse. En arbetslös person kan dock erhålla hjälp i vistelsekommunen, även om han där icke äger hemortsrätt, men därvid skall i regel gälla det villkoret, att vederbörande skall ha vistats där minst nio månader och tillika under denna tid haft anställning

av mera varaktig beskaffenhet, dock ej nödvändigtvis under hela niomånadsperioden. I allmänhet torde understöd beviljas, när den arbetslöse antages komma att i framtiden vistas i kommunen. I andra fall beviljas stundom hjälp för bestridande av kostnad för återresa till hemorten.

Det har tidigare understrukits, att vissa rörlighetshinder på arbetsmarknaden kunna bli mera utpräglade i och med att arbetskraften till allt större del kommer att bestå av äldre personer. Samtidigt kommer den kvantitativa befolkningsutvecklingen att alltmer öka behovet av rörlighet. När förskjutningar i de relativa anspråken på arbetskraft inom olika näringsgrenar, yrken och geografiska områden inträffa, kan en anpassning härefter ske på två olika sätt. Dels kan den unga nytillträdande arbetskraften fördela sig över näringslivet i enlighet med de ändrade behoven. Dels kan arbetskraft, som redan trätt ut i arbetslivet, flytta mellan olika arbetsområden. Den förra typen av anpassning sker väsentligt lättare än den senare, som förutsätter en hög grad av rörlighet hos den arbetskraft, som redan placerats i förvärvsarbetet. Tack vare den goda tillgången på unga arbetare och den kontinuerliga ökningen i det totala utbudet av arbetskraft har förstnämnda, mera automatiskt verkande form av anpassning hittills haft mycket stor betydelse. Bortsett från jordbruket ha nödiga anpassningar övervägande kunnat komma till stånd utan att vissa arbetsområden behövt lida nettoförluster i arbetskraft till förmån för andra. Eftersom de årskullar, som träda in i arbetsför ålder under det närmaste årtiondet, komma att vara mindre än förr och den arbetsföra befolkningen under de närmaste decennierna sannolikt kommer att vara i stort sett stationär, ökas framdeles betydelsen av den anpassning, som sker genom omflyttning av redan placerad arbetskraft.

Det är härvid också av väsentlig betydelse, att den arbetskraftsreservoar för övriga delar av arbetsmarknaden, som jordbruket hittills utgjort, efterhand kommer att minskas. Man kan i varje fall icke påräkna, att stadsman-
nanäringarna skola kunna erhålla lika stora tillskott av arbetsför befolkning från jordbruket som hittills. Om jordbrukets relativa avfolkning fortsätter med samma styrka som under trettio-talet, vilket åtminstone är mera möjligt, kan den arbetsföra befolkningen i övriga näringsgrenar fram till 1960 endast tillväxa i en takt som är knappt en tredjedel av den som nåddes under 1930-talet.¹ Fortsatt expansion inom vissa områden tillhörande stadsman-
ningarna måste då, oftare än hittills, leda till nettoförlust av arbetskraft icke blott för jordbruket utan även för icke-agrara arbetsområden.

De allt fler arbetsområden, vilka lida nettoförlust i arbetskraft, riskera att få en arbetsbefolkning med olämplig ålderssammansättning — något som redan gäller och sannolikt också i ökad grad kommer att gälla om jordbruket. Om sådana konsekvenser i någon mån skola förhindras, men redan för att det skall bli en någorlunda fullständig anpassning efter förändringarna i

¹ *Jordbrukets framtida tillgång på arbetskraft.* Utredning verkställd på uppdrag av 1942 års jordbrukskommitté av docent Hannes Hyrenius. SOU 1944: 65. — Förutsättningarna för de här anförda resonemangen komma givetvis att förändras, om en betydande immigrationsökning skulle inträda.

efterfrågan på arbetskraft, måste den medelålders arbetskraften bli mera rörlig än hittills.

När man sammanställer å ena sidan den tendens till minskad rörlighet hos arbetskraften, som kan bli en följd av befolkningens åldrande, och å andra sidan det ökade behov av rörlighet, som av nyssnämnda anledningar vållas genom befolkningsutvecklingen, ter det sig särskilt angeläget att rörlighetshindren försvagas. Samtidigt uppkommer emellertid spørgsmålet, huruvida en mera fullständig anpassning på arbetsmarknaden i framtiden kan komma till stånd enbart på denna väg. Frågan blir om inte därjämte särskilda åtgärder behöva vidtagas för att påverka *näringslivets lokalisering*. Alla orter med folkminskning riskera att få en befolkning med olämplig köns- och åldersstruktur. Bostadsbestånd, skolor och andra anläggningar tendera på sådana orter att icke bli fullt utnyttjade, samtidigt som för den utflyttade befolkningen nya sådana byggnader och anläggningar kunna behöva produceras. Det lokala skattetrycket visar benägenhet att stiga, och enskilda fastighetsägare kunna göra stora förluster. Dessa förhållanden innebära icke endast sociala olägenheter, de betyda också samhällsekonomiska förluster som det vore angeläget att söka undvika. Även oavsett det förhållandet, att allt fler orter kunna utsättas för folkminskning, har lokaliseringsfrågan stor betydelse för möjligheterna att mera fullständigt utnyttja arbetskraften. Inom områden, där arbetstillgången är särskilt obeständig — t. ex. Västernorrlands län — föreligger stort behov att dit förlägga speciella »antisäsongs-» och »antikonjunkturindustrier». På platser med en ovanligt stor övertikt av antingen »manliga» eller »kvinnliga» industrier, erfordras kompletteringsindustrier för att bereda arbetskraft tillhörande det motsatta könet bättre selsättningsmöjligheter — och naturligtvis även för att allmänt få till stånd en bättre könsproportion i befolkningen och därigenom öka trivseln i dessa samhällen.

Visserligen är det sannolikt, att den enskilda företagsamheten vid beslut om företagens lokalisering i ökad utsträckning kommer att beakta den lokala tillgången på arbetskraft, i den mån som befolkningsutvecklingen medför knapphet på arbetskraft och därmed stegrar arbetskraftens betydelse i förhållande till övriga s. k. lokaliseringsfaktorer. Det är dessutom att märka, att behovet av »antisäsongs-» och »antikonjunkturindustrier» inom olika områden i viss utsträckning tillgodoses genom statliga och kommunala arbeten av olika slag och att kommunerna i ökad utsträckning söka inverka på lokaliseringen genom att ställa billig eller till och med fri tomtmark till förfogande för nya industrier, genom att anlägga ledningsnät på förmånliga villkor o. d. Dessa statliga och kommunala åtgärder ha emellertid ett begränsat värde. Att anordna offentliga arbeten i arbetslöshetsbekämpande syfte är ju något annat än att påverka det ordinarie näringslivets förläggning. Kommunernas strävan att dra industrin till sig kan icke sällan influera industrilokaliseringen på ett sätt som ur mera allmänna synpunkter kan vara mindre lämpligt. På detta område torde överhuvud erfordras en mera planmässig samverkan av enskilda, statliga och kommunala krafter.

Detta behov har också berörts av kommissionen i samband med dess förslag om ett investeringsråd (SOU 1944: 57, s. 87—88). Kommissionen har här velat återknyta till denna fråga närmast för att understryka, att en önskvärd anpassning på arbetsmarknaden sannolikt icke kan nås enbart genom åtgärder, som gå ut på att öka arbetskraftens rörlighet. Kommissionen vill dessutom framhålla behovet av sådana mera omfattande ekonomisk-statistiska utredningar rörande folkmängdens och arbetskraftstillgångens lokala utvecklingstendenser, som erfordras för att de offentliga arbetsmarknadsorganen i ökad utsträckning skola kunna bistå näringslivet med råd och upplysningar i lokaliseringsfrågor.

Problemet om arbetskraftens rörlighet gäller emellertid icke bara alla de hinder, som hämma flyttning mellan olika yrken och platser. Det står också i intimt samband med en annan mycket viktig fråga — den nämligen, att den faktiska omsättningen på arbetsmarknaden, trots rörlighetshindren ofta är större än vad som ur olika synpunkter är lämpligt.

Det är särskilt under tider av god arbetstillgång med tendens till stigande löner, som den faktiska omsättningen på arbetskraft brukar bli betydande. Det är emellertid också under högkonjunkturer, som det föreligger behov av att arbetskraften är i hög grad rörlig; de relativt fåtaliga anställningar, som bli lediga under lågkonjunkturer, kunna vanligen besättas av folk som finnas inom yrket och på platsen, medan under högkonjunkturer erfordras mera omfattande flyttning av arbetskraft för att tillgängliga arbetstillfällen skola bli fullt utnyttjade. Nu inträffar under högkonjunkturer ofta, att å ena sidan rörligheten på arbetsmarknaden trots allt icke är tillräcklig för att överallt tillgodose behovet av lämplig arbetskraft, medan å andra sidan många arbetare och anställda byta yrke och arbetsplats så ofta, att de icke alltid hinna komma ordentligt in i arbetet och gör en maximal insats, vilket kan bli till skada både för näringslivet och för dem själva.

Under dessa krigsår har omsättningen på arbetsmarknaden varit mycket betydande, dels på grund av de goda konjunkturerna dels på grund av särskilda omständigheter, såsom inkallelser, produktionsomställningar och den delvis tvångsmässiga överföringen av arbetskraft till skogsbruket. Arbetsmarknadskommissionens undersökning av den egentliga industrins arbetskraftsförhållanden under kriget (SOU 1944: 7) visar, att antalet nyanställningar inom undersökta företag — vilka samtliga ha minst 50 anställda — under de fyra år undersökningen omfattade, motsvarade mer än den samlade arbetsstyrkan år 1943. Den 1 september 1943 bestod arbetsstyrkan till 40 procent av personer, som nyanställts under kriget. Inom vissa säsongbetonade industrier liksom inom näringar, som icke kunna erbjuda fasta anställningar, ske naturligtvis platsbyten i ännu högre grad. En i februari 1944 företagen gallupundersökning avseende samtliga grupper av arbetare och tjänstemän visar att 47 procent av löntagarna fått sina platser sedan världskrigets utbrott och 26 procent sedan årsskiftet 1942/43. För kvinnliga löntagare, som i genomsnitt äro yngre än de manliga och dessutom förete

stor omsättning på grund av avgång från arbetet i samband med giftermål, voro dessa siffror ännu högre eller 57 respektive 35 procent. För löntagare tillhörande medelklass och bättre situerade voro de däremot avsevärt lägre eller 34 respektive 16 procent. Av samtliga löntagare hade 16 procent och av kvinnorna 20 procent haft två eller flera anställningar sedan den 1 januari 1943. Inom arbetarklassen var det 21 procent men inom övriga socialgrupper endast 9 procent som haft mer än en plats under de senaste 13 å 14 månaderna. I konsekvens härmed var antalet personer med mycket långvariga anställningar proportionellt lägst inom arbetarklassen; 28 procent av arbetarna mot 43 procent av löntagarna i de andra socialgrupperna hade erhållit sina anställningar före 1943. Dessa siffror torde bland annat återspegla den större osäkerheten i kroppsarbetarnas anställningsförhållanden.

Problemet om arbetskraftens rörlighet är med hänsyn till sådana förhållanden inte uteslutande en fråga om att undanröja eller försvaga alla rörlighetshinder, som framträda på arbetsmarknaden. Vissa av de faktorer, vilka hämma en önskvärd rörlighet kunna också minska skadlig »överrörlighet». Egnahemsbildning på industrierter kan visserligen på ett olämpligt sätt hindra rörligheten, ifall försörjningsmöjligheterna på dessa orter varaktigt försämras, men under andra förhållanden är det otvivelaktigt till gagn att arbetarna genom sådana och andra förmåner bli benägna att stanna kvar vid företagen, så att dessa få en fast arbetarstam.

De här anförda synpunkterna äro avsedda att ange innebörden av vissa viktiga arbetsmarknadsfrågor. Det är givet, att dessa frågor till väsentlig del äro av långsiktsskaraktär eller i varje fall äro av sådan omfattning, att de icke alla kunna lösas inom den närmaste framtiden. Kommissionens efterföljande diskussion av olika praktiska åtgärder är begränsad till sådana frågor, som synas lämpliga att omedelbart upptagas till behandling.

Den offentliga arbetsförmedlingen.

Den offentliga arbetsförmedlingen är av central betydelse för de åtgärder, som gå ut på att förefintliga arbetstillfällen skola bli rationellt utnyttjade eller — sett från den andra sidan — att arbetskraften i varje läge skall bli så fullständigt sysselsatt som arbetstillgången medger. Till arbetsförmedlingen är knuten en nu snabbt framväxande yrkesvägledningsapparat som, särskilt när den blir mera fullständigt utbyggd, kommer att utöva ett stort inflytande över ungdomens val av levnadsbana. Genom den s. k. arbetsberedningen söker arbetsförmedlingen uppspara arbetstillfällen för partiellt arbetsföra och annan svårplacerad arbetskraft. Arbetsförmedlingen är även på andra sätt av betydelse för arbetsmarknadspolitiken. Den ger den mest översiktliga och direkta kontakten med den aktuella situationen på arbetsmarknaden och kan därmed skapa en betydelsefull informationsbas för alla sysselsättningspolitiska åtgärder. Och slutligen tjänstgör arbetsförmed-

lingen såsom kontrollorgan i kontanthjälpsverksamheten. Varje person, som åtnjuter understöd från kassa eller arbetslöshetsnämnd, är skyldig att periodiskt anmäla sig på arbetsförmedlingen för att efterfråga arbete. För att bibehålla sin understödsrätt måste han åtaga sig sådant arbete, som är lämpligt i förhållande till hans förutsättningar. Arbetsförmedlingen skall även medverka vid uttagning av arbetskraft till sådana offentliga arbeten, för vilka tillämpas hänvisningsförfarande genom arbetslöshetsnämnd. Den skall härvid särskilt tillse att sådan hänvisning endast sker, när arbete i öppna marknaden icke kan erbjudas, samt vidare att vederbörande arbetare återförs till det ordinarie arbetslivet, så snart tillfälle därtill erbjuder sig.

För att arbetsförmedlingen på ett tillfredsställande sätt skall kunna fylla alla dessa och liknande uppgifter måste den ha en däremot svarande kapacitet. Dessutom kräves att den åtnjuter förtroende både hos arbetsgivare och arbetstagare. En förmedling som är effektiv i den meningen, att en stor del av såväl utbud som efterfrågan på arbetskraft registreras hos densamma, kan stå båda parterna till tjänst på ett bättre sätt än en mindre effektiv förmedling. Den kan under sådana förhållanden befordra en önskvärd rörlighet hos arbetskraften. Den kan då också hämma en icke önskvärd rörlighet, exempelvis genom att förmå arbetsgivarna att icke skaffa arbetskraft från andra orter eller andra yrken, när kompetent personal på orten står till buds eller genom att motverka att arbetssökande av ren okunnighet om förhållandena byta yrke eller flytta till annan ort, när det finns arbete inom deras eget område. Ju mer omfattande kontakter förmedlingen har med arbetslivet desto värdefullare blir den såsom informationsorgan och även såsom yrkesvägledningsorgan. Redan kontrollfunktionen ställer ganska stora krav på förmedlingsapparaten. I den mån endast en ringa bråkdel av omsättningen på arbetsmarknaden går genom den offentliga arbetsförmedlingen, blir dess kontroll relativt verkningslös. »Stämplingen» betyder i sådant fall icke nödvändigtvis, att det saknas arbete åt den sökande, utan endast att arbetsförmedlingen icke har kännedom om något lämpligt arbete för den arbetslöse. Särskilt i den mån de arbetslösa erhålla höga understöd — vilket framför allt blir förhållandet när de ha stora familjer — ökas angelägenheten av att arbetsförmedlingen blir verkligt effektiv.

Att erkänna betydelsen av en effektiv arbetsförmedling som har hand om en större del av omsättningen på arbetsmarknaden än för närvarande är emellertid icke detsamma som att förorda, att arbetsförmedlingen skall sköta hela omsättningen på arbetsmarknaden. Därhän kan man icke nå utan att genomföra ett allmänt arbetsförmedlingstväng, vilket kommissionen finner olämpligt.

För att i någon mån belysa hithörande frågor vill kommissionen till en början anföra några summariska uppgifter angående den offentliga arbetsförmedlingens omfattning och utveckling.

Enligt den i februari 1944 företagna gallupundersökningen hade endast 7 procent av samtliga löntagare erhållit sin anställning genom den offentliga arbetsförmedlingen. Eftersom en stor del av de tillfrågade löntagarna er-

hållit sina anställningar flera år tidigare, då arbetsförmedlingens insatser båda absolut och relativt voro svagare än under senare år, innebär emellertid denna siffra en underskattning av förmedlingens prestationer vid tiden för undersökningen. Det visar sig också, att en något större andel eller 12 procent av dem som erhållit sina anställningar under 1943, erhållit dessa genom arbetsförmedlingen. För arbetare var denna senare siffra 14 procent men för löntagare tillhörande andra socialgrupper blott 3 procent. I städerna (16 procent) var arbetsförmedlingens relativa insatser under 1943 mer omfattande än på landsbygden (10 procent).

Sedan staten i maj 1940 med stöd av tjänstepliktslagen provisoriskt övertog de kommunala arbetsförmedlingsanstalterna, har den offentliga arbetsförmedlingen utvecklats mycket snabbt. Antalet genom rikets samtliga förmedlingsorgan tillsatta platser ökade sålunda från 436 000 år 1939 till 926 000 år 1944. Den största ökningen föreligger av naturliga skäl inom de näringsområden, där de arbetsmarknadsreglerande åtgärderna under krigsåren givit förmedlingsarbetet verksamt stöd, t. ex. inom skogsbruket, där antalet tillsatta platser ökats från 18 000 år 1939 till 122 000 år 1943 och 65 000 år 1944, eller inom byggnadsverksamheten, där platstillättningen ökats från 25 000 år 1939 till 153 000 år 1944, men ökningen är påtaglig inom alla övriga näringsgrenar (utom sjöfart). Arbetsförmedlingsorganisationen har kraftigt utbyggt, såväl den centrala som den lokala. Antalet i huvudkontoren inrymda expeditiionslokaler har ökats från 99 i maj 1940 till 211 i januari 1945. Antalet avdelningskontor har ökats från 144 våren 1940 till över 200 våren 1945. Antalet med ordinarie förmedlingsarbete sysselsatta tjänstemän har ökats från 355 år 1940 till 800 år 1944. Inräknat med beredskapsuppgifter o. d. sysselsatta tjänstemän samt skrivbiträden m. fl. uppgick hela personalstyrkan i oktober 1944 till nära 1 900 personer. Härtill komma ytterligare 453 ortsombud och 600 lokalombud.

Inom den offentliga arbetsförmedlingen finnas följande specialförmedlingar: sjömansförmedling, ungdomsförmedling (i vilken ingår yrkesvägledning), tjänstemannaförmedling (i vilken ingå de tidigare student- och lärarförmedlingarna), arbetsberedning samt artist- och musikerförmedling. Dessa specialförmedlingar äro redan eller komma efter hand som personal- och lokalfrågorna lösas att bli utbyggda i förhållande till de lokala förmedlingsbehoven. Vid flertalet huvud- och större avdelningskontor finnas särskilda avdelningar för jord- och skogsbruk, industri och hantverk med uppdelning på manliga och kvinnliga arbetssökande samt expeditioner för husligt arbete, sjukvård m. m. Därjämte förekommer vid de allra största kontoren, exempelvis Stockholm, Göteborg och Malmö ytterligare specialisering av förmedlingsarbetet.

Det får emellertid understrykas, att utgångsläget vid det tillsvidare provisoriska förstatligandet 1940 var oenhetligt och i genomsnitt otillfredsställande, och att det dessutom varit svårt att under kriget anskaffa tillräckligt antal lämpliga lokaler, samtidigt som det även varit mera vanskligt än under normala förhållanden att erhålla fullt kvalificerad personal, i synnerhet som

personalstyrkan fått undergå en mycket snabb ökning. Det är under sådana förhållanden knappast förvånande, att alltjämt betydande brister kvarstå.

Vid sidan av de förmedlingskontor, som äro inrymda i tillfredsställande eller någorlunda tillfredsställande lokaler, finnas fortfarande kontor, där utrymmet är för knappt eller där hela miljön gör ett ogästvänligt intryck. En annan olägenhet är att förmedlingskontoren i flera större och medelstora städer äro inrymda i skilda, långt från varandra belägna fastigheter i staden, vilket kan åstadkomma mycket onödigt spring mellan kontoren för de arbetssökande. Vad personalen beträffar, är att märka, att det nästan alldeles saknas en tillfredsställande yrkesutbildning för densamma. Dessutom äro lönerna — trots vissa förbättringar — sådana, att det varit svårt att rekrytera en genomgående lämplig personal. För personer med vidsträckta praktiska erfarenheter från arbetslivet och i övrigt kvalificerade för uppgiften har en anställning vid arbetsförmedling vanligen erbjudit föga ekonomisk lockelse, om de icke fått tillfälle att börja rätt högt uppe i karriären. Vid vissa kontor är personalen så begränsad i förhållande till arbetsbelastningen, att ärendena knappast kunna underkastas nödig individuell behandling. Förmedlingsnätets utbyggnad förefaller vara synnerligen ojämn såväl i fråga om det ordinarie förmedlingsnätet som i fråga om specialiserade anvisningsorgan för särskilda fall.

Dels inom arbetsmarknadskommissionen dels genom särskilda sakkunniga, som tillkallades den 21 september 1943, äro emellertid dessa och andra utbyggnads- och förbättringsbehov för närvarande föremål för övervägande, och vissa åtgärder ha redan vidtagits. I maj 1944 beslöt arbetsmarknadskommissionen organisera en tjänstemannaförmedling bestående av en till kommissionen knuten central samt länscentraler vid flertalet huvudkontor. Det slutliga utbyggandet av denna tjänstemannaförmedling beräknas vara slutförd under budgetåret 1945/46. Vidare ha rekryteringslönerna något höjts och vissa andra lönejusteringar företagits; ytterligare löneökningar torde inom kort komma att genomföras, kortare instruktions- och informationskurser för förmedlingspersonal ha anordnats, och en plan för korrespondensstudier är under utarbetande. En allmän översyn av förmedlingsnät och personalorganisation har verkställts inom arbetsmarknadskommissionen och på grundval av denna har kommissionen antagit vissa utbyggnadsplaner. I syfte att minska förmedlingskontorens belastning vid mera omfattande arbetslöshet ha de sakkunniga utarbetat förslag om viss mildring i anmälningsskyldigheten för sådana arbetslösa som önska erhålla kontanthjälp. I juni 1944 beslöt kommissionen en väsentlig utbyggnad av arbetsberedningen, som skall omhänderha förmedlingsverksamheten i fråga om partiellt arbetsför och annan svårplacerad arbetskraft; vid varje huvudkontor skall denna uppgift anförtros åt en särskild tjänsteman. Från kommittén för partiellt arbetsföra kunna förväntas ytterligare förslag till åtgärder ägnade att befrämja utnyttjandet av denna arbetskraft. I detta sammanhang må också erinras om att länsarbetsnämnderna erhållit en betydelsefull förstärkning genom det enligt kungörelsen av den 20 oktober 1944 (nr 328) fö-

retagna omorganisationen. Även ungdomsförmedlingen och yrkesvägledningen hör till de verksamhetsgrenar inom förmedlingen som starkt utvecklats under senare tid.

För egen del vill planeringskommissionen understryka angelägenheten av att en utbyggnad och effektivisering snarast möjligt kommer till stånd.

I detta sammanhang vill kommissionen framhäva betydelsen av det *varselsystem* rörande läget på arbetsmarknaden, som nyligen organiserats. Det uppgiftskort, på vilket socialstyrelsen månatligen från företag i industri och handel m. m. inhämtar uppgifter om sysselsättningen, har kompletterats med en fråga, huruvida företaget inom de närmaste två månaderna förväntas företaga större avskedanden eller, permitteringar. Detta kort passerar länsarbetsnämnderna, innan det insändes till socialstyrelsen, och ökar sålunda dessa nämnders möjligheter att följa utvecklingen inom sina områden. De företag, som besvarat den angivna frågan jakande, skola till industriens omställningskommitté, via industriförbundets branschorganisationer på särskilt formulär lämna närmare upplysningar rörande bl. a. driftsinskränkningens beräknade längd, dess orsaker, av företaget vidtagna åtgärder för att motverka en minskning i sysselsättningen, önskvärda lokala arbetsprojekt m. m. Omställningskommittén träder å sin sida i förbindelse med arbetsmarknadskommissionen.

Detta varselsystem ökar i hög grad arbetsmarknadsorganens möjligheter att snabbt ingripa på arbetsmarknaden under tider av vikande sysselsättning. Men i och med att det sålunda blir ökade möjligheter att ingripa, stegras också kraven på att arbetsmarknadsorganen, och bland dessa icke minst arbetsförmedlingen, ha en sådan kapacitet, att eventuella åtgärder få nödig effekt. Önskvärt är också att varselsystemet kommer till användning även utanför den krets av huvudsakligen industriföretag som nu tillämpa detsamma och särskilt att statliga och kommunala verk mera allmänt inbegripas i ett sådant rapportsystem.

Till de åtgärder som behöva vidtagas hör även ett samarbete mellan arbetsmarknadsorganen och arbetsgivarna — såväl statliga och kommunala verk som enskilda företagare — i syfte att verkställa eventuellt nödvändiga entlediganden på sådant sätt, att den friställda arbetskraften med minsta möjliga svårighet kan erhålla arbete och utkomst på annat håll inom näringslivet. Om ett större företag på en gång avskedar en betydande arbetsstyrka, kunna svårigheterna att placera denna bli avsevärt större, än om entledigandena ske successivt efter en på förhand uppgjord plan, som skapar rådrum för arbetsmarknadsorganen, då det gäller att placera folk, antingen i andra arbetsuppgifter i det ordinarie näringslivet eller i beredskapsarbete. Kommissionen förutsätter, att arbetsmarknadskommissionen genom samarbete med industriens omställningskommitté samt med större såväl enskilda som offentliga arbetsgivare söker verka för att i dessa hänseenden största möjliga planmässighet iakttages. Särskilt viktigt är, att statliga och kommunala verk härvidlag föregå enskilda arbetsgivare med gott exempel.

Även om arbetsförmedlingen ytterligare effektiviseras, kvarstå emellertid

bland annat olika slag av ekonomiska hinder för arbetskraftens rörlighet. För att främja den lokala rörligheten är det angeläget att, där så befinnes lämpligt, bidrag medgives till täckning av arbetstagarnas *flyttningskostnader*.

Enligt nuvarande bestämmelser (SAK, cirkulär Lan Nr 310) kunna länsarbetsnämnderna lämna arbetstagare reseförskott för resa till anställning mot skriftlig förbindelse om återbetalning; sådant reseförskott kan under vissa förutsättningar lämnas, även om platsen anskaffats genom arbetstagar själv, nämligen då arbetsförmedlingen konstaterar, att anvisning skulle ha givits, om platsen varit anmäld hos arbetsförmedlingen. Dessutom kan arbetstagare erhålla bidrag för resa a) till anställning, därest anställningen är hänförlig till område av näringslivet, som är av särskild betydelse för folkförsörjningen eller rikets försvar, b) från anställning, därest under a) angivet arbete slutförts eller överenskommelse om anställning icke kommit till stånd, c) för dagliga resor vid tillfälligt arbete inom jordbruket samt d) vid flyttning av familj och bohag vid erhållande av fast anställning inom under a) angivet arbetsområde. — Gemensam förutsättning för att förskott eller bidrag till kostnad för arbetstagarens resa eller för sökande av anställning skall kunna lämnas är, att vederbörande icke är självförfällt arbetslös. Undantag härifrån kan göras, därest arbetstagaren innehar endast tillfällig anställning eller arbetstillgången för den tidigare arbetsplatsen är så ojämn, att den anställde icke kan erhålla en skälig försörjning. Beslut i fråga om här angivna undantagsfall måste alltid fattas av länsarbetsnämnden. — En inom statens arbetsmarknadskommission sammanställd redogörelse för de under kriget utbildade formerna för understöd åt ovan arbetskraft vid förflyttning till nytt arbetsområde lämnas i bilaga 1.

Inom den statsunderstödda frivilliga arbetslöshetsförsäkringen kan understöd utbetalas såsom hjälp till täckande av rese- och flyttningskostnader för tillträdande av arbete på annan ort, därest vederbörande icke kan erhålla dylik hjälp från arbetsförmedlingsanstalt eller från annat håll. I praktiken lämnas resebidrag genom kassorna i begränsad omfattning med upp till mellan 50 och 80 procent av kostnaderna.

För att befordra arbetskraftens rörlighet och icke minst för att underlätta utnyttjandet av landsbygdens och småorternas arbetstillfällen bör systemet med flyttningsbidrag bibehållas och anpassas efter de behov, som komma att framträda efter kriget. Arbetsmarknadskommissionen bör för ändamålet erhålla tillräckliga anslag. Där arbetsmarknadsorganen så finna lämpligt och ur allmänna synpunkter verkligt behov av flyttning föreligger, bör arbetssökande person som saknar sysselsättning efter prövning kunna erhålla hjälp till egentliga flyttningskostnader för sig och sin familj, till erforderlig utrustning av arbetskläder, verktyg o. d. Därutöver böra arbetsmarknadsorganen ha möjlighet att under enahanda förutsättningar och efter utredning i varje enskilt fall för en begränsad tid utbetala till arbetarens familj viss ersättning för sådan merkostnad som vållas arbetaren, när han för en tid nödgas leva skild från sin familj. Dessa flyttningsbidrag och familjebidrag böra kunna utbetalas vid hänvisning till såväl arbete på öppna marknaden som bered-

skaps-, reservarbete o. d. Givet är dock att i fråga om familjebidragen hänsyn skall tagas till de löner, som arbetaren kan beräknas erhålla i det arbete, till vilket han hänvisas; äro dessa löner höga, bortfaller helt eller delvis behovet av sådana familjebidrag.

Särskilt när det gäller mera utpräglade arbetslöshetsöar, d. v. s. områden, där näringslivet av strukturella skäl icke kan hindras från att gå tillbaka, så att en lokal arbetslöshet av långvarig beskaffenhet framträder, kan det bli nödvändigt att söka lossa det band som *egnahemsinnehavet* utgör. Denna fråga har också uppmärksamats av 1936 års rationaliseringsutredning, som erinrade om vissa då förefintliga hjälpformer, vilka emellertid ansågos otillräckliga. I särskilt svåra situationer avseende exempelvis Norrbottens gruvfält, Österby-Gimo bruk och stenindustridistriktet i Bohuslän ha också speciella åtgärder måst vidtagas. Trots vissa betänkligheter föreslog rationaliseringsutredningen, att »egnahemsägare, som oförvällat drabbas av arbetslöshet men har möjlighet att erhålla arbete å annan ort och samtidigt därmed ser sig tvingad att frånträda sitt egnahem, skall kunna av statsmedel erhålla viss ersättning för de förluster, som försäljandet av det egna hemmet eventuellt kan förorsaka honom».

Detta förslag har icke föranlett någon statsmakternas åtgärd. Kommissionen, som icke har möjlighet att ta ställning till alla komplikationer i detta problem, vill understryka frågans vikt och tillåter sig föreslå, att den snarast upptages till ny prövning.

Av mycket stor betydelse är också den näraliggande frågan om de familjer, som äro lokalt bundna genom innehav av *stödjordbruk och ofullständiga jordbruk* och som icke kunna erhålla tillräcklig arbets- och inkomstutfyllnad genom lönearbete eller på annat sätt. Denna fråga kan emellertid icke utbrytas ur sitt allmänna jordbrukspolitiska sammanhang, som är under utredning inom 1942 års jordbrukskommitté. Av vikt för denna fråga äro även de omskolnings- och yrkesutbildningsfrågor, som i det följande skola diskuteras.

Yrkesvägledning och arbetsmarknadsprognoser.

I anknytning till den avdelning inom arbetsförmedlingen, som omhänderhar ungdomsförmedlingen, har under senare år utvecklats en alltmer omfattande yrkesvägledningsverksamhet. Vid varje läns huvudkontor finnes en central för ungdomsförmedling och yrkesvägledning. Under denna central sortera länets övriga ungdomsförmedlingar samt såsom deltidstjänstemän anställda lärare och ungdomsledare ute i orterna. Den lokala organisationen är ännu icke färdig, men snabba framsteg göras. Verksamheten ledes av en särskild sektion inom arbetsmarknadskommissionen.

Denna utveckling måste hälsas med tillfredsställelse. Det är angeläget, att det så snart som möjligt kommer till stånd en någorlunda fullständigt utbyggd yrkesvägledning, låt vara att svårigheter komma att möta, när det gäller att rekrytera tjänstemän, som på en gång förstå sig på ungdomen och be-

sitta nödig kännedom om arbetslivet, samt — för speciella uppgifter — psykologer och läkare med för ändamålet särskilt avpassad utbildning.

Kommissionen har här tidigare framhållit hur irrationella faktorer hämma den kvinnliga arbetskraftens rörlighet. I detta sammanhang vill kommissionen understryka vikten av att yrkesvägledningen i sin rådgivning förut-sättningslöst prövar, vilka levnadsbanor som lämpa sig för kvinnlig arbetskraft. Skulle yrkesvägledningen känna sig bunden av den förhandenvarande uppdelningen på arbetsmarknaden, kan denna genom yrkesvägledningens verksamhet komma att på ett skadligt sätt konserveras.

Yrkesvägledningen kan icke endast utgå från individens särskilda förutsättningar och arbetsmarknadens aktuella behov. Den måste även ta hänsyn till utvecklingstendenserna på arbetsmarknaden och systematiskt utnyttja de — låt vara begränsade — möjligheter till uppskattning av dessa utvecklings-tendenser som föreligga. I många fall är det ju de kontakter med arbetslivet vederbörande får under ungdomsåren, som bestämma inom vilket område han kommer att få sin plats under hela sin framtid. Det är under ungdomsåren, som den grundläggande praktiska och teoretiska yrkesutbildningen bör inhämtas. En statligt organiserad yrkesvägledning, som övar inflytande över individens yrkesval, kan icke gärna ta ansvaret att medverka till en sådan fördelning av den yngre arbetskraften på olika arbetsområden, att vissa områden få en större andel av denna yngre arbetskraft än vad som svarar mot deras mera långsiktiga behov av arbetare, med påföljd att eventuellt senare, delvis genom yrkesvägledningens egna åtgöranden, framträda svåra överförings- och omskolningsproblem. Denna fråga ter sig alldeles särskilt viktig i betraktande av att i framtiden komma att erfordras väsentligt ökade enskilda och offentliga insatser för ungdomens yrkesutbildning. Denna ökade investering för yrkesutbildningen måste, så långt detta låter sig göra, planläggas på grundval av en metodisk uppskattning av de framtida behoven av utbildad arbetskraft på olika områden. När det exempelvis gäller yrken, som kunna förväntas expandera, är det betydelsefullt att man såväl i yrkesvägledningen som i yrkesutbildningsorganisationen söker ta hänsyn till detta förhållande och icke — kanske delvis förledd av olika skråintressen — rättar sig utslutande efter de aktuella behoven.

Man kan icke komma ifrån saken genom att säga, att det är svårt att veta något om framtiden. I verkligheten gör man i alla fall ett slags framtidsuppskattning genom att låta yrkesvägledningen ge ungdomen de råd den ger och genom att bygga ut — eller underlåta att bygga ut — yrkesutbildningsorganisationen i de riktningar och på det sätt som faktiskt förekommer. Det gäller här att söka ta hänsyn till allmänna ekonomiska och tekniska utvecklings-tendenser, den ekonomiska politiken, ålderssammansättningen inom olika yrkesgrupper och det därav betingade nyrekryteringsbehovet jämte andra liknande faktorer. I många fall kan det även med den bästa analys vara svårt att göra någon användbar framtidsuppskattning. Men i andra fall föreligga åtminstone vissa möjligheter, även om man nästan aldrig kan komma till fullt säkra resultat. När det exempelvis gäller bostadsproduktionens framtida

utveckling, är det uppenbart att denna till mycket god del kommer att bestämmas dels av den framtida hushållsbildningen, vilken med tämligen stor säkerhet kan bedömas, dels av den bostadspolitik, som kommer att bedrivas och som — låt vara med mindre säkerhet — det torde vara möjligt att bilda sig en viss uppfattning om.

Bland annat av detta skäl synes det angeläget, att den ekonomisk-statistiska avdelningen inom arbetsmarknadskommissionen eller socialstyrelsen kraftigt förstärkes. Även med hänsyn till övriga arbetsuppgifter inom arbetsmarknadsorganisationen synes en sådan förstärkning önskvärd. De ekonomiska och statistiska undersökningarna angående förhållandena på arbetsmarknaden äro icke i alla avseenden så ingående, konkreta och rikhaltiga, som skulle vara erforderligt med hänsyn till övriga arbetsuppgifter inom arbetsmarknadskommissionen. Dessa frågor ha även berörts av kommissionen i dess skrivelse om den ekonomiska statistiken den 28 maj 1945 (SOU 1945: 30).

Yrkesutbildningen.

Under det senaste årtiondet har den uppfattningen alltmer slagit igenom, att tvungen ledighet, som uppstår när varken enskilda företag eller allmänna organ kunna bereda tillräcklig sysselsättning åt arbetskraften, skall utnyttjas för att ge de arbetslösa yrkesutbildning. Alla arbetslöshetsundersökningar ha visat, att den bättre utbildade arbetskraften i allmänhet har mindre arbetslöshetsrisk än den sämre utbildade.

Vid tider av god sysselsättning råder inom flera arbetsområden brist på fullt kvalificerad arbetskraft. Denna brist kan skapa »flaskhalsar», som medverka till att hindra en uppåtgående konjunktur från att fullt utveckla sig. När det å andra sidan framträder arbetslöshet, minskas möjligheterna för de unga att få den utbildning, som de under normala förhållanden kunna erhålla, genom att arbeta såsom lärlingar, genom att följa sådana särskilda utbildningskurser, som anordnas vid en del större företag, eller helt enkelt under utövandet av det praktiska arbetet. Redan för att förhindra, att yrkesutbildningen blir nedskuren, är det under arbetslöshetstider nödvändigt att vidtaga särskilda åtgärder. Detta är desto viktigare, eftersom en svårartad arbetslöshetskris alltid träffar ungdomen i starkare grad än den mera mogna arbetskraften. På grund av nedgången i antalet ungdomar, som nå arbetsför ålder, kan denna tendens visserligen försvagas under kommande arbetslöshetskriser. Men den kommer säkerligen icke att helt elimineras. Dessutom blir det för hushållningen bara mera angeläget, när den unga arbetskraften undergår en kvantitativ minskning, att den då blir väl tillvaratagen. De åtgärder som vidtagas i arbetslöshetstider skola icke endast neutralisera den angivna tendensen till begränsning av yrkesutbildningen. När det är mera arbetslöshet och det därför finns flera människor med ledig tid, som borde utnyttjas för förnuftiga ändamål, skall yrkesutbildningen om möjligt bedrivas mera intensivt, än när det är mindre arbetslöshet.

Detta mål bör eftersträvas på två olika vägar, nämligen dels genom att det normalt fortgående arbetet på yrkesutbildningens utbyggnad intensifieras under tider med omfattande arbetslöshet, dels genom tillfälliga utvidgningar av den offentliga eller av offentliga organ stimulerade yrkesutbildningen under tider då arbetslöshet råder.

Den första av de angivna metoderna utgår från de mycket stora behov av förbättringar som finnas på yrkesutbildningens område. En närmare redogörelse för den nuvarande yrkesutbildningens omfattning och av föreliggande förbättringsbehov lämnas i bilaga 2. Härav framgår bland annat, att antalet elever vid centrala verkstadsskolor samt statsunderstödda kommunala undervisningsanstalter inklusive verkstadsskolor för viss arbetslös ungdom i mars 1945 enligt uppgifter från överstyrelsen för yrkesutbildning utgjorde 44 000, varav emellertid endast 7 000 bevistade kurser om minst fem månaders längd med heldagsundervisning. Härtill komma jordbrukets undervisningsanstalter, som under läsåret 1943—1944 hade endast 3 335 elever, samt ytterligare en del smärre offentliga eller offentligt understödda undervisningsanstalter. Det övervägande antalet yrkesutövare i landet erhåller sin väsentliga yrkesutbildning under utövning av praktiskt arbete. För att denna utbildning skall bli effektiv fordras emellertid, att den bedrivs i organiserade former. I allmänhet förekommer dock icke en tillfredsställande lärlingsutbildning i tillräcklig omfattning. I det *Betänkande med förslag till åtgärder för lärlingsutbildningens ordnande*, som år 1944 framlades av arbetsmarknadsorganisationernas yrkesutbildningskommitté, beräknas sålunda, att industrins lärlingsbehov icke skulle vara tillfredsställt till mer än hälften och dessutom anföres om den utbildning som förekommer, att den ofta är i olika hänseenden otillräcklig. Därjämte betonas, att även tempoarbetare kunna vara i behov av viss systematisk utbildning. I ett i mars 1943 av en inom Sveriges hantverks- och småindustriorganisation tillsatt lärlingskommitté framlagd *Utredning med förslag angående hantverkets lärlingsfråga* beräknas att inom hantverket omkring 20 000 lärlingar ständigt böra vara under utbildning, medan det faktiska antalet lärlingar inom hantverket under 1938—1939 endast uppgick till 12 000, och för dessa ansågs utbildningen icke alltid vara fullt tillfredsställande. I en inom överstyrelsen för yrkesutbildning utarbetad och i februari 1945 framlagd *Promemoria med utredning och förslag angående lag om lärlingsutbildning inom hantverket m. m.* anföres vissa resultat av en specialbearbetning av materialet från 1943 års beredskapsmönstring, vilka anses tyda på att tillströmningen till hantverksyrkena efter 1939 varit något större än vad hantverksorganisationens utredning utvisade, men att antalet lärlingar i många hantverksyrken dock är alltför ringa för att säkerställa nödig nyrekrytering. Vad jordbruket beträffar, framgår av bilaga 2 bl. a., att knappt 5 procent av samtliga elever vid offentliga yrkesskolor tillhöra lantbruks-, lantmanna- och lanthushållsskolor, medan omkring 25 procent av hela den yrkesverksamma befolkningen enligt 1940 års folkräkning får sin utkomst från jordbruk och boskapsskötsel. Av ett av Norrlandskommittén år 1945 framlagt betänkande om yrkesut-

bildningen framgår bl. a., att hittills endast sporadiska åtgärder vidtagits för meddelande av systematisk yrkesutbildning åt skogsarbetare och att stort behov av sådan utbildning föreligger. I fråga om den husliga utbildningen beräknas av 1941 års befolkningsutredning (*Betänkande angående den husliga utbildningen*, SOU 1945: 4), att endast omkring 3 000 kvinnor per år (6 procent av en årsklass) erhålla en fullständig huslig utbildning. Den förefintliga utbildningen anses brista i enhetlighet och vara i behov av rationalisering. Sjukhusen och anstalterna ha särskilt under senare år börjat lida brist på sköterske- och biträdespersonal. Även från hotell- och restaurangnäringens sida anföras klagomål över otillräcklig tillgång på utbildad personal. För kontors- och butikspersonal finnas visserligen flera utbildningsanstalter, men behovet synes icke vara tillnärmelsevis fyllt.

På vissa områden pågå utredningar eller ha nyligen framlagts utredningar med förslag till förbättring i yrkesutbildningen. Bland viktigare nyare förslag må nämnas följande. Enligt det nyssnämnda av arbetsmarknadsorganisationernas yrkesutbildningskommitté framlagda betänkandet, vilket accepterats av Svenska arbetsgivareföreningen och landsorganisationen i Sverige, skola de olika förbunden bilda paritetiskt sammansatta lärlingsnämnder med ett av arbetsgivareföreningen och landsorganisationen tillsatt arbetsmarknadens yrkesråd såsom topporganisation. Dessa organ skola ha till uppgift att företaga gemensamma åtgärder till yrkesutbildningens förkovran. Det av överstyrelsen för yrkesutbildning framlagda betänkandet om lärlingsutbildning inom hantverket innehåller förslag om lärlingslag av fakultativ karaktär. Detta lagförslag innehåller bestämmelser om lärlingskontrakt, som upprättas enligt vissa regler mellan hantverksmästare samt lärling eller målsman och som inregistreras hos överstyrelsen för yrkesutbildning, som har att tjänstgöra såsom tillsynsmyndighet beträffande sålunda reglerad hantverksutbildning. Vidare föreslås, att till hantverkare, som åtar sig utbildning av lärling och anses kvalificerad för uppgiften skall kunna utgå understöd med sammanlagt 900 kronor (f. n. 400 kronor), varav 400 kronor under första läroåret, 200 kronor under andra året och återstoden efter lärotidens slut. Högsta antalet årligen beviljade nya understöd skall enligt förslaget höjas från 100 till 300. Befolkningsutredningen föreslår dels vissa förbättringar i fråga om den husliga utbildningen inom det ordinarie skolsystemet, dels en utbyggnad av yrkesundervisningen på det husliga arbetets område. Huvudformerna för denna utbildning böra vara dels en fem månaders hushållsskola med en undervisningsplan i stort sett sammanfallande med den som nu gäller för de bästa av de nuvarande kurserna av motsvarande omfattning, dels en tio månaders husmodersskola.

Av *Betänkande med utredning och förslag angående yrkesutbildning av sjöfolk av manskapsgrad m. m.* (SOU 1945: 5) framgår, att hittills endast sporadiska åtgärder vidtagits för utbildning av annat sjöfolk än befäl, radiotelegrafister o. d. Det föreslås bl. a. yrkesutbildningskurser för sjöfolk om 12 veckor med påbyggnadskurser om 8 veckor (jämför bilaga 2).

Slutligen har Norrlandskommittén i sitt i maj 1945 framlagda betänkande

utformat ett flertal förslag till förbättringar av yrkesundervisningen, vilka motiverats av Norrlandsbehoven och ta sikte på dessa men dock beröra eller aktualisera frågor rörande den allmänna organisationen för yrkesutbildning. Det betonas, att befolkningen i glest befolkade trakter ha särskilda svårigheter att följa med i den allmänna utvecklingen och att förekomsten av yrkesskolor i sådana bygder är ägnad att höja yrkesutövningen. För att åstadkomma en fastare organisation och samordning av yrkesutbildningen föreslås, att landstingen i Norrland tillsätta särskilda beredningar för yrkesutbildning. Vidare föreslås att statsbidrag även skall utgå för byggnadsändamål i kommuner med svagt skatteunderlag. Dessutom föreslås olika åtgärder för befrämjande i Norrland av jordbruksutbildningen, den husliga utbildningen, yrkesundervisningen för industri och hantverk samt den förberedande yrkesundervisningen i vanliga skolor. De viktigaste av dessa förslag refereras i bilaga 2.

Utan att taga ställning till utformningen av de här berörda förslagen vill kommissionen framhålla betydelsen av att en utbyggnad av yrkesutbildningen snarast kommer till stånd. Kommissionen föreslår, att övriga delar av yrkesutbildningsfrågan, i den mån så icke redan skett, upptagas till utredning, så att nödiga förbättringar med det snaraste kunna åstadkommas. Kommissionen föreställer sig, att detta återstående utredningsarbete bör utföras av överstyrelsen för yrkesutbildning, i den mån icke vissa delar därav redan anförtrotts åt andra organ. För detta utrednings- och planeringsarbete torde emellertid erfordras en förstärkning av överstyrelsens personal.

Även av andra skäl synes tiden nu vara lämplig för genomförande av mera omfattande reformer på yrkesutbildningens område. Sedan antagandet av 1918—1921 års yrkesskoleordning ha huvudformerna för yrkesutbildningen knappast underkastats någon mera avgörande förändring, låt vara att en kvantitativ utveckling försiggått inom ramen för den befintliga organisationen, varjämte vissa nyskapelser ägt rum, särskilt genom tillkomsten av de centrala verkstadsskolorna. På senaste tid ha också gynnsammare förutsättningar åstadkommits för en mera genomgripande förbättring i yrkesundervisningen, i synnerhet genom tillkomsten av överstyrelsen för yrkesutbildning, som har intima anknytningar till arbetsmarknadens parter och till arbetsmarknadskommissionen, samt — vad industrin beträffar — genom den överenskommelse om gemensamma åtgärder för främjande av yrkesutbildning, som träffats mellan arbetsgivareföreningen och landsorganisationen. Arbetsförmedlingens effektivisering och speciellt tillkomsten av en organisation för yrkesvägledning i anknytning till densamma torde skapa ökade möjligheter att ge en mera omfattande yrkesutbildning en rationell inriktning.

Även det förhållandet, att det ordinarie skolväsendet av allt att döma står inför en mer eller mindre genomgripande omorganisation, kan göra det lämpligt att hela frågan om yrkesutbildningen och dess ställning i den allmänna folkundervisningen nu tas upp till mera fullständig behandling — vilket dock icke bör få föranleda att genomförandet av redan planlagda

förbättringar onödigtvis försinkas. Enligt vad kommissionen erfarit, kommer 1940 års skolutredning icke att gå in på frågor rörande de egentliga yrkesskolorna. Men i och med att skolplikten utsträcker i första hand genom fullständigt genomförande av det sjunde skolåret och eventuellt genom införande även av ett åttonde skolår, aktualiseras frågan, hur man i folkskolans avslutningsklasser skall avväga de praktiska och teoretiska utbildningsbehoven. Allteftersom en allt större andel av landets ungdom erhåller vidareutbildning utöver folkskolan, framträder ytterligare detta problem om hur teoretiska och praktiska utbildningsbehov skola erhålla en mera jämbördig ställning. Hela den förberedande yrkesutbildningen erhåller på så sätt nya villkor, och det synes då lämpligt att övriga frågor om praktisk utbildning samtidigt tas upp till behandling.

Det är i själva verket ett betydande antal problem, som här behöva tas upp till systematiskt övervägande. Hit hör t. ex. den förut berörda frågan om hur yrkesutbildningens inriktning på olika yrken skall anpassas efter näringslivets behov; ju större del av landets ungdom som erhåller systematisk utbildning, desto viktigare är det att denna utbildning får en rationell inriktning. Det gäller frågan hur den praktiska utbildningen på arbetsplatserna skall kombineras med teoretisk utbildning i offentliga eller offentligt understödda skolor och kurser. Det kan erfordras en systematisk omprövning av spörsmålet om i vilka fall och i vilken utsträckning det vid sidan av olika former av kombinations- eller växelutbildning bör erbjudas längre kurser med heldagsundervisning i offentliga skolor. Likaså bör uppmärksamhet ägnas åt frågan om yrkeslärarnas utbildning och om deras behov att genom intermitterande praktik ute på arbetsplatserna få tillfälle att följa med i teknikens och arbetsmetodernas utveckling. Även frågan om huruvida flera grenar av den statsunderstödda yrkesundervisningen böra underställas överstyrelsen för yrkesutbildning kan behöva underkastas omprövning.

De partiellt arbetsföras problem förtjänar att särskilt övervägas i sammanhanget. Denna fråga är också under utredning inom kommittén för partiellt arbetsföra. Om den s. k. fullarbetskraften utsättes för arbetslöshet, bli givetvis svårigheterna ännu större och behovet av att särskilda åtgärder vidtagas för att underlätta de partiellt arbetsföras inpassning i produktionen ter sig då ännu mera angeläget än eljest. Av stor vikt är vidare, att alla anordningar för yrkesutbildning, icke bara såsom hittills med få undantag skett, öppnas även för kvinnor utan att dessa även positivt uppmuntras att använda dem. Såsom förut påpekats föreligger eljest den risken, att ett ytterligare utbyggt yrkesutbildningsväsende kan medverka till att konservera en irrationell könsuppdelning på arbetsmarknaden.

I det föregående har talats uteslutande om behovet av ökad ordinarie utbildningsverksamhet. Vad åter beträffar mera *tillfälligt organiserad yrkesutbildning* för arbetslösa har förslag framlagts av överstyrelsen för yrkesutbildning (SOU 1944: 25). Enligt detta förslag komma 8 700 elevplatser för arbetslösa att kunna disponeras vid under överstyrelsens inseende stående anstalter för yrkesundervisning samt vid skolor för lantbruksundervisning,

vid skogsskolor, skogsvårdsgårdar och hemgårdar. Därav erhållas 7 700 platser genom skiftundervisning och inrättande av parallellavdelningar och 1 000 genom ökning av elevantalet vid ordinarie kurser. Vid händelse av mycket stor arbetslöshet har överstyrelsen kostnadsberäknat reservplaner för beredande av plats åt ytterligare 5 000 elever. Detta tillskott av närmare 14 000 platser torde tills vidare utgöra gränsen för vad som kan åstadkommas under ett första verksamhetsår. Dessa utvidgningar förutsätta utökning av överstyrelsens organisation.

I förhållande till det behov, som skulle kunna framträda vid en svårare arbetslöshetskris, måste detta program betecknas såsom otillräckligt. I november 1933 funnos 57 000 hjälpsökande arbetslösa inom åldersgruppen 16—25 år och därutöver säkerligen ett betydande antal sysslösa ungdomar, som icke anmält något hjälpbehov. Sådana uppgifter ge visserligen icke något mått på det antal arbetslösa ungdomar, som under en stark depression lämpligen bör beredas möjlighet att utnyttja tiden för yrkesutbildning, men det ter sig dock önskvärt att använda den tid som återstår för planering av ytterligare beredskapsanordningar för utbildning av arbetslösa. Vid en mera svårartad arbetslöshet kommer emellertid även att friställas sådan verkstadskapacitet och teknisk arbetsledarpersonal, som med fördel skulle kunna tagas i anspråk för yrkesutbildning. Inom överstyrelsen för yrkesutbildning har också igångsatts en utredning om formerna för utnyttjande av sådana möjligheter.

Det har emellertid ifrågasatts, huruvida icke även andra anordningar skulle kunna vidtagas eller i ökad utsträckning utnyttjas. I arbetsmarknadsorganisationernas förut citerade utredning har framhållits, att man icke med full effektivitet använder de möjligheter, som korrespondensundervisningen ger. Såsom bl. a. framhållits av Norrlandskommittén, skulle man kunna tänka sig en utbyggnad av denna undervisningsform speciellt i landsbygds-samhällena, eventuellt enligt Robertsforssystemet.¹ Ett mera intensivt samarbete med radion skulle även kunna upptagas. Särskilt torde detta ha betydelse för utbildningen för kontorsbanan, exempelvis genom särskilt för detta ändamål tillrättalagd språkundervisning, diktamen för stenografiträning m. m. En koordination av korrespondens- och radioundervisning skulle troligen visa sig fruktbärande på detta område.

Av stor betydelse för programmets genomförande är att eleverna erhålla tillräckliga *stipendier* eller andra medel för sitt uppehälle samt att undervisningen är fri. Som framgår av bilaga 2 utgår till arbetslösa elever vid fortbildnings- och omskolningskurser i första hand timpenning, som per dag ger kr. 1: 60 i ortsgrupp A och 1: 84 i ortsgrupp I för elever i åldern 16—19 år och sedan ökas med elevens ålder, så att dagsinkomsten för elever om minst 25 uppgår till respektive kr. 3: 20 och 3: 60. Dessutom erhålla dessa elever antingen vanligt kontantunderstöd och eventuell hyreshjälp från ar-

¹ Robertsforssystemet utgör en blandform mellan vanlig skolundervisning och korrespondensundervisning. Eleverna samlas dagligen eller periodvis i en gemensam lokal, där de arbeta med sina studiebreve under uppsikt av en studieledare.

betslöshetsnämnd eller inackorderingsbidrag. Dessa regler tillgodose i allmänhet det önskemålet, att hjälpen bör vara mera omfattande när den arbetslöse tillägnar sig yrkesutbildning, än när han endast erhåller kontantunderstöd.

För andra elever vid yrkesskolor med heltidsundervisning samt för arbetslösa elever som hänvisats till nybörjarkurser beviljas stipendier efter särskild behovsprövning. Dessa utgå vid flertalet skolor inklusive lantbruksskolor o. d. samt folkhögskolor med högst 45 kronor per månad samt för elever vid centrala verkstadsskolor, verkstadsskolor för viss arbetslös ungdom och vid den ettåriga verkstadsskoleavdelningen för flygmekaniker med högst 60 kronor per månad. Därutöver erhållas bidrag av kommunerna, beträffande vanliga yrkesskolor dock endast i en ringa procent av fallen och vanligen med högst 15 kronor i månaden, samt från landstingen till elever vid verkstadsskolor i mera betydande utsträckning och med något högre belopp (vanligen 15—25 kronor). Slutligen betalas varierande arbetspremier eller flitpengar, i flertalet fall med 5—10 kronor per månad, samt resebidrag. Det är att märka, att stipendiebeloppen vid flertalet skolor trots de höjda levnadskostnaderna något minskats under kriget i det att behovsprövningen av statsfinansiella skäl skärpts. Vid vanliga kommunala och enskilda skolor för yrkesundervisning har sålunda andelen av elever som erhålla stipendier minskats från 50 procent budgetåret 1938/39, till 43 procent budgetåret 1942/43 och andelen av elever med högsta stipendium (45 kronor) från 15 till 13 procent. Av statsfinansiella skäl har man också underlåtit att i enlighet med ett uttalande av 1939 års riksdag höja de maximala stipendierna vid lantmänna- och lanthushållsskolor till 60 kronor.

Såsom framgår av bilaga 2 framlade överstyrelsen för yrkesutbildning, skolöverstyrelsen och lantbruksstyrelsen år 1944 vissa sinsemellan något avvikande förslag till höjning av stipendiebeloppen. I 1945 års statsverksproposition förordas, närmast i anslutning till skolöverstyrelsens förslag att stipendiebeloppen bära utgå efter enhetliga grunder med ett maximum av 75 kronor per månad och detta förslag har antagits av riksdagen att gälla för budgetåret 1945/46. Riksdagen uttalade emellertid härvid (skrivelse nr 8/1945), att den fann åtskilliga skäl tala för principen att helt obemedlade elever bära kunna få alla sina kostnader täckta genom stipendier helt eller till väsentlig del av statsmedel. Det bör också påpekas, att den företagna höjningen icke är fullt tillräcklig för att det reala penningvärdet av högsta medgivna stipendium skall komma upp till den nivå (60 förkrigskronor = 86 kronor vid nuvarande krisläge) som riksdagen före kriget ansåg lämplig. Överstyrelsen för yrkesutbildning har beräknat kostnaden för elevernas uppehälle vid inackordering på elevinternat till 90—105 kronor per månad och vid privat inackordering till 120—190 kronor, allt efter dyrtidsförhållandena. Härvid må erinras om det nyss påpekade förhållandet, att från kommun eller landsting vissa tilläggsbelopp kunna erhållas. I fråga om sådana kommunala understöd är emellertid att märka, att de såsom nämnts ofta icke alls utgå eller utgå endast med små belopp, och att ekonomiskt

svaga kommuner äro oförmögna att i tillräcklig utsträckning bidra för detta ändamål samt att detta särskilt skulle gälla vid svårartad arbetslöshet. Dessutom föreligger ett regeringsrättsutslag, som gör kommunernas rätt att utbetala tilläggsstipendier osäker.

Även om sålunda åstadkommit en betydande förbättring, som torde komma att avsevärt öka möjligheterna för mindre bemedlade ungdomar att utnyttja den yrkesundervisning som erbjudes, synes frågan om stipendier för yrkesundervisning icke härmed få betraktas såsom slutgiltigt löst. Särskilt vid mera omfattande arbetslöshet kommer det sannolikt att te sig angeläget att åstadkomma en ytterligare förbättring. Kommissionen vill därför föreslå, att denna fråga upptages till förnyat överbäggande, eventuellt i samband med övriga frågor avseende undanröjande av ekonomiska utbildningshinder för ungdom i mindre bemedlade hem.

De allmänna skol- och undervisningsreformernas inordnande i sysselsättningspolitiken.

Såsom kommissionen uttalat i sitt betänkande angående vissa konsumtionsstödjande åtgärder under en depression (SOU 1945: 11) är det angeläget, att de sysselsättningspolitiska åtgärderna icke bli ensartade utan tvärtom mångsidiga. Ett mångsidigt program har större utsikter att ge goda resultat, eftersom det alltid finnes vissa gränser för de »motkonjunkturer», som med fördel kunna sättas igång inom ett eller några få speciella områden.

Såsom kommissionen i samma betänkande framhållit, skulle det ur sysselsättningspolitisk synpunkt bland annat vara till fördel, om den socialpolitiska utvecklingen kunde väsentligen koncentreras till lågkonjunkturerna och i denna mening komma att försiggå så att säga trappstegsvis. Detta skulle nämligen medverka till att stärka köpkraften i mindre bemedlade befolkningsgrupper under lågkonjunkturer. På samma sätt är det önskvärt, att man såvitt möjligt söker intensivt icke blott yrkesutbildningens utan även den övriga skol- och folkundervisningens utveckling särskilt under depressioner. Redan i sitt utlåtande över investeringsutredningens första förslag uttalade kommissionen följande:

Skulle vidare en utvidgning av undervisningsmöjligheterna t. ex. för landsbygdens del eller en höjning av skolåldern ur andra synpunkter anses önskvärd, tala många skäl för att sådana åtgärder i så fall lämpligen planerades så, att deras genomförande kunde påbörjas under en eventuell arbetslöshetskris efter kriget, enär därigenom riskerna för ungdomsarbetslöshet skulle minskas samtidigt som i vissa fall en utbyggnad av skollokaler skulle bli ett arbetsobjekt.

Visserligen torde det icke vara möjligt att i alla avseenden påskynda undervisningsväsendets utbyggande under lågkonjunkturer. Den ökning av de rent kvantitativa utbyggnadsbehoven i tätorterna, som föranledes av folkomflyttningarna, är ju alltid mest prononcerad under högkonjunkturer och

går tillbaka under lågkonjunkturer. Men detta synes endast öka angelägenheten av att arbetet att åstadkomma kvalitativa förbättringar, d. v. s. en höjning av själva standarden i undervisningsväsendet, blir desto mera intensifierat under lågkonjunkturer.

En sådan politik har i flera avseenden betydelse för sysselsättningen. För det första förutsätter en standardhöjning vanligen vissa investeringar för skolbyggnader, skolhem, skollunchlokaler, idrottsplatser o. d. och det är angeläget, att dessa i största möjliga grad förläggas till lågkonjunkturer. Detta är visserligen iakttaget i så måtto, att flera skolbyggnadsprogram redan äro upptagna i beredskapsstatens investeringsplaner, men dessa program äro sådana som föreligga, trots att man icke utgått från den här förordade principen, att arbetet att höja standarden i hela undervisningsväsendet om möjligt skall påskyndas under en lågkonjunktur. En samordning mellan konjunkturpolitik och utbyggnad av undervisningsväsendet har dessutom den fördelen, att initialkostnaderna för utbyggandet bli samhällsekonomiskt lägre än eljest. Vidare bör friställd intellektuell arbetskraft kunna påräkna något ökade sysselsättningsmöjligheter under lågkonjunkturer genom en sådan politik. Betydelsefullt är att åstadkomma en avlastning av arbetsmarknaden i fråga om yngre arbetskraft just under de tider, då sysselsättningen är onormalt begränsad.

Det viktigaste konkreta skälet, varför denna fråga här upptages, är emellertid, att omfattande reformer inom det allmänna undervisningsväsendet stå på dagordningen, och att den standardhöjande utbyggnad, som kan förutses för framtiden, sålunda kan komma att bli så betydande, att det kan löna sig att i sammanhanget även beakta de konjunkturpolitiska synpunkterna. I första hand gäller det att få det sjunde skolåret mera fullständigt genomfört och att effektivisera undervisningen bland annat genom att minska antalet elever per skolklass, där detta är alltför högt. I andra hand framträder problemet om en vidare utbyggnad av den obligatoriska folkundervisningen. Såsom framhålles i 1940 års skolutrednings betänkande, del I (SOU 1944: 20), är folkskolan i de stora kulturländerna obligatoriskt minst åttaårig. Utredningen uttalar vidare att tiden nu är inne »måhända icke för ett omedelbart eller generellt genomförande av 8-årig skolplikt men för målmedvetet förberedande åtgärder i denna riktning».

En annan fråga rör behovet av att öka möjligheterna för mindre bemedlade att erhålla skolutbildning utöver folkskolestadiet. Vårt land intar icke någon tätplats i fråga om den andel av ungdomen som utnyttjar sådana utbildningsmöjligheter; i Förenta staterna är denna andel mångdubbelt större än hos oss. I del III av skolutredningens betänkande ha emellertid framlagts förslag, som syfta till att göra det ekonomiskt lättare för landsbygdens ungdom att besöka realskolor, gymnasier och motsvarande läroanstalter i städerna. Med anledning härav föreslogs i Kungl. Maj:ts proposition nr 74/1945, att för sådant ändamål skall till elever från hem, som äro avlägset belägna från vederbörande skola, kunna utgå stipendier maximerade enligt samma regler som stipendier för yrkesundervisning (högst 75 kronor per månad eller

675 kronor per läsår i högsta behovsgrad) samt dessutom vissa resestipendier. Därjämte föreslogs stipendier på högst 200 kronor per läsår för korrespondensstudier och på högst 300 kronor för kombinerad korrespondens- och muntlig undervisning (Robertsforsskola), samt dessutom statsbidrag åt Radiotjänst för anordnande av kombinerade radio och korrespondensstudier för nybörjare i främmande språk. Vidare förordades bl. a. ökade statsbidrag för skolhem i städer med läroverk o. d. skolor. Riksdagen har i enlighet med statsutskottets utlåtande (nr 149) antagit detta förslag med vissa modifikation, av vilka den viktigaste är att maximibeloppet för stipendier åt dessa vid läroverk o. d. anstalter skall utgöra 800 kronor per läsår.

Åtgärder av denna art kunna väsentligt minska de ekonomiska utbildningshindren för en del av landets ungdom. För att bli av mera avgörande betydelse böra emellertid åtgärderna successivt erhålla ökad omfattning och även inriktas på städernas ungdom. Denna utveckling bör särskilt intensifieras under tider med onormalt låg arbetstillgång.

Av stor vikt är också det frivilliga folkbildningsarbete, som bedrivs inom olika folkliga organisationer. Statsbidraget till anstalter och föreningar för anordnande av populärvetenskapliga föreläsningar, till flyttande folkhögskolor, till studiehem och hemgårdar samt till bildningsorganisationernas organisations- och administrationskostnader under budgetåret 1945/46, har av 1945 års riksdag fastställts till ca 430 000 kronor, vartill kommer 331 000 kronor för nykterhetsundervisning och 2,1 milj. kronor för biblioteksverksamhet. I förhållande till sina resurser ha de frivilliga folkbildningsorganisationerna utfört en mycket betydelsefull insats i svenskt kulturliv. Behovet av deras tjänster kommer att framträda särskilt starkt vid en eventuell ökning av arbetslösheten.

Kommissionen förbiser icke, att vissa svårigheter kunna vara förenade med en sådan koordination mellan skolreformer och sysselsättningspolitik, som här förordats. Skulle en betydande arbetslöshet inträffa, samtidigt med att vi fortfarande ha knapphet på byggnadsmaterial, kunna därigenom i det väsentliga omöjliggöras sådana utvidgningar, som förutsätta nya eller ökade byggnader. Det kan vara svårt att i mera avsevärd grad utöka lärarkåren med alltför kort varsel. Det första av dessa hinder kommer emellertid knappast att i större utsträckning göra sig gällande vid en efterkrigskris, som inträder efter de närmaste övergångsåren. Dessutom finnas otvivelaktigt möjligheter att utöka vissa delar av undervisningssystemet utan omedelbar ökning av lokalutrymmet. Inom vissa gränser torde det vara möjligt att utan större olägenheter även på ganska kort sikt öka lärarkåren genom en kombination av olika åtgärder, i varje fall i en situation då det kan förutsättas finnas även intellektuell arbetskraft ledig. Det kan sålunda finnas personer med pedagogisk utbildning som äro utan arbete, eventuellt efter att tidigare ha ägnat sig åt annan sysselsättning än undervisning. En del f. d. lärarinnor, som lämnat yrkesarbetet i samband med giftermål, kunna tänkas vilja återgå till lärararbete. I andra fall torde man — åtminstone tillfälligt — kunna utnyttja i övrigt kvalificerade personer, även om de sakna pedagogisk utbild-

ning, såsom i viss utsträckning sker exempelvis inom yrkesutbildningen. Överhuvud taget torde denna personalfråga varken principiellt eller praktiskt ligga svårare till än problemet om rekrytering av arbetsledare för offentliga arbeten vid en lågkonjunktur — ett problem som dock icke fått förandlea, att man avstått från tanken att utöka sådana arbeten under tider med omfattande arbetslöshet.

Med stöd av vad som här anförts föreslår kommissionen, att en utredning företages angående hur arbetet att bygga ut vårt undervisningsväsen skall kunna intensifieras under en lågkonjunktur, och att härvid bland annat beaktas angelägenheten av att folkskoleväsendet utbygges, att de ekonomiska utbildningshindren för studier utöver folkskolestadiet i möjlig mån undanröjas icke blott för landsbygdens utan även för städernas ungdom samt att folkbildningsorganisationerna särskilt under lågkonjunkturer erhålla ökade resurser.

Frågan om förkortning av arbetstiden i vissa fall.

Ett sätt att minska antalet heltidsarbetslösa är att ransonera arbetet genom begränsning av arbetstiden. Denna utväg tillgripes också i åtskilliga fall — t. o. m. oftare än vad som är lämpligt med hänsyn till att en del av den arbetskraft, som på så sätt bli bunden vid ett visst företag, stundom med fördel skulle kunna utnyttjas på annat håll. Vid mera omfattande arbetslöshet kan det emellertid i åtskilliga fall vara ur kortsiktssynpunkt erforderligt att tillgripa sådana åtgärder.

Dylika mer eller mindre tillfälliga förkortningar av arbetstiden äro artskilda från den lagstadgade begränsningen av arbetstiden. Även i vårt land ha röster höjts för att ytterligare sådana begränsningar borde företagas för att »minska arbetslösheten». Man har härvid — medvetet eller omedvetet — utgått från den felaktiga föreställningen, att behovet av arbetskraft även på längre sikt vore givet, och att det sålunda endast skulle gälla att fördela det tillgängliga arbetet i stället för att vidtaga åtgärder ägnade att öka sysselsättningsvolymen och därigenom även stegra köpkraften och avsättningsmöjligheterna för att på så sätt söka få en balans mellan tillgång och efterfrågan på arbetskraft vid en högre nivå än som är möjlig, om man lägger huvudvikten vid negativa arbetsransoneringsåtgärder. Denna synpunkt har dock varit svagare företrädd i vårt land än i många andra länder. I den offentliga sysselsättningspolitiken har man här sökt följa en positiv linje i stället för en negativ ransoneringslinje. Och hittills har i vårt land varje lagstadgad begränsning av arbetstiden och varje bestämmelse om semesterledighet motiverats av de arbetandes behov av fritid och vila.

Fritids- och vilobebehovet bör alltjämt utgöra huvudmotivet beträffande alla frågor rörande arbetstid och semester. Från denna utgångspunkt kan säkert en ytterligare begränsning av arbetstiden och vidgade möjligheter att erhålla semester te sig önskvärd. Ännu ha icke alla grupper av arbetstagare fått del av 48-timmarsveckan. För vissa arbetargrupper kan arbetet vara så

påfrestande, att den arbetande bör ha kortare än 48-timmarsvecka. Det vore också naturligt om vid en allmän höjning av levnadsstandarden arbetarna önskade uttaga en del därav i form av ökad ledighet. Kan en förbättring i arbetseffekten uppnås, kompenseras arbetstidsförkortningen i motsvarande mån.

Med anledning av 1942 års semesterutrednings *Betänkande med förslag till ändrad semesterlagstiftning* (SOU 1944: 59) har 1945 års riksdag antagit vissa ändringar i semesterlagen, vilka väsentligen åsyfta att låta även arbetare med kortvariga anställningar erhålla förmånen av betald semester. Därjämte har frågan om utökning av semestertiden för arbetargrupper med särskilt betungande arbete upptagits till undersökning av 1942 års semesterutredning. Vad gäller behovet att minska arbetstiden per vecka för vissa grupper med särskilt tungt arbete, kan man utgå ifrån att detta kommer att beaktas av arbetsmarknadens parter, som torde vara bäst skickade att lösa särskilt sådana problem, som beröra speciella förhållanden inom begränsade delar av arbetsmarknaden. Även statsmakterna torde komma att ägna fortsatt uppmärksamhet åt arbetstidsfrågorna. Sålunda har 1945 års riksdag hemställt om utredning avseende frågan om förkortning av den lagstadgade arbetstiden vid skift- och nattarbete samt vid arbete under jord ävensom om arbetstagares rätt att själv avgöra om han önskar utföra övertidsarbete eller ej. Kommissionen uttalar det önskemålet att vid en sådan utredning, liksom vid den fortsatta utredningen angående semesterförhållandena, man i samråd med arbetsmarknadens parter även beaktar önskemålet av att eventuella förändringar i arbetstid och semester om möjligt bli så förlagda i tiden, att de bli av värde även ur sysselsättningspolitiska synpunkter.

Behovet av ökad differentiering av arbeten, vid vilka hänvisningsförfarande tillämpas.

Det är enligt kommissionens mening önskvärt, att en differentiering av de sysselsättningspolitiska åtgärderna kommer till stånd även i fråga om offentliga arbeten, häri inbegripna sådana, vid vilka hänvisningsförfarande tillämpas. Det ligger visserligen i sakens natur, att byggnads- och anläggningsarbeten komma att dominera inom denna gren av sysselsättningspolitiken, men detta synes icke böra ske i större utsträckning än vad som är nödvändigt. Det är nämligen olämpligt, om det i huvudsak endast står till buds en typ av offentliga arbeten, till vilka arbetslösa kunna hänvisas. En betydande del av de arbetslösa måste då förutsättas vara ovana vid dylikt arbete, som de i flertalet fall dock endast ägna sig åt under en begränsad tid. Många äro till och med oförmögna att ens efter längre tid förvärva sådan skicklighet att de i detta arbete kunna utföra en fullgod arbetsprestation. Det kommer då att i fråga om ett stort antal arbetslösa — även sådana som i annan användning äro fullt arbetsföra — saknas möjlighet att rationellt utnyttja deras arbetskraft inom ramen för ett offentligt arbetsprogram, även

om detta, vid sidan av andra sysselsättningspolitiska åtgärder, skulle ur rent kvantitativ synpunkt vara fullt tillräckligt för sitt ändamål.

På vissa specialområden ha också åtgärder vidtagits för att tillgodose önskemålet om viss differentiering av hithörande offentliga arbeten, nämligen genom de från år 1934 anordnade arkivarbetena för arbetslösa kontorister o. d. samt genom den år 1942 organiserade musikerhjälpn, varigenom för närvarande något mer än 500 personer erhålla sysselsättning.

I viss utsträckning ha arkivarbetena blivit ett slags uppsamlingsplats för olika grupper, som myndigheterna icke vetat hur de på annat sätt skulle kunna omhändertaga inom ramen för arbetsanskaffningsprogrammet. Till viss del utgöres klientelet av partiellt arbetslösa eller av personer som på grund av hög ålder eller andra anledningar ha svårt att erhålla anställning. Dock ha många arkivarbetare kunnat utföra goda arbetsinsatser.

Skulle en mera omfattande arbetslöshet framträda efter kriget, kommer denna säkerligen att i hög grad beröra även kontorister, intellektuella, konstnärer o. d., och detta särskilt i den mån ifrågavarande personer på grund av åldersskäl eller på grund av särskilda arbetshinder äro mindre efterfrågade på arbetsmarknaden. Bland annat kan ett överskott på kontorspersonal framträda, i den mån som kriskommissionerna och deras lokalorgan nedläggas eller inskränka sin verksamhet. Det synes därför önskvärt, att frågan om anordnande av differentierade arbeten för sådan arbetskraft upptages till utredning. Härvid erfordras icke endast en närmare omprövning av principerna för denna verksamhet utan även en mera fullständig inventering av de arbetsuppgifter, som kunna tänkas ifrågakomma för ändamålet. Bland annat bör undersökas om icke sådana offentliga organ, som av stats- eller kommunalfinansiella skäl ha en i förhållande till arbetsuppgifterna knapp personalstyrka men utöva viktiga funktioner och ha möjlighet att väl utnyttja av arbetslöshetsnämnd hänvisad arbetskraft, böra få denna möjlighet att öka sin personal under tider när det finns överskott på kontorister o. d. Likaså förtjänar övervägas huruvida icke vetenskapliga och kulturella institutioner liksom sociala, ideella och näringskorporativa organisationer i större utsträckning kunna utnyttja av arbetslöshetsnämnd anvisad arbetskraft; det är ju ett allmänt klagomål, att vetenskapliga forskare i vårt land lida brist på biträdespersonal. I många fall torde bearbetningsprogrammen för viktiga statistiska undersökningar med fördel kunna utvidgas genom att biträdestaberna genom hänvisning av arbetslösa utökas utöver vad som i undersökningsplanerna är förutsatt. Även för artister, skribenter o. d. torde mera differentierade arbeten böra anordnas under tider av omfattande arbetslöshet.

Kommissionen vill emellertid starkt understryka, att dessa åtgärder icke få organiseras så, att de erhålla karaktär av någon specialutformning av arbetslöshetshjälpn för icke kroppsarbetande befolkningsgrupper. För det första kan man icke rimligen hävda den ståndpunkten, att den personliga olägenheten för en fysiskt någorlunda välutrustad kontorist att bli hänvisad till vägarbete skulle vara större än för en skradderiarbetare med motsvarande

kroppskrafter. I den mån kroppsarbetare hänvisas till sådant tungt beredskapsarbete, som de icke äro vana vid, bör detta också kunna ske i fråga om kontorsarbetare o. d. Vad gäller yngre kontorister o. d. bör vidare i största möjliga utsträckning hjälp till yrkesutbildning eller omskolning enligt vanliga grunder givas i stället för hänvisning till speciella arkivarbeten. Dessa arbeten skulle sålunda väsentligen komma i fråga för sådana kontorister o. d., vilka på grund av åldersskäl eller fysiska arbetshinder icke kunna hänvisas till byggnads- och anläggningsarbeten och icke heller lämpligen på offentlig bekostnad böra uppmuntras att söka förvärva ökad yrkesutbildning.

Såsom nyss antyddes, kunna sådana speciella anordningar vara lika starkt av behovet påkallade för personer från de kroppsarbetande yrkena. Även dessa ha svårt att utföra exempelvis tungt vägarbete, om de nått en viss ålder utan att tidigare ha förvärvat vana vid tungt arbete, eller om de på grund av fysiska arbetshinder äro fullt arbetsföra enbart i vissa slag av arbetsuppgifter. Också för deras del böra därför mera differentierade beredskapsarbeten anordnas. Detta blir givetvis svårare, eftersom det i allmänhet måste te sig olämpligt att för arbetslösa organisera särskilda varuproduktionsenheter, som skulle konkurrera med företag inom det ordinarie näringslivet. Svårigheterna få emellertid icke hindra, att frågan upptages till övervägande. Det kan exempelvis diskuteras, om icke beträffande sådan produktion, som är beroende av statliga beställningar kan föreskrivas, att viss procent av arbetskraften, om arbetsförmedlingen så finner för gott, skall hänvisas av arbetslöshetsnämnd. Härvid skulle förutsättas, att arbetsförmedlingen finge kontrollera, att en dylik anordning icke ledde till avskedande av arbetskraft, som redan är anställd inom branschen. Givet är att ett sådant system måste utformas med försiktighet under beaktande av de olägenheter av olika slag som kunna vållas.

Att frågan om en ökad differentiering av arbetsanskaffningen upptages till övervägande synes även motiverat ur den synpunkten, att det inom ramen för »arbetslinjen» finns behov av mera omfattande anordningar till förmån för den kvinnliga arbetskraften, som i allmänhet icke kan hänvisas till byggnads- och anläggningsarbeten. Visserligen är sysselsättningsproblemet vida mindre svårartat för kvinnlig arbetskraft än för manlig sådan och detta av flera anledningar. Sålunda arbeta kvinnorna övervägande inom yrken, där arbetslöshetsrisken är relativt begränsad. Inom kvinnoyrkena finnas jämförelsevis stora områden där — vid gällande löneläge — råder en nästan kronisk brist på arbetskraft, nämligen det husliga arbetet och det kvinnliga jordbruksarbetet, och för många kvinnor finns alltid möjligheten att falla tillbaka på dessa »arbetsreserver», vilket dock ofta förutsätter att de omskolas för ändamålet. Allt detta hindrar emellertid icke, att många kvinnor verkligen bli utsatta för stora svårigheter i ett läge när arbetstillgången är knapp. Det kan t. ex. gälla änkor med barn, som icke lätt kunna försörja sig såsom hembiträden eller i jordbruksarbete, bland annat på grund av att de ha mindre goda förutsättningar för sådana uppgifter. Även kvinnornas problem måste därför nog beaktas i sammanhanget.

Sammanfattning av yrkandena.

I detta betänkande har kommissionen föreslagit:

1) att frågan om flyttningsbidrag till arbets sökande upptages till omprövning; i samband härmed utredes frågan om utbetalning, under vissa förhållanden, av tidsbegränsade familjetillägg till arbetare, som hänvisats till arbete på annan ort än hemorten;

2) att frågan om hjälp till egnahemsinnehavare, som för erhållande av arbete nödgas flytta till annan ort, upptages till utredning;

3) att frågan om förstärkning av arbetsmarknadskommissionens respektive socialstyrelsens ekonomisk-statistiska utredningssektion underkastas utredning, bland annat med hänsyn till behovet av mera systematisk analys än hittills av arbetsmarknadens utvecklingstendenser;

4) att överstyrelsen för yrkesutbildning, i den mån så icke redan skett eller i annan ordning sker, beredes tillfälle att företa utredningar om genomgripande förbättringar i yrkesutbildningen;

5) att i samband med utredningar på skolväsendets och folkbildningens område beaktas önskvärdheten av att utbyggnader, så långt detta är möjligt, särskilt förläggas till lågkonjunkturer;

6) att i samband med utredningar i arbetstids- och semesterfrågor beaktas önskvärdheten av att även reformer på dessa områden i görlig mån förläggas till tider med mera omfattande arbetslöshet; samt

7) att utredning verkställs rörande frågan om ökad differentiering av sådana arbeten, beträffande vilka tillämpas hänvisningsförfarande genom arbetslöshetsnämnd.

I handläggningen av detta ärende ha, förutom undertecknad ordförande, deltagit samtliga kommissionens ledamöter med undantag av herrar Grewin, Hérnod, Liedberg, Sandler och Westerlund. I herr Sändlers ställe har såsom suppleant deltagit herr Arne Lundberg.

Till detta betänkande fogas särskilt yttrande av herrar Gustafson och von Heland.

Vid utarbetandet av detta betänkande har kommissionen rådfört sig med byråchefen i socialstyrelsen T. Jerneman, vilken av chefen för finansdepartementet förordnats att såsom expert vara adjungerad kommissionens delegation för arbetsmarknadsfrågor.

Till betänkandet äro fogade följande bilagor:

1) PM angående vissa slag av bidragsformer tillämpade under kriget av jur. kand. Sven Hjalmar Lord, statens arbetsmarknadskommission, samt

2) Vissa uppgifter angående yrkesutbildningen av fil. dr Richard Sterner.

Stockholm den 29 juni 1945.

Underdånigst

Kommissionen för ekonomisk efterkrigsplanering

GUNNAR MYRDAL

Karin Kock

Särskilt yttrande

av herrar *Gustafson* och *von Heland* angående vissa arbetsmarknadsfrågor.

Årets riksdag har åter förbättrat rätten till semester eller semesterersättning. Sålunda ha bland annat nya kategorier arbetare inrangerats under semesterlagen såsom skogs- och flottningsarbetare, vissa byggnadsarbetare, s. k. hemarbetare, innehavare av bisysslor, sågverks-, väg-, sten- och torv- och betarbetare m. fl. Ökningen av det antal arbetstagare, som enligt förslaget skulle omfattas av semesterlagen har uppskattats till omkring 350 tusen. Som motivering för lagändringen framhölls bl. a., att genom semesterförmånernas utsträckning tillgodoses i viss mån *kravet på social rättvisa. Vid vanligt betraktelsesätt måste det framstå såsom naturligt och skäligt att varje arbetstagare genom sitt arbete intjänar icke endast lön utan även semester eller ersättning därför.*

Den senaste meningen torde alla kunna instämma i men det är då också viktigt, att även den förra meningen helt accepteras, och att man verkligen skapar full social rättvisa. Men det kommer även med lagändringen att finnas massor av medborgare, som icke få åtnjuta någon som helst del av den sociala rättvisan i form av semester eller semesterersättning.

I planeringskommissionens nu föreliggande utlåtande borde man, innan man överväger ytterligare semester- och arbetstidsförmåner åt redan tillgodosedda medborgare, utreda möjligheten att frigöra arbetsobjekt från särskilt hårt arbetsbelastade folkgrupper. Dessa äro att finna inom den del av befolkningen, vilken ej skyddas av arbetstids- och semesterlag. Hit höra bl. a. småbrukare, fiskare, hantverkare jämte deras hustrur och barn. Ingen torde väl vilja bestrida att dessa landets egentliga småfolk skulle vara i lika stort behov av semesterrekreation eller ersättning härför som tjänstemän, industri- och lantarbetare m. fl. Ja, man skulle t. o. m. kunna påstå att dessa semesterlösa grupper äro i större behov av rekreation än de som redan åtnjuta denna förmån. Deras arbetstid är nämligen icke i likhet med tjänstemännens och de övriga anställdas inskränkt till 7 eller 8 timmar per dag utan mycket längre. De måste nämligen helt enkelt arbeta längre för att kunna klara sig ekonomiskt. Det kan visserligen invändas, att de själva kunna bevilja sig semester. Det är lätt sagt, men svårare att genomföra då de ekonomiska resurserna saknas.

Särskilt hårt belastade ur arbetssynpunkt äro jordbrukarnas, särskilt småbrukarnas, hustrur. Belysande härvidlag äro de resultat, som redovisats av 1937 års utredning rörande det mindre jordbrukets arbetsförhållanden (SOU 1939: 6). Denna utredning verkställde tidsstudier rörande husmors arbete vid ett mindre jordbruk, sammanlagt 120 dagsobservationer från 73 går-

dar inom olika delar av landet. Det visade sig, att i detta material hustruns arbetstid, bortsett från söndagar, i intet fall understeg 10 timmar. Hustrun hade i sin dubbeltjänst såsom lantarbetare och husmor en *genomsnittlig* arbetsdag på 13 timmar.

Hennes dygn tillbringades på följande sätt:

Arbete inom jordbruket	4 1/2	timmar
Arbete inom hemmet	8 1/2	»
Personlig vård (intagande av mat, hygien, på- och avklädning etc.)	2	»
Sömn, småpauser i arbetet	9	»
	<hr/>	
Summa	24	timmar.

Det måste anses orimligt att vissa medborgare, såsom dessa hustrur vid de mindre jordbruken, skola vara arbetsbelastade intill gränsen för det möjliga, under det att andra samhällsmedborgare gå arbetslösa.

Redan under normala konjunkturen borde det anses vara ett krav av högsta angelägenhetsgrad att åstadkomma en arbetsavlastning (minskad arbetstid, semester) för husmödrar inom de mindre jordbruken. I en lågkonjunktursituation borde åtgärder i denna riktning vara än mer motiverade därigenom att de måste få en direkt arbetslöshetslindrande effekt.

Det borde övervägas, huruvida ej vid en lågkonjunktursituation en kraftig utbyggnad av den sociala hemhjälpen kunde åvägbringas. En dylik åtgärd skulle ej blott få till effekt att arbetskraft bundes. I den mån den sociala hemhjälpen möjliggör utökade semesteromöjligheter för lanthusmödrarna, måste även dessas konsumtion under semestern medföra en direkt konjunkturstimulerande effekt.

Det må överhuvud taget påminnas om att den stora arbetsbördan för småbrukarnas hustrur, liksom för dem själva, sammanhänger med bristande tillgång på arbetskraft, vilken är villig att arbeta under de ekonomiska villkor, som en småbrukare kan erbjuda. Med hänsyn härtill ligger det nära till hands att som ett led i bekämpandet av arbetslöshet inom stadsnäringarna tänka sig en under lågkonjunkturperioder genom statssubventioner stimulerad övergång från arbete inom stadsnäringarna till jordbruksarbete.

Vad här ovan anförts bör enbart uppfattas som en exemplifiering, belysande den handlingslinje, vilken vi i denna reservation vilja förorda: överflyttning under lågkonjunkturer av arbete från hårt arbetsbelastade befolkningsgrupper till arbetslösa. Vi önska betona, att vad som anförts rörande småbrukare och deras hustrur i lika hög grad äger sin tillämpning rörande stora grupper av hantverkare på landsbygd och i stad.

Vi föreslå sålunda, att de av oss här ovan berörda frågorna snarast utredas.

det fram gilla krav på ändring. Det tycks sig att i detta sammanhang
är det bäst att inte ta upp de nämnda punkterna i förarbetena till denna lag.
I en del av de nämnda punkterna är det dock möjligt att uttrycka sig
tydligt på ett annat sätt.

Härnäst är följande förslaget till lagtext:

1. Den som är förtäringsskattskyldig...	1. Den som är förtäringsskattskyldig...
2. Den som är förtäringsskattskyldig...	2. Den som är förtäringsskattskyldig...
3. Den som är förtäringsskattskyldig...	3. Den som är förtäringsskattskyldig...
4. Den som är förtäringsskattskyldig...	4. Den som är förtäringsskattskyldig...
5. Den som är förtäringsskattskyldig...	5. Den som är förtäringsskattskyldig...
6. Den som är förtäringsskattskyldig...	6. Den som är förtäringsskattskyldig...
7. Den som är förtäringsskattskyldig...	7. Den som är förtäringsskattskyldig...
8. Den som är förtäringsskattskyldig...	8. Den som är förtäringsskattskyldig...
9. Den som är förtäringsskattskyldig...	9. Den som är förtäringsskattskyldig...
10. Den som är förtäringsskattskyldig...	10. Den som är förtäringsskattskyldig...

Det måste nämnas att denna lagtext är avsedd att gälla för de
nämnda punkterna i den förordningen till denna lag. Detta innebär
att denna lagtext är avsedd att gälla för de nämnda punkterna i den
förordningen till denna lag. Detta innebär att denna lagtext är avsedd
att gälla för de nämnda punkterna i den förordningen till denna lag.

Det bör nämnas att denna lagtext är avsedd att gälla för de
nämnda punkterna i den förordningen till denna lag. Detta innebär
att denna lagtext är avsedd att gälla för de nämnda punkterna i den
förordningen till denna lag. Detta innebär att denna lagtext är avsedd
att gälla för de nämnda punkterna i den förordningen till denna lag.

Det bör nämnas att denna lagtext är avsedd att gälla för de
nämnda punkterna i den förordningen till denna lag. Detta innebär
att denna lagtext är avsedd att gälla för de nämnda punkterna i den
förordningen till denna lag. Detta innebär att denna lagtext är avsedd
att gälla för de nämnda punkterna i den förordningen till denna lag.

Det bör nämnas att denna lagtext är avsedd att gälla för de
nämnda punkterna i den förordningen till denna lag. Detta innebär
att denna lagtext är avsedd att gälla för de nämnda punkterna i den
förordningen till denna lag. Detta innebär att denna lagtext är avsedd
att gälla för de nämnda punkterna i den förordningen till denna lag.

Det bör nämnas att denna lagtext är avsedd att gälla för de
nämnda punkterna i den förordningen till denna lag. Detta innebär
att denna lagtext är avsedd att gälla för de nämnda punkterna i den
förordningen till denna lag. Detta innebär att denna lagtext är avsedd
att gälla för de nämnda punkterna i den förordningen till denna lag.

PM

angående vissa slag av bidragsformer tillämpade under kriget.

Med stöd av Kungl. brev den 28 juni 1940 föreskrev statens arbetsmarknads-kommission följande bestämmelser om statligt *bidrag till arbetssökandes resor m. m.*

Arbetsförmedlingsanstalt ägde i vissa fall förskottera kostnaden för arbetssökandes resa till den ort, där han skulle söka eller tillträda anställning. Förutsättningar härfor voro:

- 1) att sökanden genom den offentliga arbetsförmedlingen fått anvisning på anställningen;
- 2) att överenskommelse om anställningen antingen redan träffats eller ock med skäl kunde väntas komma till stånd; samt
- 3) att sökanden uppenbarligen saknade erforderliga medel att själv bekosta resan.

Vad anstalt sålunda utgivit betraktades som ett förskott, för vilket — utom i nedan angivna undantagsfall — principiellt förelåg återbetalningsskyldighet.

Härvid borde i första hand uppmärksammas, att annan person enligt dessförrinnan gjort åtagande kunde vara skyldig att betala resan helt eller delvis. Sådan skyldighet kunde t. ex. enligt kollektivavtal åligga arbetsgivaren. Vidare förekom, att kommuner åtog sig reskostnad för arbetslösa inom kommunen, som sökte arbete på annan ort. Där en bindande sådan utfästelse förelåg, hade anstalten att från vederbörande kräva åter det förskotterade beloppet eller den del därav som åtagandet gällde.

I andra hand hade anstalten att göra framställning till den blivande arbetsgivaren om att han skulle — i den mån han icke redan vore betalningsskyldig på sätt nyss nämnts — utfästa sig att bekosta resan helt eller delvis.

Om arbetsgivaren icke åtog sig kostnaden eller åtog sig endast en del därav hade anstalten att pröva, om ur samhällsintressets synpunkt förskott ändå borde lämnas.

För den del av förskott, som ej återbetalades av arbetsgivare, kommun eller annan, var — utom i nedan angivna undantagsfall — den arbetssökande själv principiellt återbetalningsskyldig. Förskott utlämnades därför mot en förbindelse av sökanden att återbetala beloppet.

Förbindelse skulle dock icke avkrävas sökanden, där med hänsyn till villkoren i den anvisade anställningen eller till sökandens ekonomiska förhållanden i allmänhet denne befundes endast med svårighet kunna återgälda någon del av förskottet.

I vissa fall förelåg icke återbetalningsskyldighet. Detta gällde vid anvisning av sökande, vilken var bosatt inom sådant område, som av arbetsmarknadskommissionen betecknats såsom område med kvardröjande restarbetslöshet eller vid anvisning till sådant område av näringslivet, som var av särskild betydelse för folkförsörjningen eller rikets försvar.

Återresa till hemorten efter slutad anställning eller efter resultatöst sökande av anställning kunde bekostas av arbetsförmedlingsanstalt endast i vissa fall nämligen:

A. Vid återresa efter tillfällig anställning inom vissa områden. Förutsättningar voro i detta fall:

- 1) att anställningen varit anvisad genom den offentliga arbetsförmedlingen;
- 2) att anställningen varit hänförlig till näringsområde av vikt för folkförsörjningen eller försvaret; samt
- 3) att anställningen varit tillfällig.

Återbetalningsskyldighet förelåg icke i detta fall.

B. Om arbetssökande icke erhållit anvisad anställning eller — i andra fall än som avses under A — innehaft denna endast kort tid, kunde i undantagsfall kostnaden för hans resa till hemorten förskottas av arbetsförmedlingsanstalten. Förutsättningar härför voro:

- 1) att resan till platsen för anställningen skett med anlitan av förskott av arbetsförmedlingsanstalt;
- 2) att sökanden saknade medel till återresan; samt
- 3) att särskilda skäl förelågo att bevilja förskott även för återresan.

I detta fall förelåg återbetalningsskyldighet och förbindelse avkrävdes sökanden.

Om med hänsyn till sökandens ekonomiska förhållanden denne befundes endast med svårighet kunna återgålda någon del av förskottet skulle förbindelse om återbetalningsskyldighet icke krävas.

Den som tillträdde arbetsanställning på annan ort kunde i vissa fall få ersättning av statsmedel avseende kostnaden för resa för arbetstagarens familj till den nya boplatsern samt flyttning dit av familjens bohag. Förutsättningar härför voro:

- 1) att anställningen anvisats genom den offentliga arbetsförmedlingen;
- 2) att anställningen var att anse som fast;
- 3) att sökanden uppenbarligen saknade erforderliga medel till ifrågavarande utgifter; ävensom alternativt:

antingen 4 a) att arbetstagaren dessförinnan varit bosatt inom område, som av arbetsmarknadskommisionen betecknats såsom område med kvardröjande restarbetslöshet;

eller 4 b) att anställningen vunnits inom område av näringslivet som var av särskild betydelse för folkförsörjningen eller rikets försvar.

Ersättning för flyttning av bohag fick utgå med högst 300 kronor. Till arbetstagarens familj räknades i detta hänseende hans hustru samt hans barn under 16 år. Länsarbetsnämnd ägde för visst fall medgiva, att ersättning utgår även för annan familjemedlems resa.

Återbetalningsskyldighet förelåg icke för bidrag till flyttning av familj och bohag.

Kungl. Maj:t utfärdade den 30 juni 1943 efter förslag av statens arbetsmarknadskommision och socialstyrelsen *nya bestämmelser beträffande arbetstagares resor* m. m. Härigenom upphävdes de av Kungl. Maj:t den 28 juni 1940 meddelade bestämmelserna angående förskott av statsmedel till arbetssökandes resor m. m., vilka bestämmelser tillämpats från och med den 1 juli 1940 till och med den 30 juni 1943.

De nya bestämmelserna medgävo lämnande av bidrag eller förskott av statsmedel till kostnad för arbetstagares resa till och från anställning, för dagliga resor vid tillfälligt arbete samt för flyttning av familj och bohag. Såsom allmänna villkor gällde, att arbetstagaren genom offentlig arbetsförmedling fått anvisning på anställningen eller eljest erhållit densamma under arbetsförmedlingens medverkan och att arbete av liknande art och med jämställda förmåner icke kunde erbjudas arbetstagaren på eller i närheten av den ort, där begäran om förskott eller bidrag gjordes.

I motsats till de äldre medgävo de nya bestämmelserna under vissa omständigheter statsbidrag till dagliga resor för sådan arbetstagare, som erhållit tillfälligt arbete inom jordbruket och som icke kunde beredas bostad på anställningsorten utan vore hänvisad till att dagligen färdas mellan bostaden och arbetsplatsen. Såsom villkor uppställdes härvid bl. a., att vägsträckan mellan bostaden och arbetsplatsen skulle uppgå till minst tre kilometer och att arbetstagaren icke kunde anses

äga vana vid det arbete till vilket han anvisades. Då särskilda skäl därtill föranledde, ägde arbetsmarknadskommissionen föreskriva, att bestämmelserna rörande dagliga resor skulle gälla även vid resor inom annan näringsgren än jordbruket.

Dessa nya bestämmelser medgåvo bl. a., att den bidrags- och förskottsverksamhet, som bedrivits av vissa erkända arbetslöshetskassor, helt eller delvis överflyttades på staten. Kostnader, vilka tidigare (sedvanligen eller enligt avtal) burits av arbetsgivarna eller arbetstagarna själva, finge dock icke med utnyttjande av bestämmelserna övervältras på staten.

Beträffande arbetstagares resor i samband med anställning inom skogsbruk och betskötsel och vid ungdomsläger, beredskaps- och reservarbeten meddelades särskilda föreskrifter.

Under det att tidigare statsbidrag till kostnad för betskötarens resor utgingo efter olika grunder och till varierande storlek inom olika betdistrikt, fastställde kommissionen enhetliga bestämmelser för hela landet. Enligt dessa bestämmelser ägde vid betskötsel van arbetskraft av statsmedel utfå ersättning för resekostnad, som överstigit 10 kronor av framresan. Till van betskötarens återresa lämnades intet bidrag. Ovan arbetskraft erhöi statsbidrag till hela kostnaden för framresan samt vad som överstigit 10 kronor av återresan. Som villkor gällde, att arbetskraften anställdes genom arbetsförmedlingen eller eljest under dess medverkan, samt att, vad beträffar återresa, arbetet blivit slutfört och godkänt.

Genom beslut den 24 november 1944 har kommissionen i anslutning till de nya bestämmelserna uttalat att förutsättning för att förskott eller bidrag till kostnad för arbetstagares resa till anställning skall kunna lämnas är att vederbörande är oförvållat arbetslös. Undantag härifrån kunde emellertid göras, därest arbetstagaren innehade endast tillfällig anställning eller arbetstillgången på den tidigare arbetsplatsen var så ojämn, att den anställde icke kunde erhålla en skälig försörjning.

Härjämte har i vissa fall lämnats *bidrag till uppehållet under resa* vid överflyttning till annat arbetsområde. Genom beslut den 27 maj 1944 bemyndigade arbetsmarknadskommissionen länsarbetsnämnderna att till arbetsökande person, som under våren 1944 antog arbete vid betfälten i södra Sverige, utbetala ersättning för bestridande av kostnader för uppehållet under resan till anställningsorten med följande belopp:

Om restiden uppgick till minst 12 timmar, kontant kronor	5.—
» » » » » 18 » , » »	7.50
» » » » » 24 » , » »	10.—

Liknande förmån lämnades jämväl den arbetskraft, som under sommaren 1944 överfördes från beredskapsarbete till torvarbete och senare till skördearbete. Därvid utbetalades ett traktamente för resdagen om 10 kronor, vilket ungefär motsvarade en dagsinkomst vid beredskapsarbetet.

För att möjliggöra *skogsbrukets försörjning med arbetskraft* har särskilt omfattande åtgärder måst vidtagas. Redan år 1941 omfattade dessa åtgärder en intensifierad arbetsförmedling, propaganda för skogsarbete, tillfälle till utbildning i yrket för den ovane och sist men icke minst betydelsefullt, beredande av *vissa ekonomiska förmåner*, dels åt arbetaren själv under den första tiden i skogen dels åt den hemmavarande familjen.

Dessa förmåner voro till en början utformade på följande sätt.

Arbetsökande person, vilkens tidigare sysselsättning ej kunde anses ha bibringat honom förmåga att försörja sig på skogsarbete kunde utöver avtalsenlig lön för utfört arbete komma i åtnjutande av

fria resor till och — under vissa förutsättningar — från förlägningsorten;

fria arbetsverktyg;

klädesbidrag; samt

utbildningsbidrag enligt nedanstående tariff:

för 1:a till och med 15:e arbetsdagen	sammanlagt kronor	40.—
» 16:e » » » 30:e » » »	» » »	20.—
» 31:a » » » 45:e » » »	» » »	15.—
» 46:e » » » 60:e » » »	» » »	10.—

Efter 60 arbetsdagar utgick ej utbildningsbidrag.

Vid skogsarbete ovan arbetare från stad eller större industrisamhälle, som var familjeförsörjare, kunde utöver de här ovan angivna förmånerna komma i åtnjutande av *familjetillägg* med följande belopp per dag:

Ortsgrupp enligt lagen om folkpension	för hustru kronor	för varje barn eller adoptivbarn under 16 år kronor
I	1·50	0·60
II	1·75	0·80
III	2.—	1.—

Samtliga nu nämnda förmåner utgick utan behovsprövning. Dessutom kunde i ett antal städer *hyresbidrag* utgå genom arbetslöshetskommitté efter behovsprövning.

För att ytterligare underlätta för den ovana arbetskraften att antaga skogsarbete började arbetsmarknadskommissionen genom länsarbetsnämnderna anordna s. k. huggarkurser. Sådan kurs pågick i 60 arbetsdagar, omfattande 10 à 12 arbetare samt leddes av en av länsarbetsnämnden anställd instruktör. Instruktören ålåg att undervisa arbetarna i avverkningsteknik, verktygsvård m. m. samt att hjälpa arbetarna till rätta i fråga om utspisning, förflyttning och dylikt. Inkvarteringen ordnades i närheten av arbetsplatsen genom arbetsgivarens försorg och delvis på hans bekostnad.

Under år 1942 framstod skogsbrukets arbetskraftsbehov som ett av de mest svårösta arbetsmarknadsproblemen. Skogsägarnas krav på arbetskraft voro hela året synnerligen stora, och de åtgärder, som vidtogos, fingo under 1942 större omfattning än under 1941, varjämte de kompletterades med andra metoder att tillföra skogsbruket arbetskraft.

För att stimulera ovan arbetskraft att kvarstanna i skogsarbete längre tid utfärdade arbetsmarknadskommissionen följande bestämmelser, vilka gällde från och med den 15 juni 1942.

Arbetsökande person, som efter anvisning av offentlig arbetsförmedling antog arbete inom av kommissionen särskilt angivet arbetsområde (för närvarande skogsarbete) kunde därest han icke under de senaste åren haft årligen återkommande sysselsättning inom detta arbetsområde, komma i åtnjutande av förutom avtalsenlig lön för utfört arbete — i det följande angivna kontanta bidrag.

1. *Förflyttningsbidrag*. Arbetare, som var bosatt i stad eller större industrisamhälle och som antog arbete utom hemorten, ägde efter vederbörande länsarbetsnämnds bestämmande erhålla ett förflyttningsbidrag av kronor 1:50 per dag.

Förflyttningsbidrag utgick för arbetsdagar och mellanliggande sön- och helgdagar samt för sön- eller helgdag, som inträffade omedelbart efter arbetets upphörande, under en tid av högst 180 dagar, dock ej för kortare tid än 10 dagar. Därest arbetet utan arbetarens eget förvållande upphörde inom 10 dagar, finge dock förflyttningsbidrag utgå även för kortare tid.

2. *Utbildningsbidrag*. Arbetare, som antog skogsarbete på den ort, där han var bosatt och som tidigare icke haft sysselsättning inom skogsbruket i sådan utsträckning, att han kunde anses äga erforderlig yrkesvana, kunde komma i åtnjutande av utbildningsbidrag enligt denna tariff:

för 1:a till och med 60:e arbetsdagen kronor 1'50 per dag
 » 61:a » » » 120:e » » 1'— » » .

Utbildningsbidrag utgick endast för arbetsdagar. Efter 120 arbetsdagar lämnades ej utbildningsbidrag.

3. *Familjetillägg* och i förekommande fall *hyresbidrag* utgick med förut gällande belopp till den, som åtnjöt förflyttningsbidrag.

Nu angivna åtgärder tillförde skogsbruket ett icke oväsentligt antal arbetare.

Det visade sig emellertid, att tillströmningen av arbetskraft till skogsbruket ej motsvarade skogsägarnas krav. Den 5 juni och den 22 juli 1942 riktade arbetsmarknadskommisionen därför genom en cirkulärskrivelse en vädjan till sammanlagt 465 industriföretag, sysselsättande vardera minst 100 arbetare och sammanlagt 150 000 man, att tillfälligt permittera omkring 10 procent av den anställda arbetsstyrkan för skogsarbete. De permitterade arbetarna skulle bilda s. k. riksarbetslag och sysselsättas i skogsarbete under en tid av 2 à 3 månader. Samma vädjan riktades den 25 augusti 1942 till 92 drätselkammare eller motsvarande kommunala organ och den 15 september samma år till 4 134 industriföretag med sammanlagt omkring 450 000 arbetare.

Riksarbetslagen rekryterades i första hand från sågverks- och massaindustrierna samt från järnindustrin och vissa av de större företagen inom skeppsvarvs- och mekaniska industrierna. Dessutom deltog omkring 800 kommunalanställda samt ett mindre antal byggnadsarbetare såsom riksarbetare i skogsarbete.

Riksarbetarna, vilka permitterades från sin arbetsanställning med garanti för återanställning, erhöilo viss kompensation för minskad arbetsförtjänst genom att de, utöver ovan angivna förmåner, fingo uppbära extra förflyttningsbidrag med 2 kronor 50 öre per dag för arbetare från Stockholm och Göteborg och 2 kronor från övriga delar av landet.

I systemet ingick att byggnads- och kommunalarbetare skulle erhålla riksarbeters förmåner endast under den egentliga arbetssäsongen. Från dessa kategorier uppsattes sålunda ej riksarbetslag efter den 13 november respektive 1 december. På grund av planerade omfattande driftsnedläggelser inom sågverks- och massaindustrierna samt pappersbruken beslöt kommissionen i slutet av 1942, att extra förflyttningsbidrag tills vidare endast undantagsvis skulle utgå till massa-, sågverks- och pappersbruksarbetare.

För att möjliggöra emottagandet av ovan arbetskraft i större skala ställde arbetsmarknadskommisionen liksom tidigare baracker med uppvärmningsanordningar samt säng- och köksutrustning till förfogande för skogsägare, på vilkas marker för ovan arbetskraft lämpliga huggningstrakter funnos tillgängliga men inkvarterings-svårigheter förelågo.

Under 1943 var behovet synnerligen markerat under årets första månader. Då en viss eftersläpning gjort sig gällande i avverkningarnas fortskridande under senare delen av 1942, var det nödvändigt att forcera avverkningsarbetet under första hälften av 1943 för att avverkningsåläggandena skulle kunna fullgöras inom av statens bränslekommission föreskriven tid. Det omfattande bränsleprogrammet för bränsleåret 1942/43 blev också till 95 procent genomfört, i det att omkring 53 milj. lm^3 brännved och massaved avverkades. Under senare delen av 1943 visade efterfrågan på arbetskraft till skogsbruket en viss minskning jämfört med 1942, beroende på vissa lättnader i fråga om produktionsplikten och minskad åtgång av råvaror inom sågverks- och pappersmassaindustri. Överflyttningen av arbetskraft till skogsbruket från andra yrkesområden tog sin hitintills största omfattning. Förutom arbetslösa av olika kategorier samt ett antal flyktingar av olika nationaliteter sysselsattes en del från föregående år kvarstående riksarbetare samt de tjänstepliktiga av 1943 års klass.

Systemet med riksarbetare avvecklades under detta år.

De bidragsförmåner som infördes den 15 juni 1942 gällde jämväl under år 1943.

Den 31 mars 1944 genomfördes en ändring i bidragsbestämmelserna såtillvida att arbetare från annan ort än stad eller större industrisambälle, som enligt tidigare gällande bestämmelser kunde beviljas utbildningsbidrag, jämväl, därest han icke kunde beredas arbete i hemorten, kunde komma i åtnjutande av förflyttningsbidrag och familjetillägg enligt för dessa bidragsformer gällande bestämmelser.

I de fall familjetillägg åtnjuts i mer än 180 dagar, varefter uppehåll gjorts och vederbörande arbetare ånyo påbörjat skogsarbete finge familjetillägg utgå även för den senare perioden.

I anledning av den starka eftersläpningen av avverkningsprogrammet under avverkningsåret 1944/45 erfordrades särskilda åtgärder för anskaffande av arbetskraft till skogen.

Som framgår av ovan voro vissa av de ekonomiska bidragen till den i skogsarbete icke yrkesvana arbetskraften begränsade till tiden. Till följd härav har ofta inträffat att arbetarna slutat med skogsarbete, sedan dessa bidrag upphört att utgå. Det vore i nuvarande situation synnerligen önskvärt att förmå denna arbetskraft att återvända till detta arbete. Likaledes vore det synnerligen angeläget, att den icke yrkesvana arbetskraft, som nu sysselsättes i skogen, förmåddes att stanna kvar. För detta ändamål har kommissionen fr. o. m. den 1 februari 1945 ändrat och i viss mån förbättrat tidigare utgående bidragsförmåner. Numera erhåller var och en i skogsarbete icke yrkesvan arbetare, som efter anvisning av arbetsförmedlingen antagit skogsarbete, ett *omskolningsbidrag* om 2 kronor per dag. Detta bidrag utbetalas genom länsarbetsnämndernas försorg och utgår både till den, som antager skogsarbete på hemorten, och till den, som erhåller arbete utom hemorten, utan tidsbegränsning. Dessa bestämmelser gälla t. v. till och med den 31 juli 1945.

Familjeförsörjare, som erhåller omskolningsbidrag och som antager skogsarbete på annan ort än hemorten, erhåller dessutom *familjetillägg* för hustru och barn under sexton år med samma belopp, som fastställdes år 1941.

Familjetillägget är dock i motsats till vad förut gällde maximerat till i ortsgrupp I kronor 3:30, i ortsgrupp II kronor 4:15 och i ortsgrupp III kronor 5:—.

Familjeförsörjare, som är berättigad till omskolningsbidrag och som antager skogsarbete på hemorten, äger, om han så vill, uppbära familjetillägg i stället för omskolningsbidrag.

Utom dessa bidragsformer kan även nu utgå särskilt *hyresbidrag*. Icke yrkesvan skogsarbetare har nämligen möjlighet att efter behovsprövning av arbetslöshetsnämnd erhålla hyresbidrag av statsmedel med högst det belopp, som skulle ha utgått, om han varit anmäld som hjälpsökande arbetslös.

Vid skogsarbete icke yrkesvan arbetare, som vore berörd av arbetskonflikt kunde dock icke erhålla hyresbidrag, som vore att anse som en form av statsunderstödd arbetslöshetshjälp. Arbetsmarknadskommissionen hade nämligen i överensstämmelse med gällande arbetslöshetshjälpkungörelse utfärdat särskilda konfliktdirektiv, vilka föreskrev, att »den som vid utbrottet av en arbetskonflikt är anställd vid arbetsplats, som omedelbart beröres av konflikten, skall anses direkt indragen i konflikten och äger därunder icke åtnjuta statlig eller statsunderstödd arbetslöshetshjälp eller hänvisas till beredskapskurs».

I samband med metallkonflikten friställdes åtskilliga arbetare. En stor del av dessa antogo genom arbetsförmedlingen arbete i skogen. De kommo därvid i åtnjutande av samtiliga för icke yrkesvana skogsarbetare utgående förmåner med undantag av hyresbidrag. På grund av eftersläpningen i avverkningsprogrammet för avverkningsåret 1944/45 och det med anledning därav stora behovet av arbetskraft till skogen framlade Kungl. Maj:t på nyåret 1945 proposition till riksdagen om hyresbidragets lösgörande från dess anknytning med hjälpverksamheten, vilket godkändes av riksdagen och resulterade i kungl. kungörelsen SFS nr 81/45.

Även konfliktoberörda skogsarbetare, som åtnjöto för ovan arbetskraft utgående bidrag, fingo härigenom möjlighet att erhålla hyreshjälp i vissa fall retroaktivt under februari och mars månader 1945. I samband med denna proposition väcktes inom riksdagen åtskilliga motioner med förslag till åtgärder för att trygga tillgången på ved. I första hand föreslogs införande av särskilda bidrag till den yrkesvana arbetskraften inom skogsbruket respektive höjning av vedpriserna. Statsutskottet uppdrog vissa huvudlinjer för premiering av skogsarbete, vilka godtogos av riksdagen. Kungl. Maj:t utfärdade sedan den 23 mars 1945 bestämmelser för arbetspremier för skogsarbetare m. fl. Arbetsmarknadskommisionen fick i uppdrag att handha verksamheten och utfärdade i enlighet med givna direktiv följande föreskrifter.

Premien beräknas i förhållande till den arbetsinkomst, som uppnåtts vid huggning och framkörning av vissa vedsortiment under en begränsad tidsperiod.

Premie kan tillkomma skogsarbetare ävensom enskild skogsägare, dennes familjemedlemmar och med fast lön anställd jordbruksarbetare, under förutsättning att vederbörande icke under tidsperioden åtnjuter omskolningsbidrag eller familjetillägg.

Landet har indelats i två områden, varest särskilda bestämmelser skola gälla för beräkningen av premier, nämligen norra området och södra området. Gränsen mellan norra och södra premieringsområdet följer i stort landskapsgränsen mellan Värmland och Dalarna, går genom södra Dalarna samt når Bottniska viken vid gränsen mellan Gästrikland och Hälsingland.

Premien beräknas i förhållande till den arbetsinkomst som uppnåtts vid huggning och framkörning av följande vedsortiment, nämligen kastved, massaved, props och långved inklusive kolved. Premie utgår emellertid icke å inkomst av sådan ved som avses för skogsfastighets eget behov (s. k. husbehovsved).

Premien utgår endast å arbetsinkomst som förtjänats under en tills vidare till den 1 juli begränsad tidsperiod. För södra och mellersta Sverige tar premieringen sin början redan den 1 april. Med hänsyn till att under normala förhållanden drivningarna av gagnvirke i norra Sverige pågå även under april månad tog premieringen där sin början först den 23 april.

Som allmänt villkor för erhållande av premie för huggning gäller att skogsarbetare och skogsägare under premieringstiden ha uppnått en viss minimiinkomst, som fastställts till ett för hela landet gemensamt belopp av 150 kronor. På detta belopp utgår icke premie. Vid premieberäkning för skogsägare och hans familjemedlemmar som utfört huggning å egen fastighet erfordras icke att var och en intjänat det föreskrivna grundbeloppet utan ett gemensamt grundbelopp må beräknas för deras sammanlagda inkomst. Därest skogsägare eller någon av hans familjemedlemmar utför avverkning å annan skogsfastighet, äger han att vid beräkning av grundbelopp räkna sig till godo värdet av den personliga arbetsprestation, som han utfört å egen — eller annan familjemedlems — fastighet. Med hänsyn till angelägenheten av att flottningsarbetet i biflottlederna icke blir åsidosatt har vidare bestämts, att inkomsten av sådant arbete under perioden må tillgodoräknas vid beräkning av grundbeloppet.

Premien för huggning utgår som ovan nämnts i förhållande till vederbörandes inkomst under perioden.

För skogsarbetare skall premien beräknas med ledning av ett av arbetsgivaren utfärdat intyg angående inkomsten å huggning under perioden av här avsedda vedsortiment. Vid beräkning av arbetsinkomsten för skogsarbetare må denne emellertid tillgodoräkna sig den hjälp vid huggningen, som han kan ha haft av sina söner, som icke fyllt 18 år.

För skogsägare beräknas inkomsten med ledning av följande för skilda sortiment fastställda värden å huggningsprestationerna.

	Norra området	Södra området
Kastved, kr/m ³ t	3·60	3·25
Långved, kr/m ³ t	2·90	2·65
Massaved, helbarkad	3·75	3·40
och props kr/m ³ t, randbarkad	2·85	2·45.

I överensstämmelse med anvisningarna till de månatliga avverkningsuppgifterna från vedproducenterna beräknas en m³t massaved motsvara 25 f³.

Premiesats. Premie för huggning utgår till såväl skogsarbetare som skogsägare med 40 % å den del av inkomsten, som överstiger grundbeloppet om 150 kronor.

Premie för huggning utgår även till med fast lön anställd jordbruksarbetare. Med hänsyn till att denne icke kan själv bestämma sina arbetsuppgifter, har man icke för honom föreskrivit visst grundbelopp, som förutsättning för premie. I stället har fastställts en genomsnittlig premie med 20 % å det på samma sätt som för skogsägare beräknade värdet av den av honom avverkade kvantiteten. Samma premiesats gäller även för med fast lön eljest anställd jordbruksarbetare, som utför huggning enligt gällande ackord.

Under premieringsperioden kan framkörning av ved ur skogen i allmänhet endast förekomma i begränsad omfattning och under kortare tidsperioder. Med hänsyn härtill har icke föreskrivits viss minimiinkomst för erhållande av premie för framkörning.

Premiesats. Premien för skogsarbetare beräknas sålunda å hela inkomsten av med häst och karl verkställd framkörning till normal leveransplats och utgår med 20 %.

I fråga om ved, som framkörts till normal leveransplats av skogsägare själv eller med tillhjälp av familjemedlemmar, måste särskild beräkning av prestationsvärdet verkställas. Man har därvid utgått från ett enhetligt värde på framkörningen, och premien å detta värde har med utgångspunkt från en procentsats om 20 % fastställts till 45 öre per m³t i norra området och 35 öre per m³t för södra området.

Efter samma grunder beräknas premien för framkörning, som utförts av en hos skogsägare med fast lön anställd jordbruksarbetare. Har framkörningen utförts med skogsägarens häst, skall premien fördelas lika mellan skogsägaren och arbetaren.

Premie för huggning och framkörning, som utförts av den, som innehar avverkningsrätt, beräknas i tillämpliga delar efter samma grunder som för skogsägare.

Därest någon, som under perioden påbörjat huggning av här avsedda vedsortiment, måst avbryta detta arbete på grund av inkallelse till beredskapstjänstgöring, innan grundbeloppet eller i varje fall endast ringa belopp därutöver intjänats, kan vederbörande efter prövning av kommissionen i varje särskilt fall tillerkännas en premie om 20 % å det intjänade beloppet. Har sådant arbetshinder orsakats av olycksfall i arbete, må vid premieberäkningen den under perioden utgående olycksfallsersättningen inräknas i arbetsinkomsten.

Premierna utbetalas av länsarbetsnämnderna efter särskilt ansökningsförfarande vid periodens slut.

En annan bidragsform av här avsett slag är *tillhandahållande av arbetskläder* till vid jordbruks- och torvarbete ovan arbetskraft.

Jämlikt beslut den 27 maj 1944 av arbetsmarknadskommissionen må länsarbetsnämnd såsom lån kostnadsfritt och utan avkrävande av textil- resp. skopoäng tillhandahålla arbetstagare i första hand begagnad beklädnadsutrustning, nämligen blåställ (blus och byxor eller overall) och arbetsskodon. Förutsättning för att arbetstagare skall få låna sådan utrustning eller del därav är

att arbetet avser jordbruks- eller torvarbete,
 att arbetet anvisats av arbetsförmedlingen eller erhållits genom dess medverkan,
 att arbetstagaren är ovan vid ovannämnda arbete,
 att arbetstagaren är arbetslös (permitterad eller avskedad),
 att arbetstagaren icke själv har för arbetet lämplig utrustning samt
 att icke arbetsgivaren eller annan tillhandahåller nödig beklädnadsutrustning.

Arbetare, som emottagit utrustning, är ansvarig och redovisningsskyldig för denna och skall, så snart arbetet upphör, återställa densamma till länsarbetsnämnden.

Arbetstagare, som fullgjort arbete under minst en månad och som härom tillställer länsarbetsnämnden av arbetsgivaren utfärdat bevis, äger dock — med hänsyn till att persedlarna efter så lång tid få anses vara i det skick att de äro kassabla — behålla blus och byxor eller overall samt skodon, därest dessa äro träbottnade.

Vad här sagts angående arbetslösa gällde även i tillämpliga delar för s. k. frivillig arbetskraft i den utsträckning, som med hänsyn till arbetets angelägenhet och andra omständigheter prövas vara oundgängligen erforderligt.

En annan form av bidrag utgör den *hyreshjälpsverksamhet* som infördes under senare halvåret 1941 för sådana arbetslösa familjeförsörjare som hänvisats till beredskapsarbete på ett sådant avstånd från hemorten att det förhindrade användande av familjebostaden. Detta bidrag må endast utgivas till personer, som ha försörjningsplikt mot hustru eller hemmavarande, minderåriga barn.

Medgivande att bedriva här avsedd hyreshjälpsverksamhet har sedermera lämnats tillhopa 13 städer samt förtortssamhällen till Stockholm beträffande familjeförsörjare hänvisade till 31 olika vägarbeten vid vilka timlönen varierat mellan 89 och 104 öre.

Det har emellertid stått klart för kommissionen, att denna åtgärd ej vore tillräcklig för att möjliggöra hänvisning av familjeförsörjare till arbetsplatser utom hemorten. Inom kommissionens kansli har frågan om nödvändigheten att vidtaga ytterligare åtgärder vid olika tillfällen diskuterats. I en skrivelse från Svenska väg- och vattenbyggnadsarbetareförbundet har vidare den 17 februari i år hemställts att kommissionen ville besluta att vidtaga åtgärder för utanordnande av bidrag till vid beredskapsarbete utanför hemorten sysselsatta arbetare, som äro familjeförsörjare.

Timlönen vid de vägarbeten som här avsågs har numera genom nytt avtal höjts med 4 öre. Detta förändrar dock ej i nämnvärd mån sakläget. Genomsnittsförtjänsten vid dessa arbeten kommer att inklusive ackordsöverskott och rörligt tillägg ligga omkring 300 kronor i månaden. Sedan kostnaden för familjeförsörjarens uppehälle på arbetsplatsen avdragits, kommer omkring 150 kronor per månad att återstå till skatterestantier och uppehälle för den hemmavarande familjen, vilket i många fall kommer att medföra att för den senare utgiftsposten ej kan beräknas mer än 80 à 100 kronor i månaden.

Om arbete i hemorten kan anskaffas åt samtliga familjeförsörjare saknar det angivna förhållandet betydelse. Det kan emellertid redan nu inträffa att detta är omöjligt, och det måste förutses bli ännu svårare vid en omfattande arbetslöshet i synnerhet om man liksom nu är hänvisad att huvudsakligen anlita anläggningsarbeten av olika slag för beredande av sysselsättning åt hjälpsökande arbetslösa. Därtill kommer att arbetsobjekten i hemorten i vissa fall kunna vara särskilt lämpade som vinterarbeten och alltså böra reserveras för denna årstid, under det att arbeten som endast kunna utföras sommartid äro belägna utom hemorten. I viss utsträckning äro alltså åtgärder av avsedd art redan nu önskvärda. Främst framstå de dock som led i en effektiv beredskap, ägnad att vid omfattande arbetslöshet göra det möjligt att bereda hjälp genom arbete åt största möjliga antal.

Med hänsyn till det anförda har kommissionen den 15 juni 1944 beslutat att under förutsättning av socialministerns godkännande försöksvis utge ortstillägg vid beredskapsarbeten enligt nedanstående grunder.

1. Det ankommer på kommissionens ordförande att i varje fall avgöra vid vilka beredskapsarbeten ortstillägg må utgå.

2. Ortstillägg må utgivas endast till person, som har försörjningsplikt mot hustru eller hemmavarande minderåriga barn, och som hänvisats till beredskapsarbete på sådant avstånd från hemorten att han icke kan använda familjebostaden.

3. Ortstillägg, som må uppgå till högst 1 krona 50 öre per dag för hustru och 50 öre för minderårigt barn, utbetalas av arbetslöshetsnämnden till den hemmavarande familjen efter behovsprövning.

Kommitténs utgifter för detta ändamål få medtagas vid beräkning av årskostnadsbidrag.

4. Bidrag må utgå för högst 6 dagar per vecka, räknat från och med den dag arbetaren anländer till anvisad arbetsplats, till och med den dag då han av platsledningen avföres ur arbetsplatsens personalrulla, dock att bidrag icke utgår för tid, då arbetaren kunnat utföra men på grund av permission eller förfallolös frånvaro icke utfört arbete.

Något besked från socialministern huruvida detta förslag godkänts har emellertid ännu icke erhållits.

Slutligen må nämnas att i vissa enstaka fall arbetslöshetsnämnd bemyndigats att bland de utgifter, som ligga till grund för årskostnadsbidraget medräkna sådana resebidrag som efter kommissionens godkännande lämnats beredskapsarbetare, vilka icke kunnat beredas bostad å arbetsplatsen, utan nödgas resa fram och åter mellan arbetsplatsen och hemmet. Dyligt medgivande har exempelvis lämnats beträffande vissa beredskapsarbeten å Södertäljevägen.

Stockholm i statens arbetsmarknadskommissions kansli den 15 mars 1945.

Enligt uppdrag

Sven-Hj. Lord

Vissa uppgifter angående yrkesutbildningen.

De i denna promemoria lämnade uppgifterna äro avsedda att komplettera den beskrivande framställningen om yrkesutbildningen i betänkandet.

I följande tabell återges senaste fullständiga statistik om yrkesundervisningen enligt från skolöverstyrelsen och lantbruksstyrelsen inhämtade preliminära uppgifter:

Tab. 1. Antal elever vid skolor för yrkesundervisning höstterminen läsåret 1942.¹

Slag av skolor	Antal elever	Slag av skolor	Antal elever
Anstalter för yrkesundervisning ²		Handelsgymnasier	1 458
kommunala	56 010	Lantbruksskolor	272
enskilda	9 010	Lantmannaskolor	1 665
Tekniska läroverk	2 160	Lanthushållsskolor	1 378
Tekniska skolan i Stockholm ...	619	Skogsskolor	70
Bergsskolan i Filipstad	45	Summa	72 841
Textilinstitut	164		

¹ Uppgifterna äro preliminära. Undervisningsanstalter av högskoletyp äro icke medräknade. — ² Lärlingsskolor, yrkesskolor, centrala och lokala verkstadsskolor, tekniska skolor, ettåriga handelsskolor, husmodersskolor, skolor för arbetslösa (se tab. 2).

En specialredovisning av kommunala »anstalter för yrkesundervisning» lämnas här nedan:

Tab. 2. Antal elever vid kommunala »anstalter för yrkesundervisning» läsåret 1942/43.¹

Slag av skolor	Antal elever	Slag av skolor	Antal elever
Tekniska skolor	2 266	Yrkesskolor	
Centrala verkstadsskolor	918	yrkeskurser	1 142
Andra verkstadsskolor	3 384	ämneskurser	7 138
Lärlingsskolor		Ettåriga handelsskolor	2 996
yrkesavdelningar	3 012	Husmoders- och hushållsskolor...	378
lärlingskurser	11 272	Verkstadsskolor för arbetslösa....	730
kurser för äldre	25 032	Summa	58 268

¹ Uppgifterna äro ej fullt jämförbara med dem i tab. 1.

Av eleverna i enskilda »anstalter för yrkesundervisning» enligt tab. 1 utbildades närmare hälften för industri och hantverk, och en dryg tredjedel för handeln. I fråga om jordbrukets undervisningsanstalter föreligga uppgifter även för läsåret 1943/44, då sammanlagda elevantalet var 3 335 mot 3 274 under läsåret 1942/43 och 2 628 under läsåret 1939/40.

Särskilt anmärkningsvärt är att mindre än 5 procent av eleverna enligt tab. 1 åtnjuta undervisning i *lantbruks- och lantushållsskolor* av olika slag, medan omkring 25 procent av hela den yrkesverksamma befolkningen enligt 1940 års folkräkning får sin utkomst från jordbruk och boskapsskötsel. Enligt 1936 års partiella folkräkning hade endast 5 procent av de manliga jordbruksföretagarna erhållit någon annan yrkesutbildning än den som det praktiska arbetet givit dem, och för lantarbetare och kvinnor i jordbruket var motsvarande proportion naturligtvis ännu lägre. Även om dessa uppgifter av olika skäl ligga något för lågt för att kunna tjäna såsom mått på nu aktuella förhållanden, är det i alla fall tydligt, att jordbrukets yrkesutbildning är otillräcklig i förhållande till de höga krav på företagare, arbetare och husmödrar, som måste ställas i ett rationellt skött jordbruk. I Norrlandskommitténs i maj 1945 avlämnade betänkande angående yrkesutbildningen framhålls, att antalet elevplatser vid lantmannaskolor i Norrland endast uppgår till 10—15 procent av nyrekryteringsbehovet av företagare och förvaltningspersonal vid det norrländska jordbruket. Vad skogsbruket beträffar anföres, att en viss utbildning i skogshushållning förekommer vid lantmannaskolorna, varjämte skogsvårdsstyrelserna utöva upplysningsverksamhet på området. För den egentliga skogsarbetarkåren saknas däremot nästan fullständigt ordnad utbildning, bortsett från vad som under kriget åtgjorts för att underlätta överförandet av arbetskraft från andra områden till skogsbruket samt vissa åtgärder som vidtagits av enskilda företag och skogsägaresammanslutningar.

Det är vidare att märka, att en stor del av den yrkesutbildning som lämnas av i tab. 1 redovisade anstalter endast omfattar kortare kurser. Det övervägande flertalet elever vid lantushållsskolor bevisar blott halvårskurser. Majoriteten av lärjungarna vid lantmannaskolor följa undervisningen vid antingen vinter- eller sommarkurs. I de kurser för äldre i *lärlingsskolorna*, för vilka i tab. 2 redovisats ett elevantal av 25 000, dominerar ämnet yrkesteknologi och därefter yrkesritning och yrkesräkning. Flertalet av dessa kurser ha en undervisningstid på mindre än 100 lektionstimmar per år.¹ I lärlingskurserna (11 000 elever) ges i regel ettåriga kurser med 100—300 undervisningstimmar. Avgången före undervisningstidens slut är emellertid betydande. Lärlingsskolans yrkesavdelningar ge däremot en mera omfattande utbildning om två år med 8—9 undervisningsmånader och 250—350 undervisningstimmar per år. Men där är också elevantalet (3 000) mera begränsat. Vid de med lärlingsskolorna oftast administrativt förenade *yrkesskolorna* är elevantalet likaledes väsentligt mindre vid de mera fullständiga yrkeskurserna (1 400) än vid ämneskurserna (nära 7 000).

De här nämnda yrkesutbildningsanstalterna för industri och hantverk ge huvudsakligen en teoretisk utbildning, som är avsedd att komplettera den praktiska utbildningen på arbetsplatserna. Till skillnad från dessa verkstadsskolorna även praktisk utbildning och lägga helt beslag på elevernas arbetstid. Den årliga undervisningstiden är i genomsnitt omkring 44 veckor motsvarande ett medeltal av drygt 2 000 timmar. Flertalet elever deltaga i kurser om ett eller två år, men dessutom finnas för en del yrken mera fullständiga yrkesutbildningskurser på tre eller fyra år. Den praktiska utbildningen erhålles i särskilda skolverkstäder (vanliga verkstadsskolor) eller inom industriföretag i kommunen, varvid företagets funktionärer tjänstgöra såsom lärare mot att visst statsanslag utgår (inbyggda verkstadsskolor) eller genom att eleverna arbeta såsom lärlingar huvudsakligen hos hantverksmästare, som mot ett arvode av 400 kronor per år tjänstgöra såsom lärare (s. k. decentraliserade verkstadsskolor) eller slutligen — huvudsakligen i Stockholm och Örebro —

¹ Dessa och följande uppgifter ha hämtats ur Betänkande med förslag till åtgärder för lärlingsutbildningens främjande. Avgivet av Arbetsmarknadsorganisationernas yrkesutbildningskommitté. Stockholm 1944.

genom s. k. växelutbildning, varvid eleverna omväxlande arbeta i skolverkstäderna och ute på en arbetsplats.

Dessa verkstadsskolor hade enligt tab. 2 ett elevantal av knappt 3 400. Härtill komma ytterligare de centrala verkstadsskolorna, vilka 1942/43 hade ett elevantal av föga över 900 — ett antal som dock sedermera ökats på grund av tillkomsten av nya centrala verkstadsskolor. Slutligen finnas vissa enskilda verkstadsskolor, vilka år 1941/42 hade sammanlagt något över 200 elever.

Mera aktuella och ur vissa synpunkter mera sägande uppgifter meddelas i tab. 3, som anger antalet elever under oktober månad 1944 vid kommunala anstalter för yrkesundervisning enligt den senaste av överstyrelsen för yrkesutbildning verkställda halvårsredovisningen. Uppgifterna äro icke jämförbara med de i tab. 2. Detta beror i första hand därpå, att de ange det antal elever, som under *en viss månad* följa undervisningen, medan tab. 2 anger hela antalet elever som varit inskrivna under ett läsår eller åtminstone en termin. Av denna anledning är antalet elever enligt redovisningen i tab. 3 väsentligt lägre, trots att tab. 3 avser en senare tidpunkt. Det är vidare att märka, att av samtliga 44 000 elever endast 7 000 tillhöra skolor och kurser med heldagsundervisning och med minst fem månaders varaktighet. En liknande redovisning för statsunderstödda enskilda undervisningsanstalter ger en totalsiffra av 5 900 elever, vilken — av enahanda skäl — är lägre än motsvarande i tab. 1 redovisade uppgift. En jämförelse mellan denna sammanställning och de förut anförda bestyrker sålunda ytterligare intrycket av begränsningen i yrkesutbildningens omfattning. Det antal elever, som under en viss tid erhåller heltids- eller deltidsutbildning vid kommunala yrkesskolor och yrkesutbildningskurser motsvara mindre än hälften av en enda årskull av befolkningen i åldersgruppen 15—25 år.

Nedan anförda statistiska översikt bestyrker uppfattningen, att yrkesutbildningen i det övervägande antalet fall helt eller till väsentlig del erhålles under utövande av praktiskt arbete. Frågan blir då i vad mån de unga under utövande av detta praktiska arbete verkligen erhålla en mera systematisk utbildning.

Denna fråga belyses bl. a. i vissa betänkanden från statliga kommittéer och andra sakkunniga instanser. Dessa innehålla även annan kritik av nuvarande förhållanden samt förslag om förbättringar, som delvis kommit till utförande men delvis ännu icke antagits av statsmakterna. Det torde vara lämpligt att i sammanhanget även beröra de viktigaste av dessa reformförslag.

I *Betänkande med utredning och förslag angående centrala verkstadsskolor m. m.* (SOU 1938: 26) framhöll verkstadsskoleutredningen bland annat, att endast vid ett fåtal större industriföretag fanns någon organiserad yrkesutbildning, att den utbildning som förekom uteslutande var inriktad på det egna företagens behov, och att denna utbildning icke kunde förväntas bli allmän inom industrin eftersom små och medelstora företag icke kunde tänkas bära de därmed förenade kostnaderna. Den vanliga metoden för nyrekrytering av yrkesarbetare — genom att man låter springpojkar, hantlangare och biträden vid uppkomna vakanser övertaga yrkesarbetarnas arbeten — innebär icke att någon planmässig utbildning bibringas de yngre arbetarna. Det ökade arbetstempot och det tilltagande ackordslönesystemet ha bidragit till att minska effektiviteten av den yrkesutbildning som lämnas de unga genom äldre arbetskamrater. Särskilt underströks, att de unga arbetarna i regel icke erhöilo någon teoretisk undervisning inom företagen. Vidare framhölls, att yrkesutbildningen för de unga av naturliga skäl blev särskilt försummad under arbetslöshetstider. Oavsett konjunkturerna rådde särskilt inom landsbygdens byggnadsfack stor brist på kvalificerade yrkesarbetare. Vad överhuvud hantverksyrkena beträffar, betonades, att den ringa företagsstorleken på detta område medförde stora svårigheter för yrkesutbildningen. Icke alla hantverksmästare ansågos vara lämpliga såsom lärare. De som voro lämpliga och hade verkstäder med tillräckligt god utrustning kunde icke påräknas ensamma åtaga sig bördan av hela hantverks-

Tab. 3. Antal elever vid centrala verkstadsskolor och statsunderstödda kommunala undervisningsanstalter (inkl. verkstadsskolor för viss arbetslös ungdom) i mars 1945.

Grupper och skolformer	Antal elever ¹ i skolor och kurser om minst fem månaders längd med heldagsundervisning	Övriga skolor och kurser
<i>A. Industri och hantverk.</i>		
1. Verkstadsskolor ²	4 214	52
2. Lärlingsskolor		
a. Lärlingsskolans yrkesavdelning	—	1 125
b. Lärlingskurser	74	3 303
c. Kurser för äldre	—	1 842
3. Yrkesskolor		
a. Yrkesskolans yrkeskurser	90	730
b. » ämneskurser	—	1 754
c. » mästarkurser	—	—
4. Tekniska skolor och diverse kurser	1 058	1 428
	5 436	10 234
<i>B. Handel.</i>		
	15 670	
1. Ettåriga handelsskolor (normerade i yrkesskolestadgan kap. IV)	—	—
2. Lärlingsskolor		
a. Lärlingsskolans yrkesavdelning	—	586
b. Lärlingskurser	249	4 168
c. Kurser för äldre	—	2 912
3. Yrkesskolor		
a. Yrkesskolans yrkeskurser	105	225
b. » ämneskurser	—	1 511
4. Ettåriga handelsskolor o. dyl. kurser (se även lärlingskurser och yrkeskurser)	617	1 118
	971	10 520
<i>C. Huset arbete.</i>		
	11 491	
1. Hushållsskolor (normerade i yrkesskolestadgan kap. V)	11	—
2. Lärlingsskolor		
a. Lärlingsskolans yrkesavdelning	—	162
b. Lärlingskurser	287	2 725
c. Kurser för äldre	11	10 359
3. Yrkesskolor		
a. Yrkesskolans yrkeskurser	97	24
b. » ämneskurser	—	2 240
4. Husmodersskolor och diverse andra kurser	199	339
	605	15 849
	16 454	
	7 012	36 603
Totalsumma	43 615	

¹ Varje elev redovisas endast *en* gång. Deltager elev i flera kurser, upptages han endast såsom tillhörande den, som har det största antalet undervisningstimmar. — ² Inkl. centrala verkstadsskolor.

utbildningen. Verkstadsskoleutredningen anslöt sig också i stort till den karakteristik av läget som lämnats i en inom rationaliseringsutredningen av fil. dr Gunnar Ekelöf utarbetad promemoria, som sedermera också presenterades såsom bilaga till rationaliseringsutredningens betänkande (SOU 1939:14) och som starkt framhäver olika brister i yrkesutbildningen.

Verkstadsskoleutredningen underströk *behovet av att underkasta frågan om yrkesutbildningen en översyn från vidare synpunkter*. Med hänsyn till begränsningen i direktiven inskränkte sig emellertid utredningen till att framlägga förslag om hur de hittillsvarande verkstadsskolorna för arbetslösa skulle omvandlas till centrala verkstadsskolor, vilka skulle utgöra en del av det ordinarie undervisningssystemet. I regel skulle enligt utredningens förslag högst en sådan skola bildas inom varje landstingsområde; det sammanlagda antalet skulle utgöra 23 och elevantalet beräknades till 150 per skola. Vid full utbyggnad skulle denna organisation sålunda omfatta omkring 3 500 elever. Ungefär en fjärdedel eller en tredjedel av denna organisation är redan färdig, och flera verkstadsskolor hålla på att organiseras; alla landsting, så när som några få, ha när detta skrives fattat positiva beslut i frågan.

Verkstadsskoleutredningen framlade även förslag om inrättande av en särskild överstyrelse för yrkesutbildningen. Detta förslag har också kommit till utförande.

I det av arbetsmarknadsorganisationernas yrkesutbildningskommitté år 1944 avgivna *Betänkande med förslag till åtgärder för lärlingsutbildningens främjande* anföres beträffande lärlingsväsendet inom *industri* och *hantverk* bl. a. följande uppgifter. Omkring 23 procent av samtliga arbetare inom den egentliga industrin kunna beräknas vara yrkesarbetare — detta enligt en undersökning avseende 40 procent av företagen och 72 procent av arbetarantalet inom Svenska arbetsgivareföreningen. Inom husbyggnadsindustrin skulle 60—65 procent av samtliga arbetare vara yrkesarbetare. Med stöd av nämnda undersökning — inom vilken större företag uppenbarligen voro starkt överrepresenterade — beräknas vidare, att det totala antalet lärlingar inom hela industrin skulle utgöra omkring 20 000. Denna siffra anföres givetvis med reservation, bland annat med hänsyn till svårigheten att dra en klar och entydig gräns mellan lärlingar och andra yngre arbetare. Under antagande av att det erforderliga årliga nytillskottet till yrkesarbetarkåren skulle utgöra 3 procent och att en viss del av lärlingarna avgår före utbildningstidens slut, skulle emellertid icke mindre än 40 000 lärlingar fördelade på fyra »årskullar» behöva vara under utbildning samtidigt för att industrins behov av yrkesutbildad arbetskraft skulle bli tillräckligt väl tillgodosedd. Om de anförda beräkningarna äro riktiga, skulle industrins lärlingsbehov sålunda icke vara tillfredsställt till mer än hälften. I olika fack växlar det beräknade antalet lärlingar under utbildning från 80 procent av det kalkylerade behovet i den mekaniska verkstadsindustrin och 50 procent inom träindustrin till endast 13 procent inom byggnadsindustrin. Dock anför kommittén härtill, att underrepresentationen av mindre företag i undersökningmaterialet kan ha den inverkan på siffrorna, att dessa ge en alltför gynnsam bild av förhållandena.

Beträffande beskaffenheten av den utbildning, som lärlingarna erhålla, anför kommittén:

Vad härefter angår formerna för lärlingsutbildningen på arbetsplatserna är det påfallande i hur ringa omfattning en systematisk utbildning av lärlingarna förekommer, om med systematisk utbildning förstås en utbildning, som sker efter utarbetad plan och som syftar till en så allsidig utbildning som möjligt inom yrket. I flertalet fall lämnas den unge arbetaren mer eller mindre åt sig själv och får genom egna iakttagelser och de anvisningar han kan erhålla av sina utlärdade arbetskamrater och arbetsfält lära sig yrket. En verklig planmässig utbildning förekommer dels inom den mekaniska verkstadsindustrin, där en ordnad utbildningsverksamhet kommit igång i betydande omfattning, dels vid enstaka, vanligen större företag inom olika branscher.

Även den teoretiska utbildningen av lärlingarna är som regel dåligt tillgodosedd. Ett fåtal större företag ha själva omhändertagit även denna sida av lärlingarnas utbildning. Företag belägna å orter, där kommunal lärlings- och yrkesskola finnes, utnyttja i olika grad den möjlighet till aftonundervisning, som skolan skänker. Vid några företag har deltagandet i sådan undervisning stipulerats såsom villkor för lärlingsanställningen (varvid arbetsgivaren som regel bidrager till ev. kursavgifter). Vid andra åter — och detta torde vara det som i allmänhet förekommer — uppmanas lärlingen att besöka lärlings-

skolan utan att dock någon kontroll utövas över att så verkligen sker eller några påföljder inträda vid försummad skolgång. Inom vissa fack där företagen själva upprättat skolor, exempelvis inom grafiska branschen, är det däremot relativt väl sörgt för den skolmässiga utbildningen för företag inom räckhåll för skolorten.

Företag, som äro belägna å landsbygden eller å orter där yrkesskolor saknas, äro svårt handikapade i fråga om de teoretiska undervisningsmöjligheterna. I något undantagsfall kan det förekomma, att ett företag bekostar en särskilt lovande arbetares utbildning vid skola på annan ort. Ambitiösa och intresserade lärjungar deltaga i den korrespondensundervisning, som förekommer i vissa yrkesgrenar. Denna form för undervisning synes dock endast vid ett fåtal platser vara rationellt utnyttjad.

Kommittén lämnar även en mera konkret beskrivning av förhållandena i vissa olika branscher. Inom verkstadsindustrin är lärlingsutbildningen mer tillfredsställande ordnad än inom andra industrigrenar. Sedan 1924 existerar en permanent lärlingskommitté inom Sveriges Verkstadsförening, som till sitt förfogande har en ingenjör som heltidstjänsteman. Genom utarbetande av anvisningar för yrkesutbildning, genom konsulteringsverksamhet och propaganda har det varit möjligt att på ett synbart sätt förbättra förhållandena. Antalet lärlingar har stigit från 10 procent av antalet yrkesarbetare år 1925 till 14 procent för närvarande. Vissa större företag, såsom Asea, Atlas-Diesel, Bolinder-Munktell, Elektrolux, Husqvarna Vapenfabrik, Jönköpings Mekaniska Verkstad, Kockums, Nordiska Armaturfabrikerna, Scania-Vabis, Svenska Aeroplan AB och SKF i Göteborg och Katrineholm ha särskilda lärlingsavdelningar med kvalificerade lärare. Medelstora och mindre företag ha däremot inga möjligheter att inrätta särskilda lärlingsavdelningar men kunna dock på annat sätt följa verkstadsföreningens anvisningar.

Bland bilverkstäderna dominera småföretagen och någon planlagd systematisk yrkesutbildning förekommer som regel icke. Vid järnbruken rekryteras arbetskraften oftast bland sönerna till ortens arbetare och förmän. Några speciella åtgärder för ungdomens utbildning på arbetsplatsen ha vanligen icke vidtagits, men vid några företag finnas dock lärlingsverkstäder av samma typ som vid vissa större verkstadsföretag. Inom träindustrin dominera småföretagen, men dessutom finnas en del större företag med mera industrialiserad drift. Utbildningen av arbetare sker oftast på det vanliga sättet, att arbetaren sättes på olika, efterhand allmer kvalificerade arbeten. Vid de mindre företagen lämnar ofta arbetsgivaren personligen nödig handledning. Inom husbyggnadsindustrin försvåras lärlingsutbildningen starkt på grund av konjunktur- och säsongväxlingarna samt på grund av ackordsarbetet, rationaliseringen och specialiseringen. Rekryteringen av yrkesarbetare inom detta område betecknas av kommittén såsom otillfredsställande. Den sker till stor del på så sätt, att lantbyggmästare ta in sina söner i arbetet eller att yrkesarbetare utverka anställning åt sina söner. Vid sidan därav förekommer intagning av lärlingar, men dessa lärlingar utgöra icke mer än 1 à 2 procent av antalet yrkesarbetare. I november 1943 funnos endast 300 elever vid sådana kurser för murare och byggnadspnickare, som anordnats under överinseende av överstyrelsen för yrkesutbildning. Överhuvud taget saknas i övrigt kontroll av yrkesutbildningen eller garanti för att den som utger sig för yrkesarbetare också besitter de färdigheter, som kan krävas av en sådan. Ett år 1940 träffat lärlingsavtal mellan Byggnadsindustriförbundet och byggnadsfackförbunden kan möjligen medföra en bättring, men på grund av de exceptionella förhållandena under senare år har det ännu icke varit möjligt att bedöma dess verkningar. Inom den elektriska installationsbranschen och rörläggningsbranschen utgöra yrkesarbetarna mellan 80 och 90 procent av hela arbetarantalet. Likväl finns det bara en lärling på 100 yrkesarbetare. Någon systematisk yrkesutbildning finns nästan inte alls inom detta fack. Det övervägande flertalet arbetare får börja som springpojkar, förråds- och lagerarbetare, för att sedan övergå till att bli hjälpmontörer. Liknande förhållanden förekomma inom andra byggnadsindustrin närstående fack, såsom glasmästeri- och smidesverkstäder, låt vara att avtalen för sistnämnda båda fack innehålla vissa bestämmelser om lärlingar.

Inom den grafiska industrin ägnas ett livligt intresse åt yrkesutbildningen. Inom större företag organiseras en systematisk utbildning på arbetsplatserna. Samtidigt utnyttjas alla teoretiska skolningsmöjligheter. I vissa större städer finnas typografiska yrkesskolor, delvis organiserade av branschorganisationer. Det förhållandet, att ett stort antal företag äro små och spridda över hela landet försvårar emellertid starkt både den teoretiska och den praktiska utbildningen.

Beträffande tempoarbetare framhålles i kommitténs betänkande, att även dessa ofta behöva särskild utbildning, men att detta behov vanligen icke tillfredsställes, låt vara att man på vissa håll, exempelvis inom textil- och konfektionsbranschen, sett detta problem och vidtagit nödiga åtgärder. Erfarenheten har lärt, betonas det »att arbetarnas intresse och ansvarskänsla ökas, om de erhålla kunskap om maskinernas konstruktion och funktionssätt — det gäller för dem att veta icke bara att man skall göra vissa handgrepp utan även *varför* man skall handla så eller så». Det erfordras också, framhålles det, att tempoarbetaren orienteras i vederbörande industrigrens teknologi, får kännedom om material och arbetsprocess och därigenom möjlighet att se sin egen ställning i tillverkningen. Och de måste lära sig att göra de olika handgreppen på det lämpligaste sättet.

Kommittén har också framlagt vissa viktiga rekommendationer. Härvid har kommittén icke velat gå på den linjen, att yrkesutbildningen borde uppdelas mellan en förberedande utbildning av mera allmän karaktär som meddelas i centrala skolor och å andra sidan en egentlig mera specialiserad yrkesutbildning. Kommittén anser nämligen, att det skulle vara möjligt att häva de nuvarande bristerna i yrkesutbildningen utan att alltför radikalt lägga om hela det nuvarande systemet. Den bästa och billigaste vägen är att intensifiera utbildningen på arbetsplatsen och komplettera denna genom teoretisk undervisning i enskilda eller kommunala skolor. Detta innebär att man bibehåller grundtanken i 1918—1921 års yrkesskolelagstiftning.

En laglig reglering av lärlingsväsendet inom industrin anser kommittén vara olämplig. Däremot förordas frivilliga överenskommelser i kollektivavtalets form mellan arbetsmarknadens parter. I detta sammanhang framlägges också ett direkt förslag. De olika förbunden böra bilda paritetiskt sammansatta lärlingsnämnder. Ett utkast till kollektivavtal om lärlingsväsende och lärlingsnämnd har också utarbetats av kommittén. Såsom topporganisation bör fungera ett av arbetsgivareföreningen och landsorganisationen tillsatt Arbetsmarknadens yrkesråd. Detta förslag har också accepterats av arbetsmarknadens båda huvudorganisationer, som påbörjat förverkligandet av programmet.

I enlighet med nämnda rekommendationer anser kommittén att verkstadsskoleorganisationen icke bör utvidgas annat än i den mån arbetsmarknadsorganisationernas åtgärder icke visa sig räcka till. Dock medges omedelbart, att för vissa ändamål blir en verkstadsskoleorganisation erforderlig. Detta gäller sålunda i fråga om mindre företag samt om företag med intermittent arbete, t. ex. inom byggnadsbranschen. Dessutom understrykes, att utbildningen vid företagen under arbetslöshetstider icke kan bedrivas i samma omfattning som under normala förhållanden. Det framhålles emellertid, att undervisningsplanerna för verkstadsskolorna böra underkastas en kritisk granskning i samråd med representanter för näringslivet¹ samt att yrkeslärarna efter viss tids tjänstgöring vid skola böra beredas praktik vid industriföretag för att icke förlora kontakten med utvecklingen inom arbetslivet. I övrigt anses undervisningen vid verkstadsskolorna i största möjliga utsträckning böra organiseras enligt det växelutbildningssystem, som utvecklats bl. a. i Stockholm.

¹ Enligt meddelande från överstyrelsen för yrkesutbildning remitteras sedan över ett år tillbaka alla undervisningsplaner för centrala verkstadsskolor till vederbörande arbetsgivareorganisationer och fackförbund, innan de utsändas till skolorna.

I Norrlandskommitténs år 1945 framlagda betänkande angående yrkesutbildningen kritiseras bland annat förhållandena inom industrin och hantverket. Det framgår exempelvis, att behovet av offentlig yrkesundervisning är mycket ojämnt tillgodosett inom olika län. Antalet elever vid centrala verkstadsskolor och statsunderstödda kommunala anstalter för yrkesundervisning i industri och hantverk varierade i oktober 1944 mellan 4,04 per 1 000 inv. i Västmanlands län och 0,37 i Jämtlands län. Detta kan emellertid delvis bero på att det industriella inslaget i näringslivet ävenledes varierar mycket starkt. Även antalet elever per 1 000 egentliga yrkesutövare inom industri och hantverk uppvisade emellertid mycket stora olikheter. Det utgjorde sålunda 30,80 i Norrbottens län men endast 5,31 i Kronobergs län och 4,80 i Jämtlands län. Det konstateras vidare, att Norrlands verkstadsskolor vid ingången av arbetsåret 1943/44 endast hade plats för 39 procent av de inträdessökande. Vid 19 procent av eleverna mantalsskrivna i Norrland voro under arbetsåret 1943/44 endast 19 procent av eleverna mantalsskrivna i annan kommun än skolkommunen; för lärlingskolornas olika avdelningar och kurser varierade motsvarande tal mellan 12 och 25 procent. Av de centrala verkstadsskolornas elever voro däremot 88 procent mantalsskrivna utanför skolkommunerna.

Norrlandskommittén anser det erforderligt, att utbildningsmöjligheterna i Norrland inom industrin och hantverket väsentligt ökas men finner icke anledning föreslå några helt nya utbildningsformer. Efter att ha redogjort för de av arbetsmarknadsorganisationernas yrkesutbildningskommitté rekommenderade åtgärderna för effektivisering av yrkesutbildningen inom företagen förordar Norrlandskommittén, att kommunerna taga initiativ till ordnande av den teoretiska lärlingsundervisningen genom upprättande av lärlingskolor, organiserade på yrkesavdelningar. Då lärlingskolor av vanlig typ svårigen kunna upprättas inom alla kommuner, där behov av yrkesutbildning föreligger, föreslås, att undervisningen i de kommunala lärlingskolorna må kunna meddelas genom anlitande av korrespondensmetod. Kommittén anser, att verkstadsskolorna utgöra ett av de norrländska befolknings- och näringsgeografiska förhållandena starkt motiverat komplement till den lärlingsutbildning, som äger rum inom företagen, och förordar därför att föreliggande planer för utbyggnad av det centrala verkstadsskolesystemet i Norrland förverkligas. I avsikt att öka verkstadsskolornas kapacitet föreslås, att växelundervisning och kortare lärlingskurser försöksvis anordnas vid skolorna.

Utbildningsförhållandena speciellt inom *hantverket* kritiseras starkt i det *Betänkande jämte lagförslag angående lärlingsutbildningen inom hantverket och den mindre industrin* (SOU 1938: 30), som framlades av 1936 års hantverkssakkunniga. I detta betänkande understrykes det ofta framförda klagomålet över att vårt land, i motsats till flertalet jämförliga länder, saknar lagstadgade bestämmelser rörande lärlingsväsendet. Detta medför, förklaras det, dels att mästarerna förlora intresse av att anställa lärlingar, emedan dessa ofta visa benägenhet att före lärlingstidens slut lämna anställningen för mera lönande arbete, dels att arbetarparten å sin sida anser att mästarerna försumma lärlingarnas utbildning och i stället söka utnyttja lärlingsförhållandet för beredande av tillgång på billig arbetskraft. Kommittén föreslog, att för lärlingsutbildningen inom hantverk och därmed jämförlig industri borde tillsättas dels lärlingsnämnder för varje landsting eller stad, som icke deltagar i landsting, dels, i mån av behov, ortsnämnder å platser, som ingå i landsting. Lärlingsnämnden skulle med hantverksmästare träffa avtal om utbildning av viss lärling samt vaka över denna utbildning. Detta förslag har emellertid hittills icke föranlett någon statsmakternas åtgärd. Däremot förverkligades ett av kommittén i skriftelse av den 30 november 1936 framlagt förslag om förstatligande av det hantverksinstitut, som med statsunderstöd organiserats av Sveriges hantverks- och småindustriorganisation, och som vid sidan av visst forskningsarbete anordnar fortbildningskurser för företagare, arbetsledare och särskilt meriterade arbetare inom hant-

verk och småindustri. Likaså har i enlighet med ett senare framlagt förslag av kommittén (SOU 1939:46) organiserats ett av staten genom kommerskollegium kontrollerat system för erhållande av mästarbrev. Avläggande av sådant mästarbrev utgör icke — på det sätt som man på hantverkshåll önskat — villkor för företagsverksamhet inom hantverksyrkena.

I fråga om den egentliga lärlingsutbildningen ha emellertid statsmakterna hittills gjort föga betydande insatser. Ärligen beviljas omkring 100 understöd åt mästare å sammanlagt 400 kronor mot villkor att mästaren åtager sig att under loppet av tre år ge utbildning åt en lärling; sålunda åtnjutas dylika understöd varje år för omkring 300 lärlingar. Dessutom användes numera ett annat system — fast ännu i relativt ringa skala — varigenom mästaren anställes såsom lärare i en decentraliserad verkstadsutbildning och för detta arbete åtnjuter ett statsbidrag av 400 kronor för varje elev (medan han i förra fallet erhåller samma belopp per elev för en lärlingstid av tre år). I fråga om denna verksamhet är föreskrivet, att lärlingarna skola inhämta nödig teoretisk utbildning i verkstads- eller yrkesskola. Båda slagen av understöd administreras numera av överstyrelsen för yrkesutbildning. Under senare år har Sveriges hantverks- och småindustriorganisation och därtill anslutna yrkesförbund alltmera byggt ut sin egen organisation för övervakning av lärlingsväsendet och för avläggande av gesällprov genom inrättande av lärlings- och granskningsnämnder inom alla distrikt jämte lokala lärlingsnämnder samt för vissa yrken centrala granskningsnämnder.

En av hantverksorganisationen 1941 tillsatt lärlingskommitté framlade 1943 *Utredning med förslag angående hantverkets lärlingsfråga*, vari utbildningsfrågorna erhöilo ytterligare belysning. Det beräknades, att omkring 20 000 lärlingar ständigt böra vara under utbildning för att hantverkets behov av yrkesarbetare skall kunna fyllas, men att det faktiska antalet lärlingar, som erhålla utbildning för hantverksyrken endast uppgår till omkring 12 000. Dessutom brister den förefintliga hantverksutbildningen bland annat i så måtto, att det saknas läroplaner för åtskilliga yrken eller att förefintliga läroplaner icke efterföljas, samt vidare däri, att endast en del av lärlingarna ordentligt fullfölja sin utbildning, att läromästaren ofta saknar nödig kompetens, att det i flertalet fall saknas lämpliga läroböcker o. s. v. På verkstadsskolorna få eleverna icke tillräcklig kontakt med yrkeslivet och yrkeslärarna ha ej alltid erforderlig kompetens, vartill kommer att verkstadsskolans utbildning mera sällan fullföljes genom praktisk utbildning på mästareverkstad. Inom vissa yrken förekomma s. k. korttidskurser, som anordnas i förvärvssyfte, och som — trots vad som utlovas — icke ge eleverna tillräcklig yrkeskunighet och därför ha en skadlig verkan. Kommittén föreslog bl. a., att överstyrelsen för yrkesutbildning — som då ännu icke var tillsatt — borde fastställa läroplaner för lärlingsutbildningen att lända till efterföljd såväl å verkstadsskolor som å mästareverkstäder. Överstyrelsen borde också utarbete formulär till lärlingskontrakt. Läroavtal borde träffas mellan hantverksmästare å ena sidan samt lärlingen och dennes målsman å den andra och icke, såsom 1936 års hantverkssakkunniga föreslagit, mellan en länslärlingsnämnd och hantverksmästaren. Avtalet skulle emellertid stå under länslärlingsnämndens kontroll. Hantverksmästare borde åtnjuta statsunderstöd med 1 600 kronor per lärling för en fyraårig lärotid, varjämte av statsmedel borde utgå stipendier till obemedlade eller svagt bemedlade lärlingar hos hantverksmästare enligt samma grunder som till elever vid yrkesskolor. Utbildningen skulle avslutas med gesällexamen. Hela verksamheten borde regleras genom lärlingslag.

I ett februari 1945 framlagt *Utlåtande och förslag till lag om lärlingsutbildning inom hantverket m. m.* redogör överstyrelsen för yrkesutbildning för en specialbearbetning av materialet till 1943 års beredskapsmönstring vilken enligt överstyrelsens uppfattning tyder på att tillgången på yngre arbetskraft som erhåller yrkesutbildning inom hantverket varit något större under 1943 än vad som framgår av hantverksorganisationens undersökning för 1938/39. Dock framgår enligt översty-

relsen, att antalet lärlingar är alltför ringa för att säkerställa nödig rekrytering, och att detta förhållande är särskilt markant inom byggnadsfacket, i all synnerhet inom murarfacket. Undersökningen utvisar vidare, att endast 7 procent av den inom hantverket sysselsatta ungdomen i åldern 15—18 år erhåller eller erhållit någon yrkesutbildning i skola, häri inbegripet teoretisk utbildning avsedd att komplettera den praktiska utbildning som erhålles på arbetsplatserna. För industri och hantverk tillsammans tagna var motsvarande tal 7 procent för männen och 3 procent för kvinnorna. Inom jordbruk, skogshantering och fiske voro siffrorna omkring 1 procent för båda könen och inom handel och kontorsarbete 9 procent för män och 17 procent för kvinnor.

Överstyrelsen föreslår i betänkandet en lag om lärlingsutbildning, som emellertid förordas få allenast fakultativ karaktär. Där lagen tillämpas skall lärlingsförhållande regleras genom kontrakt mellan mästare och lärling eller lärlingsmålsman, och detta kontrakt skall vara upprättat enligt av överstyrelsen fastställt formulär. Anställningsvillkoren skola emellertid regleras enligt kollektivavtal, eller, där sådant icke förekommer, efter direkt överenskommelse mellan parterna. Kontrakten skola inregistreras hos överstyrelsen för yrkesutbildning, som skall tjänstgöra såsom tillsynsmyndighet. Mot detta förslag ha emellertid sex medlemmar av överstyrelsen för yrkesutbildning reserverat sig. Däremot är överstyrelsen enhällig i fråga om ett annat i samma betänkande framlagt förslag, enligt vilket antalet understöd som årligen beviljas till mästare, vilka åtagit sig utbilda viss lärling, ökas från högst 100 till högst 300 — vilket under förutsättning att lärotiden är fyraårig och i samtliga fall fullt utnyttjas skulle innebära att högst 1 200 sådana understöd kunde utgå samtidigt — samt att totalbeloppet per understöd skulle ökas till 900 kronor, varav 400 kronor utbetalas efter det första läroåret, 200 efter det andra och återstoden efter lärotidens slut.

Beträffande *sjöfolket* framgår av *Betänkande med utredning och förslag angående yrkesutbildning av sjöfolk av manskapsgrad m. m.* (SOU 1945: 5), att hittills endast sporadiska åtgärder vidtagits i fråga om andra grupper än befäl, radiotelegrafister o. d. och att tiden numera vanligen icke medger meddelande av systematisk utbildning i samband med tjänsten ombord eller i hamn. Av denna anledning föreslås, att kurser om 12 veckor med påbyggnadskurser om 8 veckor för däcksfolk, maskinfolk och köksfolk anordnas vid, till en början, fyra sjömansskolor, varjämte ytterligare en sjömansskola för den mindre sjöfartens och fiskets behov borde inrättas. Det fria folkbildningsarbetet ombord på fartygen bör understödjas genom en särskild organisation. Slutligen föreslås allmänbildande kurser inbegripande ämnen av intresse ur yrkessynpunkt.

I fråga om *jordbruksutbildningen*, vars kvantitativt otillfredsställande läge förut belysts, har med utgångspunkt från bl. a. ett av 1936 års lantbruksundervisningskommitté framlagda *Betänkande med förslag om den fasta lantbruksundervisningens ordnande* (SOU 1937: 33) försiggått en viss successiv reformering, men det har dock inte inträtt någon avgörande ökning i den andel av jordbruksungdomen, som erhåller systematisk utbildning. Ett av lantbruksstyrelsen den 1 juli 1940 framlagt *Betänkande angående lantbrukets lärlingsfråga* innehåller förslag bl. a. om tvååriga yrkesskolor för utbildning av unga pojkar till lantarbetare samt om tvåårig lärlingsutbildning, likaledes avsedd för jordbruksarbetare. Denna lärlingsutbildning skulle försiggå under kontroll av en jordbrukets lärlingsnämnd i varje hushållningssällskapsdistrikt. För ändamålet skulle dessa utvalja lämpliga s. k. lärlingsgårdar, vilkas innehavare (lärlingsvärdar) skulle teckna avtal med lärlingar eller dessas målsmän. Lärlingslönen skulle utgöra viss andel av den vanliga kollektivavtalslönen. Till avlönande av lärling skulle utgå statsbidrag med 35 kronor per månad och lärling.

Förslaget om lärlingsutbildning har icke kommit till utförande. För närvarande finnas emellertid fyra statsunderstödda yrkesskolor, varav tre i Norrland. Norr-

landskommittén har i sitt förutnämnda betänkande med vissa modifikationer återupptagit förslaget om lärlingsutbildning, för vilket ändamål tills vidare ett 15-tal gårdar borde utväljas i Norrland. Kommittén föreslår därjämte, att vissa ytterligare yrkesskolor för jordbruket — av kommittén benämnda lärlingsskolor — inrättas i Norrland, och att därjämte vidtagas vissa åtgärder för att effektivisera mejeriundervisningen, trädgårdsundervisningen, den av hushållningssällskapen ledda kursverksamheten m. m. I en särskild avdelning om den skogliga yrkesutbildningen påyrkas av Norrlandskommittén, att denna utbildning befrämjas, dels i samband med lärlingsutbildningen, dels genom utvidgad kursverksamhet för skogsarbetare, körare och skogsägare, genom korrespondensundervisning m. m.

I ett av 1941 års befolkningsutredning avgivet *Betänkande angående den husliga utbildningen* (SOU 1945: 4) anföres, att under läsåret 1940/1941 funnos omkring 100 kommunala skolor med huslig undervisning. Antalet elever uppgick till något över 12 000, varav endast något över en fjärdedel bevistade kurser med 200 undervisningstimmar eller däröver. Därjämte funnos 1 400 elever vid statsunderstödda enskilda skolor för undervisning i husligt arbete och 1 377 elever vid lanthushållsskolor, varjämte huslig undervisning i någon form, oftast omfattande 200—300 timmar per kurs, förekom vid 31 av landets 62 folkhögskolor. Sammanlagt ansågs emellertid endast ca 3 000 elever årligen erhålla en mera fullständig huslig utbildning.

I sitt förslag — vilket har karaktär av principförslag — framhåller befolkningsutredningen först behovet att förenhetliga kursformerna. En grundkurs, benämnd hushållsskola å fem månader, avsedd för elever i åldern 16—20 år, anses tillräcklig för att ge husmödrar och hembiträden kompetens att sköta ett vanligt hem. Högre kompetens skulle vinnas genom genomgång av en husmodersskola å tio månader. Vid sidan av dessa båda huvudformer föreslås bl. a. vissa specialskolor och specialkurser, ävensom en intensifiering av den allmänna upplysningsverksamheten, exempelvis genom hemkonsulenter, på det husliga arbetets område.

Norrlandskommittén framhåller, att hushållsutbildning för elever över skolåldern i kommunala skolor endast förekommer i 12 av Norrlands 244 kommuner, och endast 6 av dessa skolor ha redovisat kurser av längre varaktighet. Härtill kommer statsunderstödd utbildning vid 3 enskilda skolor och huslig undervisning vid folkhögskolorna, av vilka dock endast en del ha längre kurser för ändamålet, samt slutligen 11 lanthushållsskolor. Norrlandskommittén föreslår i första hand, att en obligatorisk hushållsundervisning om 800 timmar inlägges i ett åttonde skolår för alla flickor. Den fortsatta utbildningen bör, i vad det gäller fasta skolor, förläggas till utbildningsanstalter av redan förefintliga typer. För att undervisningen skall få den bredd som åsyftas, fordras att huslig utbildning i någon form, genom kortare eller längre kurser, i fasta eller ambulerande skolor årligen anordnas i snart sagt varje kommun i Norrland. De ambulerande kurserna kunna lämpligen vara av den typ, som redan anordnas, bl. a. genom hemkonsulenter. Denna verksamhet, som nu är splittrad på många arrangörer, bör samordnas och samtidigt utbyggas. För denna uppgift föreslås inrättande av en särskild styrelse i landstingen. Ett intimt samarbete mellan kommuner, skoldistrikt och landsting och mellan olika kommuner inbördes förordas. I vissa fall föreslås ökade statsbidrag. Hemkonsulentorganisationen skall enligt kommitténs förslag utbyggas. Vidare föreslås bl. a. att även nyssnämnda lärlingsskolor för jordbruket utnyttjas för hushållsundervisning.

Sjukhusen och anstalterna ha särskilt under senare år börjat lida brist på sköterske- och biträdespersonal. Beträffande den sistnämnda personalgruppen är orsaken — vid sidan av den under kriget rådande allmänna knappheten på arbetskraft — att befordringsmöjligheter icke förefunnits. Dessa utbildningsfrågor äro för närvarande under överbäggande inom medicinalstyrelsen. Inom hotell- och restaurangnäringen råder likaledes stor brist på personal, särskilt yrkeskunnig sådan. För

yrkesutbildning inom landet finnes dels en restaurangskola i Stockholm, som finansieras genom bidrag från företagsorganisationer samt genom elevavgifter, dels en särskilt organiserad elevutbildning vid Stockholmsdistriktets allmänna restaurang AB. Denna utbildningsverksamhet anses emellertid av fackmännen vara helt otillräcklig. En av företags- och personalorganisationer år 1939 tillsatt kommitté framlade år 1940 förslag om förbättrad yrkesutbildning av restaurangpersonal, men detta förslag har icke kommit till utförande. I slutet av 1944 tillsatte emellertid organisationerna en ny kommitté för samma ändamål. I den förra kommitténs betänkande beräknas det årliga nyrekryteringsbehovet i fråga om sådan personal, som har behov av särskild yrkesutbildning, till ca 2 500 personer, medan befintliga utbildningsanordningar ha plats för endast något hundratal elever. Under kriget ha utbildningsmöjligheterna ytterligare försämrats därigenom att det blivit omöjligt för restauranganställda att erhålla teoretisk och praktisk utbildning i utlandet.

I fråga om *kontors- och butikspersonal* finnes visserligen ett flertal olika utbildningsanstalter, men behovet synes dock icke vara tillnärmelsevis fyllt. Även vid de tider, då viss arbetslöshet råder bland handelsanställda, är det likväl svårt för företagen att erhålla verkligt kvalificerad personal. Behovet av bättre möjligheter till utbildning har starkt understrukits vid de konferenser som kommissionen anordnat med representanter för arbetsgivare och anställda inom detaljhandel och kontorsarbete. Frågan kommer dessutom att på annat sätt aktualiseras, när den inom kristidsförvaltningarna sysselsätta personalen efter hand entledigas; möjligheterna att sysselsätta denna friställda personal bli i avsevärd mån beroende av i vad mån tillräckliga möjligheter till omskolning och kompletterande utbildning erbjudas. Att frågan tarvar utredning har också erkänts av statsmakterna. Sålunda har chefen för ecklesiastikdepartementet erhållit Kungl. Maj:ts bemyndigande att för detta ändamål tillkalla särskilda sakkunniga.

För att ytterligare fullständiga den i betänkandet framlagda beskrivande framställningen må slutligen anföras vissa uppgifter angående frågan om *stipendier* o. d. för elever i yrkesskolor.

Enligt av 1944 års lagtima riksdag antaget förslag av överstyrelsen för yrkesutbildning (Promemoria angående yrkesutbildning för arbetslösa m. m. SOU 1944: 25) tillämpas beträffande *arbetslösa* elever i huvudsak samma ordning som vid de hittillsvarande beredskapskurserna. Sålunda skall skillnad göras mellan sådana elever, som hänvisas till nybörjarkurser å ena sidan samt sådana som hänvisas till fortbildnings- och omskolningskurser å den andra. I fråga om de senare utgår timpenning jämte eventuellt resebidrag och klädesbidrag samt dessutom *antingen* vanligt kontantunderstöd och eventuell hyreshjälp från arbetslöshetsnämnd *eller* också inackorderingsbidrag efter hänvisningskommunens beprövande, därest kursdeltagaren måste helinackorderas på orten. Timpenningens belopp per arbetsdag inom olika dyrortsgrupper och åldersklasser framgår av följande tablå:

Tab. 4. Elevens ålder. Ersättning i kronor per arbetsdag i olika dyrortsgrupper.

	A	B	C	D	E	F	G	H	I
16—19 år	1·60	1·60	1·68	1·68	1·76	1·76	1·76	1·84	1·84
20—24 år	2·32	2·32	2·40	2·40	2·56	2·56	2·56	2·72	2·72
25 år och däröver ..	3·20	3·20	3·28	3·28	3·44	3·44	3·44	3·60	3·60

Arbetslöshetsunderstöd (exklusive eventuell hyresbidrag) utgår för ensamstående person i åldern 16—17 år med respektive kronor 1: 50, 1: 75 och 2: — i Ortsgrupper I, II och III, för ensamstående person över 18 år med respektive kronor 2: 50, 2: 75

och 3:— samt för man och hustru med kronor 4:—, 4:25 och 4:50. För familj bestående av man + hustru och tre barn bli beloppen respektive kronor 6:55, 7:40 och 8:25. De sammanlagda beloppen av kontantunderstöd och timpenning angivas i tabell 5.

Tab. 5. Sammanställning av dagunderstöd¹ och timpenning vid de planerade arbetslöshetskurserna, avseende elever vid omskolnings- och fortsättningskurser, som vistas på hemorten.

	A-ort	D-ort	E-ort	I-ort
	per arbetsdag			
Ensamstående deltagare i åldern				
16—17 år.....	3:10	3:43	3:51	3:84
18—19 >.....	4:10	4:43	4:51	4:84
20—24 >.....	4:82	5:15	5:31	5:72
25 år och däröver.....	5:70	6:03	6:19	6:60
Familjeförsörjare i åldern 20—24 år				
Man + hustru.....	6:32	6:65	6:81	7:22
Man + hustru + 1 barn.....	7:17	7:70	7:86	8:47
Man + hustru + 2—3 barn.....	8:87	9:80	9:96	10:97
Familjeförsörjare i åldern 25 år och däröver				
Man + hustru.....	7:20	7:53	7:69	8:10
Man + hustru + 1 barn.....	8:05	8:58	8:74	9:35
Man + hustru + 3 barn.....	9:75	10:68	10:84	11:85

¹ Härtill kommer i vissa fall hyreshjälp med 10—45 kronor per månad för ensamstående person och 20—90 kronor per månad för familjeförsörjare, beroende på bostadsortens dyrortsgrupp.

I de fall då inackorderingsbeloppen utgå i stället för kontantunderstöd och eventuellt hyresbidrag, bli beloppen mera varierande beroende på olikheter i inackorderingskostnaderna samt variationer i hemortskommunernas praxis. I genomsnitt bli emellertid de sammanlagda förmånerna då högre, än när kontantunderstöd utgår. Om inackorderad arbetslös elev har familj, utgår till denna dessutom dagunderstöd, varvid hustru räknas såsom ensamstående person över 18 år.

Dessa regler tillgodose i allmänhet det önskemålet, att hjälpen bör vara mera omfattande, när den arbetslöse tillägnar sig yrkesutbildning än när han endast uppbär kontanthjälp. Dock är det möjligt att förhållandet i enstaka fall kan bli det motsatta, om nämligen den arbetslöse är medlem i arbetslöshetskassa och i denna tillhör en hög daghjälpklass. Vid hänvisning till fortbildnings- eller omskolningskurs bortfaller nämligen all hjälp från arbetslöshetskassa och ersättes med understöd från arbetslöshetsnämnd eller inackorderingsbidrag.

Till arbetslösa elever som hänvisas till nybörjarkurs samt övriga elever vid yrkesundervisningsanstalter under offentlig tillsyn samt vid folkhögskolor utgå i första hand stipendier, vilka beviljas efter behovsprövning. Dessa stipendier ha hittills i flertalet fall varit maximerade till 45 kronor per månad i högsta behovsgraden. Vid utbildningskurser för ladugårdsmän och svinskötare har högsta maximum dock varit 75 kronor vid centrala verkstadsskolor, verkstadsskoleavdelning för flygmekaniker samt verkstadsskolor för viss arbetslös ungdom 60 kronor. Under krigsåren har behovsprövningen av statsfinansiella skäl gjorts strängare. Vid kommunala och enskilda skolor för yrkesundervisning har sålunda det procentuella antalet elever med stipendier sjunkit från 50 procent under läsåret 1938/39 till 43 procent under 1942/43, och antalet elever med högsta månadsstipendium (45 kronor) i procent av samtliga elever från 15 till 13 procent. I betraktande av de starkt stegrade levnadskostnaderna förefaller denna utveckling anmärkningsvärd.

Utöver stipendierna utgå bidrag av kommunerna, beträffande vanliga yrkesskolor dock endast i en ringa procent av fallen och vanligen med högst 15 kronor i månaden, samt från landstingen i mera betydande utsträckning och med något högre genomsnittsbelopp (15—25 kronor). Slutligen betalas vid verkstadsskolorna varierande arbetspremier eller flitpengar, i flertalet fall med 5—10 kronor per månad. Det är emellertid att märka, att enligt ett regeringsrättsutslag av år 1944 kommunala myndigheter icke skulle vara tillåtna att bevilja stipendier för folkhögskoleundervisning eller studiestipendier i annan ordning än gällande fattigvårdslag stadgar eller eljest enligt särskild lag eller författning är medgivet.

I skrivelse av den 17 oktober 1944 har överstyrelsen för yrkesutbildning framlagt utredning och förslag om ändrade grunder för stipendier åt elever vid anstalter för yrkesundervisning m. m. Detta förslag gäller närmast »ordinarie» statsunderstödda yrkesskolor med heldagsundervisning men skulle automatiskt bli tillämpligt även beträffande nybörjarkurser för arbetslösa. Kostnaden för elevs uppehälle beräknas vid inackordering i elevinternat till 90—105 kronor per månad och vid privat inackordering till 120—190 kronor per månad. Statligt stipendium skulle utgå med ett grundbelopp av högst 60 kronor i högsta dyrort. Detta grundbelopp skulle vara avsett för elev, som erhåller utbildning på hemorten och intar sina måltider i hemmet. Intagas en eller flera måltider utom hemmet, eller är elev inackorderad eller åsamkas kostnader för resa mellan hemort och skolort, skulle för dessa särskilda ändamål utgå olika tillägg, så att sammanlagda beloppet på dyraste ort skulle uppgå till högst 85 kronor samt, från och med andra året vid fleråriga kurser, till 90 kronor. Skolöverstyrelsen som framlagt motsvarande förslag avseende folkhögskolor, har emellertid stannat vid ett enhetligt maximibelopp av 75 kronor.

I 1945 års statsverksproposition föreslogs i enlighet med skolöverstyrelsens förslag, att ifrågavarande stipendier skola maximeras till 75 kronor per månad. Detta förslag har tillstyrkts av statsutskottet och antagits av riksdagen.

Stockholm i juni 1945.

Richard Sterner

Till Herr Statsrådet och Chefen för Socialdepartementet.

Genom remiss den 12 maj 1945 har herr Statsrådet anmodat kommissionen för ekonomisk efterkrigsplanering att avgiva utlåtande över en framställning från Erik Friberger, Alf Johansson och Sven Markelius angående utrednings- och experimentarbeten rörande mekaniserad serietillverkning av huselement.¹ I anledning härav får kommissionen anföra följande.

Såsom påpekas i den remitterade framställningen är en väsentlig höjning av bostadsstandarden, såväl med avseende på utrymme som lägenhetsutrustning, det senare särskilt för landsbygdens del, en allmänt accepterad målsättning för efterkrigstidens ekonomiska och sociala politik. Denna målsättning är även motiverad av sysselsättningspolitiska skäl. En sådan bostadspolitik måste inbegripa ett koordinerat system av åtgärder av många olika slag. Den närmare utformningen av denna politik förberedes för närvarande inom olika organ, särskilt bostadssociala utredningen, med vars arbete kommissionen hållit viss kontakt genom en särskild delegation.

I detta system av koordinerade åtgärder måste sådana som åsyfta en sänkning av byggnadskostnaderna genom rationalisering ingå såsom ett mycket viktigt led. Förslagsställarna hänvisa härvidlag till den utredning om åtgärder för förbilligande av byggnadskostnaderna, som riksdagen med anledning av en av herr Nilsson i Stockholm m. fl. framlagd motion (AK 421/1944) begärt i enlighet med vissa av andra kammarens andra tillfälliga utskott i sitt utlåtande (nr 10/1944) över motionen angivna riktlinjer. Förslagsställarna framhålla vidare, att för närvarande ett flertal institutioner, utredningar och företag på offentligt eller enskilt initiativ syssla med arbetsuppgifter på detta område, och att frågan överhuvud ägnas ett mera mångsidigt intresse än någonsin tidigare förekommit, men att det måste framstå såsom ett önskemål, att dessa strävanden bättre samordnas.

Häri vill kommissionen instämma. Vid sidan av alla enskilda och kooperativa företag och institutioner, som syssla med frågan, utföra även följande statliga och halvoffentliga organ och utredningar arbete avseende olika avsnitt av densamma: byggnadsstyrelsen, statens byggnadslånebyrå, egna-hemsstyrelsen, försvarets bostadsanskaffningsnämnd, priskontrollnämnn-

¹ Framställningen är tryckt såsom bilaga till detta utlåtande.

den, statens kommitté för byggnadsforskning, standardiseringskommisionens avdelning för byggstandardisering, jordbrukets byggnadsstudie-kommitté, statens forskningskommitté för lantmannabyggnader samt de tekniska högskolorna. I fråga om ett så vittförgrenat utredningsarbete föreligger otvivelaktigt behov av en viss samordning, bland annat för undvikande av onödigt dubbelarbete. I den mån en sådan samordning kommer till stånd, kan det visa sig, att trots mångfalden av utredningsorgan likväl vissa viktiga delar av ämnet icke blivit tillräckligt beaktade och att i sådant fall en fördjupning eller komplettering av utredningsarbetet erfordras. Att en koordination kommer till stånd är desto mera behövt, som de förutnämnda statliga organen som arbeta på området äro underställda flera olika departement, nämligen socialdepartementet, jordbruksdepartementet, handelsdepartementet, folkhushållningsdepartementet, kommunikationsdepartementet, ecklesiastikdepartementet och försvarsdepartementet.

En tänkbar metod för att åstadkomma nödig samordning vore, att alla offentliga utredningar förenades i ett enda organ. Även om en sådan sammanslagning av olika organ eventuellt skulle vara lämplig i vissa fall, nämligen när organen ha gemensamma eller närliggande arbetsuppgifter, synes det dock, som om det vore ändamålsenligt att låta olika organ ombesörja olika delar av det utredningsarbete som det här gäller. Sålunda synes exempelvis det material för systematiska kostnadsanalyser, som kan hämtas ur byggnadslånebyråns och egnahemsstyrelsens handlingar, lämpligen böra bearbetas av dessa organ själva. Ett fullständigt förenhetligande vore dessutom otänkbart, eftersom det omfattande utrednings- och experimentarbete, som bedrivs inom enskilda företag och institutioner, näppeligen kan överföras till ett statsorgan.

Kommissionen vill därför i stället såsom sitt upptaga ett förslag som under hand framlagts av chefen för statens byggnadslånebyrå, byråchefen Alf Johansson, nämligen att inom Kungl. Maj:ts kansli tillsättes en särskild beredning, under ledning av ett statsråd, till vilken knyts representanter för olika offentliga och enskilda organisationer, som ha intresse för en rationalisering av byggnadsindustrin och byggnadsämnesproduktionen. Denna beredning skulle icke själv utföra något rationaliseringsarbete men skulle ha till uppgift att utöva en viss översyn över här ifrågavarande utredningsarbete och att verka för nödig koordination mellan olika på området sysselsatta organ. Vidare bör beredningen även verka för att dessa organ åstadkomma sådan utvidgning och intensifiering av arbetet, att förutsättningarna för en väsentlig sänkning av byggnadskostnaderna härigenom ökas. Beredningens uppmärksamhet bör emellertid icke vara begränsad till de tekniska problemen. Den bör även åtaga sig en översyn över arbetet att rationalisera själva organisationen av byggnadsindustrin och byggnadsämnesproduktionen, bland annat ur synpunkten av behovet att åstadkomma en utjämning av såväl konjunktur- som säsongvariationer inom denna del av arbetsmarknaden, vilket är av grundläggande betydelse för byggnadskostnaderna. Arbetsmarknadsfrågorna måste beaktas även av den anledningen, att ett samarbete

med såväl företagare som arbetare är oundgängligt för att nya tekniska rön inom kortast möjliga tid och med minsta möjliga friktion skola kunna vinna allmän tillämpning. Till de arbetsmarknadsfrågor, som sålunda äro av betydelse i sammanhanget, hör också behovet av att söka åstadkomma en återgång i fråga om tendensen att skapa allt fler kategorier av specialarbetare inom byggnadsindustrin; ifrågavarande tendens torde nämligen ha medverkat till att förkorta arbetsäsongerna för åtskilliga byggnadsarbetargrupper, vilket i sin tur medfört höjda byggnadskostnader.

Rörande beredningens sammansättning anser sig kommissionen icke kunna framlägga något detaljerat förslag. Kommissionen föreställer sig emellertid att i de ensamma böra ingå sakkunniga från sådana enskilda, kooperativa och statliga institutioner, som äro verksamma på området, ävensom representanter för byggnadsarbetare, jordbrukare och hyresgäster. Av stor vikt är, att antalet medlemmar i beredningen i görligaste mån begränsas.

Förslagsställarna begränsa sig i övrigt till ett synnerligen viktigt rationaliseringsbehov, nämligen det som avser framställning av mindre hus genom mekaniserad serietillverkning av standardiserade huselement. De påpeka, att den produktion av s. k. monteringsfärdiga trähus som f. n. bedrives, i stort sett icke medfört någon sänkning av kostnaderna, beroende bland annat på att tillverkningen — även den som bedrives i fabrik — fortfarande huvudsakligen är hantverksmässig och att maskinell serierproduktion i egentlig bemärkelse knappast förekommer. Arbetet med lösningen av de tekniska problemen rörande mekaniserad tillverkning av huselement har nämligen enligt förslagsställarnas mening hittills icke haft tillräcklig omfattning. Inom den till Sveriges standardiseringskommission anslutna avdelningen för byggstandardisering ha dock utförts vissa grundläggande arbeten. Enligt vad kommissionen har sig bekant, ha även enskilda företag och institutioner utfört vissa omfattande forskningsarbeten på området.

Stegringen i byggnadskostnaderna under krigsåren och sannolikt även under åren närmast före kriget, har varit starkare för mindre hus av trä än för större stenhus. Den har därför varit mest kännbar på landsbygden och i mindre samhällen, vilket också inneburit, att den hårdast drabbat grupper inom befolkningen med förhållandevis låg inkomststandard.

Kommissionen vill instämma i att det icke minst med hänsyn till sist berörda förhållanden är synnerligen angeläget, att byggnadskostnaderna för mindre hus kunna sänkas genom rationaliserad produktion.

Frågan har stor betydelse även ur andra synpunkter. Med den minskade råvarubasen för våra träindustrier, är det av stor vikt att dessa i ökad utsträckning inriktas på högre förädling av råvaran. Vårt land har visserligen utsikter att under de närmaste årens oerhörda bostadsbrist inom ett flertal länder kunna exportera både färdiga trähus och byggnadselement av trä i betydande kvantiteter, men det torde bli svårt att utnyttja detta tillfälle för att upparbeta en marknad, som kan bli av betydelse på längre sikt, om icke denna produktion samtidigt i görlig mån rationaliseras och effektiviseras. Med hänsyn till Sveriges långsiktiga exportintressen är det därför av stor vikt att

vår produktion av trähus och byggnadselement av trä utvecklas till att bli så konkurrensduglig som överhuvud är möjligt. På så sätt skulle även den egentliga byggnadsindustrin delvis komma i viss indirekt konkurrensförbindelse med utländska marknader, vilket skulle kunna bli av värde för utvecklingen av dess ekonomiska och tekniska effektivitet.

Det remitterade förslaget går ut på att en utrednings-, forsknings- och experimentverksamhet organiseras i statlig regi för här ifrågavarande ändamål i samarbete med på området verksamma enskilda organ. Enligt förslagsställarnas uppfattning tala många skäl för att inrätta ett statligt organ, bland andra att ett enskilt företag inte kan så förutsättningslöst och oberoende av biintressen behandla dessa problem som ett statligt organ, att det genom statligt initiativ blir lättare att kontrollera, att de kostnadsbesparingar, som vinnas genom effektivare projektering och produktion, komma de boende tillgodo, och att en mekanisering av husproduktionen snabbare och mera effektivt kan omsättas i praktiken, om arbetet därpå från början sker under ledning av staten, som numera i största utsträckning svarar för finansieringen av bostadsanskaffningen. Denna statliga verksamhet bör enligt förslagsställarnas mening vara fristående, men bör dock bedrivas i anslutning till andra offentliga organs arbete. Kostnaderna för verksamheten beräknas under det första året till 500 000 kronor.

Kommissionen vill till en början instämma i att verksamheten bör bedrivas i statlig regi. De av förslagsställarna framlagda skälen härför äro enligt kommissionens uppfattning i stort sett övertygande. Kommissionen finner ej heller skäl till anmärkning rörande det för första verksamhetsåret avsedda kostnadsbeloppet med hänsyn till att en rätt skött verksamhet av här ifrågavarande slag kommer att visa sig vara ur samhällsekonomisk synpunkt räntabel.

Vad beträffar frågan huruvida verksamheten bör bedrivas inom eller utom redan existerande organ, vill kommissionen framhålla följande. Då det förefaller önskvärt att icke ytterligare öka antalet statliga institutioner som arbeta på detta område, kunde övervägas om densamma icke kunde bedrivas exempelvis inom standardiseringskommissionens avdelning för byggstandardisering. Det gäller emellertid här huvudsakligen nykonstruktions- och experimentarbeten och endast i ringa omfattning standardiseringsarbeten i egentlig bemärkelse, varför detta alternativ vid närmare övervägande ter sig mindre lämpligt. Vad beträffar statens kommitté för byggnadsforskning fungerar denna för närvarande till väsentlig del som en stipendiefond med mera allmänna uppgifter täckande hela fältet av byggnadsforskning, medan den här ifrågasatta verksamheten avser ett utrednings- och experimentarbete av mera speciell karaktär. Om verksamheten likväl skulle anslutas till statens kommitté för byggnadsforskning, bleve det nödvändigt att dels fullständigt omorganisera detta organs verksamhet, dels ge själva kommittén för byggnadsforskning en ändrad sammansättning. Kommissionen finner under sådana förhållanden lämpligast att frågan om den nya verksamhetens eventuella anslutning till visst annat organ skjutes på framtiden och att arbetet snarast

påbörjas under mera fria former. Detta skulle lämpligen kunna ske därigenom att den förut föreslagna beredningen för byggnadsrationalisering snart tillkallade vissa sakkunniga med uppgift att under beredningens inseende närmare utarbeta förslag om verksamhetens organisation under det första arbetsåret, i övrigt förbereda arbetet och därefter, i händelse av riksdagens positiva beslut i anslagsfrågan, tills vidare leda detsamma. Den nya verksamhetens ställning i förhållande till andra organ finge därefter bestämmas med ledning av de praktiska erfarenheter, som efterhand skulle vinnas. Om detta förslag godtages, torde det bli möjligt att snabbt sätta igång arbetet, vilket ter sig desto mer angeläget, som utredningar och experiment av detta slag först efter längre tid torde kunna ge mera påtagliga praktiska resultat. Kommissionen förutsätter, att samarbete äger rum med andra på området arbetande offentliga och enskilda organ. Den föreslagna beredningen i Kungl. Maj:ts kansli skulle säkerligen också komma att vaka över att sådant samarbete kommer till stånd.

Ehuru, såsom förut framhållits, särskilt behov föreligger av att rationalisera produktionen av mindre trähus, anser kommissionen likväl icke, att den nya verksamheten skall begränsas endast till byggnadselement av trä. Även i fråga om byggnadselement av annat material böra möjligheterna att i väsentligt ökad utsträckning anordna serieproduktion utforskas, och också sådant forskningsarbete bör tagas upp inom ramen för den nya verksamheten, i den mån det icke ombesörjes inom andra institutioner och företag. Likaledes bör behov av forskning avseende byggnadselement i större hus kunna tillgodoses i samma sammanhang.

Såsom förslagsställarna påpeka, kunna de statliga kreditorganen genom sin upplysningsverksamhet medverka till att nya rön snabbt vinna en mera allmän spridning. Härvid får emellertid förutsättas som självklart, att de statliga kreditorganen såsom hittills söka i sin verksamhet utnyttja alla slag av tekniska förbättringar och icke favorisera sådana rön, som härstamma från det här föreslagna organet. Det bör givetvis råda fri konkurrens mellan olika ekonomiskt och tekniskt tillfredsställande konstruktioner liksom även mellan olika slag av byggnadsmaterial.

Kommissionen vill till sist understryka angelägenheten av att åtgärder vidtagas för att inhämta de erfarenheter som på området gjorts i andra länder. Såsom förslagsställarna påpeka ha på annat håll, främst i England och Förenta staterna, bedrivits mycket omfattande arbeten på här ifrågavarande område. Det är bekant, att fabriksgjorda hus delvis kommit till användning, då det gällt att häva den oerhörda bostadsbristen inom krigsproduktions- och förläggingscentra, där folkmängden i flera fall mer än fördubblats inom loppet av ett eller annat år eller där rent av helt nya samhällen skapats. Det är likaledes bekant, att man har planer på att i stor utsträckning arbeta med standardiserade hus och byggnadselement för återuppbyggnad av förstörda samhällen, och att omfattande förberedelser härför satts i gång. De erfarenheter och utredningsresultat som vunnits torde i icke obetydlig utsträckning kunna nyttiggöras även i vårt land och bespara oss en del av det utrednings- och

experimentarbete, som vi eljest behöva utföra själva. Det synes under sådana förhållanden angeläget, att ett antal byggnadsexperter utsändas särskilt till England och Amerika för att tillgodogöra sig dessa rön liksom även för att ta del av de övriga framsteg inom byggnadsteknik, byggnadsekonomi och fastighetsekonomi, som gjorts i andra länder och som kunna bidra till att sänka byggnads- och bostadskostnaderna.

I handläggningen av detta ärende ha, förutom undertecknad ordförande, deltagit samtliga kommissionens ledamöter med undantag av herrar Liedberg, Sandler och Westerlund. I herr Sandlers ställe har såsom suppleant deltagit herr Arne Lundberg.

Till detta yttrande fogas särskilda yttranden av *dels* herrar Gustafson och von Heland och *dels* herrar HERNOD, Nordenson, Söderlund, Wehtje och Åselius.

Stockholm den 29 juni 1945.

Kommissionen för ekonomisk efterkrigsplanering

GUNNAR MYRDAL

Karin Kock

Särskilt yttrande

av herrar *Gustafson* och *von Heland* angående åtgärder för utrednings- och experimentarbeten rörande mekaniserad serietillverkning av huselement m. m.

En väsentlig höjning av bostadsstandarden, såväl med avseende på utrymme som lägenhetsutrustning; det senare särskilt för landsbygdens del, måste anses vara synnerligen eftersträfvansvärd. Åstadkommandet av bättre och tillräckliga bostäder utgör också en allmänt accepterad målsättning för efterkrigstidens ekonomiska och sociala politik. Denna målsättning kan även vara motiverad av sysselsättningspolitiska skäl.

Strävandena att söka åstadkomma bättre bostäder motverkas dock i hög grad av rådande höga byggnadskostnader, vilket nödvändiggör, att alla åtgärder vidtagas, som kunna vara ägnade åstadkomma lägre byggnadskostnader. En långtgående standardisering av vissa byggnadselement bör i viss grad kunna bidra till nedbringande av byggnadskostnaderna. Det framstår därför som önskvärt, att staten i högre grad än som hittills varit fallet ekonomiskt och organisatoriskt stöder forsknings- och försöksverksamheten på ifrågavarande område. Vi äro därför eniga med kommissionens majoritet därom, att Kungl. Maj:t bör ägna denna fråga särskild uppmärksamhet och för riksdagen framlägga förslag som möjliggör vidgade försöks- och experimentarbeten på byggnadsområdet. Däremot ha vi icke ansett oss kunna giva vår anslutning till förslaget i vad det avser, att en *fristående* utrednings-, forsknings- och experimentverksamhet organiseras i statlig regi. Det bör framhållas att vid sidan av alla enskilda och kooperativa företag som redan nu sysslar med denna fråga, utföra även bland annat följande statliga och halvoffentliga organ utredningar och arbete avseende olika avsnitt av densamma: byggnadsstyrelsen, statens byggnadslånebyrå, egnahemsstyrelsen, försvarets bostadsanskaffningsnämnd, statens kommitté för byggnadsforskning, standardiseringskommissionens avdelning för byggstandardisering, jordbrukets byggnadsstudiekommitté, statens forskningskommitté för lantmannabyggnader samt de tekniska högskolorna. Med hänsyn till de många organ som redan äro verksamma på området synes det önskvärt, att den nu föreslagna verksamheten om möjligt upptages av någon redan verksam organisation. Innan ett slutligt ställningstagande göres, bör därför en utredning verkställas i syfte att finna den lämpligaste formen för den nu ifrågasatta försöksverksamheten. Om en sådan utredning giver vid handen, att den nya försöksverksamheten lämpligen bör anknytas till exempelvis statens kommitté för byggnadsforskning, skulle kostnaderna för verksamheten säkerligen kunna nedbringas i betydande grad. Härigenom skulle man också få garan-

tier för att ett dyrbart och tidsödande dubbelarbete i görligaste mån undvekes. Vi ha därför yrkat, att kommissionen i sitt yttrande över förslaget förordar en utredning i syfte att inordna ifrågavarande verksamhet i något av de organ som redan bedriver likartat arbete. Att en sådan utredning kommer till stånd synes så mycket mera påkallat som det av herrar Erik Friberger, Alf Johansson och Sven Markelius framlagda förslaget icke är organisatoriskt utformat och därför ej utan ytterligare utredning kan läggas till grund för något statsmakternas beslut.

Särskilt yttrande

av herrar *Hèrnod*, *Nordenson*, *Söderlund*, *Wehtje* och *Åselius* angående åtgärder för utrednings- och experimentarbeten rörande mekaniserad serietillverkning av huselement m. m.

Förslagsställarna erinra om att en sänkning av byggnadskostnaderna är en förutsättning för en höjning av den allmänna bostadsstandarden samt att härvidlag en långt gående rationalisering av byggnadsteknik och byggnadsproduktion är av väsentlig betydelse. Mot bakgrunden härav framlägga de ett förslag i syfte att befrämja en mekaniserad serietillverkning av standardiserade huselement.

Majoriteten har icke nöjt sig med att tillstyrka det remitterade förslaget om tillsättandet av en särskild statlig kommitté med uppgift att handhåva ledningen av utrednings- och experimentarbetet beträffande standardiserade huselement. Dessutom har man upptagit ett av byråchefen Alf Johansson »under hand» framlagt förslag, att inom Kungl. Maj:ts kansli skulle tillsättas en särskild beredning, som icke blott skulle fungera såsom ett övervakande och samordnande organ för det arbete, som på olika håll bedrivs för att rationalisera byggnadsproduktionen, utan även åtaga sig en översyn av arbetet att rationalisera själva organisationen av byggnadsindustrin och byggnadsämnesproduktionen i syfte bland annat att åstadkomma en utjämning av konjunktur- och säsongvariationerna. Majoriteten föreslår sålunda inrättandet av två nya statliga organ på detta område.

För att börja med den ifrågasatta beredningen må erinras om att 1944 års riksdag i anledning av en motion av herr Torsten Nilsson m. fl. i skrivelse till Kungl. Maj:t begärt utredning bland annat rörande en allmän rationalisering av byggnadsverksamheten och en säsongutjämning inom denna näringsgren. Utredningen avser uppenbarligen frågor av den art, som den förordade beredningen skulle sysselsätta sig med. Det kan icke anses lämpligt att föregripa en av riksdagen beslutad utredning och att utan prövning av andra tänkbara och måhända mera ändamålsenliga lösningar enbart på grund av en »under hand» framkastad idé uppbygga en helt ny organisation. Vi kunna

väl inse önskvärdheten av en samordning av hithörande frågor men kunna däremot icke ansluta oss till majoritetens förslag i dess nuvarande skick om inrättandet av ett nytt organ; detta särskilt med hänsyn till att något närmare klarläggande icke lämnats beträffande det ifrågasatta organets uppgifter, bemyndiganden och arbetsmetoder.

Vad därefter angår det remitterade, av herr Markelius m. fl. framlagda förslaget vilja vi instämma i deras principiella synpunkter rörande rationaliseringens betydelse. Likaså synes oss beaktansvärt förslaget allmänna syfte att genom en intensifierad forsknings- och experimentverksamhet befordra tillkomsten av en produktion av fabriksstillverkade småhus.

Förslagsställarna påpeka, att många ansatser gjorts för att avhjälpa de produktionstekniska bristerna, men uttala samtidigt att detta arbete i förhållande till dess ofantliga betydelse »varit av mycket liten omfattning», varvid dock undantag göres för den till Sveriges standardiseringskommission anslutna byggstandardiseringen. Detta uttalande kräver ett tillrättaläggande. Under de senaste 15 à 20 åren ha enskilda forskare och byggnadsmaterialfabrikanter på detta område utfört ett stort och grundläggande arbete, som givit erfarenheter och resultat, utan vilka ett fortsatt arbete skulle bli mycket svårare och betydligt mera tidskrävande. Såsom exempel på företag, som här gjort synnerligen beaktansvärda insatser, må nämnas Holmsunds AB., AB. Svenska Trähus och H. S. B. Genom deras initiativ ha på skilda håll i landet uppförts experimenthus av olika typer, vilka i hög grad berikat erfarenheten på området. Vidare bör i detta sammanhang uppmärksammas, att det för den framtida standardiseringen av byggnadsmaterial, huselement m. m. grundläggande modulsystemet, som utarbetats inom byggstandardiseringen, tillkommit genom en effektiv medverkan från byggnadsmaterialindustrins sida.

Vad särskilt beträffar frågan om mekaniserad serietillverkning av huselement har ett annat enskilt företag, AB. Bostadsforskning, i första hand ägnat sig åt lösningen av denna uppgift och har för detta ändamål utrustats med erforderliga tekniska och finansiella resurser. Företaget, som bildades i början av år 1944 av Skånska Cement AB. och Uddeholms AB., har bedrivit sitt arbete med stor energi. Det torde bli möjligt att övergå till försöksfabrikation under loppet av år 1946. Redan vid bolagets bildande tillkännagavs offentligen, att forskningsresultaten skulle utan vinst för bolaget ställas till allmänhetens förfogande. Detta innebär, att bolaget endast kommer att tillgodoräkna sig en mindre licensavgift, avsedd att täcka patentkostnaderna. Patenten äro uteslutande av profylaktisk natur och sålunda avsedda att omöjliggöra för andra att genom patent förhindra, att forsknings- och experimentresultaten komma allmänheten till godo.

Erfarenheten visar, att det i fråga om såväl byggnadssätt som byggnadsmaterial kan dröja flera år, innan man får tillräcklig erfarenhet om nya metoder. Det är först genom fri konkurrens mellan olika tillverkningar, konstruktioner och material som man slutgiltigt kan få fastslaget om pro-

duktionen sker på billigaste och mest effektiva sätt. Staten kan väl stödja forskningen men bör överlåta tillämpningen till den vittomfattande produktionsapparatur, som redan finnes i den svenska industrin. — Förslagsställarna understryka angelägenheten av att provtillverkning av huselement sker i relativt stor skala för att utexperimentera lämpliga metoder för massfabrikation. Det framgår ej klart, om avsikten är att dessa arbeten skola bedrivas i statlig regi. Av anförda skäl kan emellertid så icke anses vare sig lämpligt eller erforderligt.

Av väsentlig betydelse för möjliggörandet av en rationell utveckling på byggnadsområdet är lösningen av de lönepolitiska problemen. Vid den mekaniserade husproduktionen har det i praktiken visat sig mycket svårt att få ackordssatserna på byggnadsplatsen avpassade efter nya byggnadsmetoder. Arbetarnas förståelse och medverkan är här oundgängligen erforderlig. Att detta — såsom förslagsställarna synas anse — skulle kunna åstadkommas genom ingripande från statens sida, draga vi emellertid i tvivelsmål.

Av olika myndigheter utfärdade byggnadsföreskrifter lägga ofta hinder i vägen för ett frångående av gängse metoder. Här skulle staten kunna lämna en värdefull medverkan i fråga om utarbetandet av för serietillverkning av hus särskilt lämpade stadsplaner, förenhetligande av byggnadsordningarna för att undanröja svårigheterna att införa standardiserade huselement i byggnadsproduktionen etc.

Vad slutligen angår organisationen av ifrågavarande utrednings-, forsknings- och experimentverksamhet ha förslagsställarna förordat, att denna verksamhet organiseras i statlig regi samt att ledningen av arbetet anförtros åt en särskild, fristående kommitté. De uppgifter, som skulle falla på denna kommitté, äro av så omfattande och mångskiftande art, att redan planläggningen av kommitténs arbete är en mycket svår uppgift. Arbetet kommer sålunda att intimt beröra såväl byggnadsindustrins olika verksamhetsfält som ock den byggnadstekniska forskningen. I mycket hög grad kommer det att röra sig om experimentellt arbete, men för att i rimlig tid uppnå fruktbara resultat är det av största vikt att dessa experiment läggas upp i anslutning till de resultat, som vunnits såväl inom industrin som inom forskningen. Det gäller vidare att för kommitténs arbete förvärva såväl personer med forskningsbegåvning som ock krafter med praktisk erfarenhet och skicklighet.

Den föreliggande uppgiftens omfattning och mångsidighet gör det icke möjligt att på rak arm utstaka den rätta vägen för dess lösning. Det är nödvändigt, att frågan underkastas en närmare granskning och ett klarläggande. Härvid bör även undersökas, huruvida verksamheten kan omhändertagas av statens kommitté för byggnadsforskning, vars verksamhet ju ävenledes är inriktad på främjandet av rationella byggnadsmetoder. Detta torde förutsätta en viss omorganisation av forskningskommittén, eventuellt inrättandet av en särskild avdelning. En utredning rörande dessa spörsmål bör omedelbart igångsättas, därvid bl. a. representanter för utredningen rörande den tekniskt-vetenskapliga forskningens ordnande, statens kommitté för bygg-

nadsforskning och byggstandardiseringen samt av frågan berörda industrier beredas tillfälle deltaga.

Det är nämligen vår bestämda mening, att enbart under förutsättning av en omsorgsfull planering kan det förväntas, att man på detta område kan nå några verkligt betydelsefulla resultat. Då ett experimenterande på detta område med nödvändighet kräver stora belopp — förslagsställarna ha beräknat 500 000: — kronor per år som en första början — är det särskilt angeläget att stor omsorg nedlägges på åtgärdernas noggranna planläggning.

Med hänsyn till vad som sålunda anförts få vi hemställa, att frågan om tillskapandet av ett särskilt organ för främjandet av en mekaniserad serietillverkning av standardiserade huselement göres till föremål för en särskild utredning enligt ovan antydda riktlinjer.

und der Verwaltung der öffentlichen Angelegenheiten...

Der Herr Minister hat die Ehre...

zu erwidern, dass die Angelegenheit...

in der That eine wichtige...

Frage ist, ob die...

Angaben der Kommission...

mit den Tatsachen...

übereinstimmen...

Die Kommission hat...

ihre Ergebnisse...

in dem Bericht...

darüber berichtet...

Die Regierung hat...

die Angelegenheit...

in der That...

eine wichtige...

Frage ist, ob...

die Angaben...

der Kommission...

mit den Tatsachen...

übereinstimmen...

Die Kommission...

hat ihre Ergebnisse...

in dem Bericht...

darüber berichtet...

Die Regierung...

hat die Angelegenheit...

in der That...

eine wichtige...

Frage ist, ob...

die Angaben...

der Kommission...

mit den Tatsachen...

übereinstimmen...

Die Kommission...

hat ihre Ergebnisse...

in dem Bericht...

*Bilaga till Utlåtande angående åtgärder
för utrednings- och experimentarbeten rörande
mekaniserad serietillverkning av hus-
element m. m.*

Till Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Socialdepartementet.

En väsentlig höjning av den allmänna bostadsstandarden i landet såväl med avseende på utrymme som lägenhetsutrustning, det senare särskilt för landsbygdens del, är en allmänt accepterad målsättning för efterkrigstidens ekonomiska och sociala politik. De senaste årens erfarenheter ha givit vid handen, att statsmakterna äro beredda att lämna ett vittgående finansiellt stöd, när det gäller bostadsförsörjningsangelägenheter. Det torde icke vara obefogat att förvänta, att den bostadspolitiska aktivitet som under krigsåren genom omständigheternas makt kommit till huvudsaklig del inriktas på att bekämpa en krismässig bostadsbrist i fortsättningen alltmer kommer att ledas av syftet att systematiskt höja bostadsstandarden. Att detta syfte måste ges en mycket framskjuten roll i det socialpolitiska arbetet under närmaste årtionde är alltför uppenbart för att tarva närmare kommentarer.

Den låga bostadsstandarden i landet sammanhänger givetvis främst därmed, att de årliga kostnaderna för en fullvärdig bostad, vare sig denna är en hyres- eller bostadsrättslägenhet eller ett eget hem, äro för höga i förhållande till inkomster och hyresbetalningsförmåga eller överhuvud förmåga att bekosta bostaden hos de största befolkningsgrupperna. Visserligen ha såväl byggnadskostnader som årliga bostadskostnader (vid given standard) under de senare åren sjunkit, relativt sett, men detta har i sin verkan på bostadskostnadsbördan motverkats dels därav, att de allmänna levnadskostnadernas stegring pressat realinkomster och hyresbetalningsförmåga, dels av den successiva förskjutningen inom bostadstillgången från äldre och billigare till nya och dyrare lägenheter. Det är i varje fall ett faktum, att den stora massan av landsbygdens och de smärre samhällenas befolkning icke kan med egna resurser bära en fullvärdig bostadsstandard vid nuvarande kostnader och att även för de större samhällenas industriarbetare och jämförliga grupper en bostad, som är både väl utrustad och tillräckligt rymlig, kräver en orimligt stor andel av inkomsten. En påskyndad utveckling mot högre standard på detta område, vilken är påkallad såväl ur bostadssociala och befolkningspolitiska synpunkter som med hänsyn till efterkrigstidens sysselsättningspolitik, torde under alla omständigheter motivera en omfattande ekonomisk stödverksamhet från statens sida. Av än större betydelse, i synnerhet på längre sikt, är dock att byggnadskostnadsproblemet angripes rationellt och allsidigt.

Med anledning av en motion av herr Nilsson i Stockholm m. fl. vid 1944 års riksdag angående utredning om åtgärder i syfte att förbilliga byggnadskostnaderna begärde riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t utredning angående sådana åtgärder enligt vissa av andra kammarens andra tillfälliga utskott (utlåtande nr 10) angivna riktlinjer. Dessa riktlinjer voro i huvudsak följande.

1. Standardisering av byggnadsdetaljer, som möjliggör serietillverkning.
2. Undanröjande av svårigheter som förekomma, när de standardiserade varorna skola införas vid byggnadsproduktionen, särskilt genom förenhetligande av byggnadsordningarna.
3. Allmän rationalisering av byggnadsverksamheten genom
 - a) effektivare stadsplaner, som möjliggöra serietillverkning av hus, lägre byggnadskostnader och centraliserad, billigare drift av fastigheterna;

b) mera genomförd maskindrift eller användandet av för varje ort och byggnad lämpligaste och billigaste material och arbetsmetoder m. m.

4. Brytande av icke önskvärda monopol på byggnadsmaterialområdet eventuellt (enligt verkställd utredning) genom

a) skärpning av redan förefintlig lagstiftning eller genom särskilda bestämmelser i fråga om byggnadsverksamheten;

b) samhällets ekonomiska stöd för igångsättande eller upprätthållande av allmännyttiga företag inom byggnadsämnesindustrin;

c) bekämpande av ringbildning bland underentreprenörer (värme- och sanitär samt elektrisk installation) genom att auktorisation utsträcker att gälla hela landet.

5. Bortskärande av oskäliga mellanhandsvinster vid distribution av byggnadsmaterial.

6. Säsongutjämning av byggnadsverksamheten.

Den av utskottet framlagda förteckningen över utredningsuppgifter skulle utan svårighet kunna fullföljas med åtskilliga andra punkter. Blott och bart som exempel nämnas här:

7. Industriell tillverkning av standardiserade huselement, vilken i främsta rummet beträffande småhus men sannolikt även beträffande flerfamiljshus av mindre typer kan leda till stora kostnadsbesparingar.

8. Ekonomiskt rationella hustyper (hushöjd, husbredd, huslängd i förhållande till antal trappuppgångar, trappornas inplacering i huskroppen, källare, vindar o. s. v.). Denna fråga har en avsevärd ekonomisk betydelse.

9. Ekonomiskt rationella planlösningar med hänsyn ej endast till lägenhetens bostadsvärde utan även till besparing av material och förenkling av arbetsförfarandet (exempel: rörbesparande inbördes placering av kök, badrum och toalettutrymmen).

10. Rationell avvägning av anläggnings- och driftskostnad med avseende å exempelvis värmeisolering.

För närvarande syssla ett flertal institutioner, utredningar och företag på offentligt eller enskilt initiativ med arbetsuppgifter inom ifrågavarande område. Utan överdrift kan påstås att hithörande frågor nu ägnas ett mera mångsidigt och intensivt arbete än någonsin tidigare förekommit. Det måste framstå som ett önskemål, att dessa strävanden samordnas och ställas in under ett gemensamt, samhällligt ändamål: en väsentlig sänkning av produktionskostnaderna och en sådan organisation av distributionen att de ekonomiska vinsterna av tillverkningens förbilligande komma de bostadsbehövande tillgodo.

Trots mångfalden av pågående arbeten med byggnadskostnadernas förbilligande som syfte är det dock otvivelaktigt att på vissa väsentliga punkter intensifiering och komplettering av utredningsverksamheten är behövlig. Vi önska här rikta uppmärksamheten på en utredningsuppgift, som synes oss i hög grad angelägen och brådskande, nämligen *rationalisering av framställningen av mindre hus genom mekaniserad serietillverkning av standardiserade huselement*.

En primär förutsättning för lägre bostadskostnader är en långt gående rationalisering av byggnadsteknik och byggnadsproduktion. Många ansatser ha gjorts för att avhjälpa de produktions tekniska bristerna. Maskiner ha skaffats till de större arbetsplatserna och arbetet där har i många avseenden rationaliserats. Fönster, dörrar och vissa inredningar ha sedan länge gjorts färdiga på fabrik, i regel dock endast individuellt för varje hus. Vidare finns sedan åtskilliga år en betydande produktion av s. k. monteringsfärdiga trähus, som delvis göras på fabrik. Men kostnaderna ha i stort sett inte kunnat nedbringas, beroende bl. a. på att tillverkningen fortfarande huvudsakligen är hantverksmässig — även det arbete som utföres i fabrik — och att maskinell serieproduktion i egentlig bemärkelse knappast förekommer. Man arbetar fortfarande huvudsakligen med konstruktioner, som äro av-

sedda för hantverksmässig tillverkning, och de låta sig inte så lätt utnyttjas för maskinell produktion. En mycket stor del av byggnadsarbetet vid trähusindustrin — motsvarande cirka $\frac{2}{3}$ av kostnaderna — utföres fortfarande hantverksmässigt på byggnadsplatsen.

Man har all anledning till respekt för det goda och banbrytande tekniska arbete, som nedlagts av våra byggnadsföretagare och trähusfabriker. Men man måste dock konstatera, att skola byggnadskostnaderna kunna väsentligt nedbringas, är det nödvändigt att genomföra en betydligt längre driven mekaniserad serietillverkning och längre drivet färdigställande av husdelarna på fabrik.

Arbetet med lösningen av de tekniska problemen rörande den mekaniserade tillverkningen av huselement har i förhållande till dess ofantliga betydelse hittills varit av mycket liten omfattning. Det, som på olika håll gjorts här i landet, har i regel utförts som biuppgifter till vederbörande egentliga verksamhet — ryckvis och utan egentlig plan.

Ett undantag härifrån utgör den insats, som inom detta område gjorts av »Byggnadsstandardiserings», som är ansluten till Sveriges standardiseringskommission och vars arbete började hösten 1942. Hittills har av detta företag bl. a. följande arbetsuppgifter bearbetats eller slutförts: Klassificering av byggnadsmaterial och byggnadsdelar, standardisering av dörrar och fönster, sanitetsporcelain och glas, klassificering av byggnadsvirke samt modulutredning. Detta är alltsammans arbeten, som äro grundläggande för en mekaniserad serietillverkning av huselement.

Förutom några på området verksamma enskilda arkitekter ha på allra sista tiden vissa industriella företag börjat intressera sig för dessa uppgifter.

I utlandet, främst USA och England, ha mycket stora arbeten satts igång på här ifrågasvarande område, även om några för fredsförhållanden fullt färdiga lösningar av problemet veterligen ännu icke föreligga. Det är naturligt, att i dessa länder, där bostadsproduktionen under krigsåren måst eftersättas i långt högre grad än här i landet och där man dessutom står inför uppgiften att bereda bostäder åt de hemvändande krigsdeltagarna, frågan om rationalisering av bostadsproduktionen för att möjliggöra en snabb och billig bostadsförsörjning måste stå som ett av de allra viktigaste efterkrigsproblemen. Då bostadsproduktionen där helt domineras av enfamiljshuset, är problemet om bostadsbyggandets kostnader i utpräglad grad en fråga om rationaliserad produktion av småhus. I det anglosaxiska land, som tidigast blivit färdigt med utformningen av efterkrigstidens bostadspolitiska program, Canada, har en betydande del av de offentliga anslag, som anvisats för bostadsförsörjningsändamål, avsatts för utexperimentering och tillverkning av delar av standardhus. Ett karakteristiskt drag i rationaliseringssträvandena är, att man söker produktionstekniska former, som lämpa sig för den högrationaliserade industrin, främst verkstadsindustrin, och därvid i stor utsträckning arbetar med förebilder hämtade från sådana industrier, som under krigsansträngningens tryck drivits till en ytterlig grad av rationalisering, t. ex. skeppsbyggeri och aeroplanindustri. Åtskilligt torde vara att lära av det arbete som redan gjorts och som under följande år kommer att göras i dessa länder på den industrialiserade husproduktionens område; icke minst ur exportsynpunkt förefaller det angeläget att här i landet dylika lärdomar icke endast inhämtas utan även självständigt utvecklas.

Den uppgift, som i denna framställning avses, gäller i första hand en- och tvåvånings bostadshus; dessa mindre hus bereda mindre svårighet vid den tekniska lösningen. Beträffande betydelsen av denna kategori av bostadshus ur byggnads- och bostadsmarknadernas samt arbetsmarknadens synpunkt må här ett par allmänna synpunkter anföras.

Byggnadskostnadsstegringen under krigsåren (och sannolikt även under åren närmast före kriget) har varit starkare för mindre hus av trä än för större stenhus. Detta har betytt, att byggnadskostnadsstegringen varit mer kännbar på landsbygden och i de mindre samhällen, där trähusbebyggelsen förhärskat, vilket också inneburit,

att den hårdast drabbat grupper inom befolkningen med förhållandevis låg inkomstnivå. Härigenom ha otvivelaktigt svårigheterna att nå en nöjaktig bostadsstandard för landsbygden, mindre industriorter o. s. v. ökat. En annan konsekvens av den relativt starkare kostnadsstegringen för trähusbebyggelsen har varit, att de mindre orternas bebyggelsekaraktär mångenstädes förändrats genom att den tidigare dominerande låga trähusbebyggelsen i stor utsträckning ersatts med högre stenhusbebyggelse — en förändring av tvivelaktigt värde ur samhällsbyggnadssynpunkt. Med hänsyn till dessa omständigheter framstår det som särskilt angeläget, att byggnadskostnaderna för mindre hus kunna sänkas genom rationaliserad produktion.

Omfattningen av nuvarande produktion av en- och tvåvåningshus kan ej med full säkerhet bedömas, då fortlöpande byggnadsstatistiska uppgifter för landsbygden saknas. Det framgår av socialstyrelsens byggnadsstatistik, som omfattar alla orter med byggnadsbestämmelser, att år 1943 av 6 891 ny- eller helt ombyggda hus 4 364 voro enfamiljshus, 949 tvåfamiljshus och 661 hus med 3—9 lägenheter. Approximativt kan uppskattas att bortåt en tredjedel av alla lägenheter i det år 1943 färdigställda bostadsbeståndet i tätorterna inrymdes i dylika hus, som till alldeles övervägande del voro trähus. Tillämpas på en produktion av nuvarande och för de närmaste efterkrigsåren beräknad omfattning betyder detta bortåt 15 000 lägenheter. Härtill kommer bostadsbyggandet på den egentliga landsbygden, vars behov i detta hänseende måste bedömas som ytterst elastiskt: hög byggnadskostnad tvingar till begränsad produktion av nya bostäder, låg byggnadskostnad möjliggör att äldre undermåliga bostäder i stor utsträckning ersättas med nya, vilket ur standardsynpunkt i flertalet fall är att föredraga framför reparationer av de gamla lägenheterna. En uppskattning av det årliga totalbehovet i landet till 20 000 lägenheter i en- och tvåvånings trähus innebär en med hänsyn till den egentliga landsbygdens ersättningsbyggnadsbehov låg uppskattning. Med nuvarande byggnadskostnader för en fullvärdig bostad närmar sig värdet härav 400 miljoner kronor. Även om man räknar med en kostnadsminskning på endast 10 procent — en i jämförelse med rationaliseringsresultaten på åtskilliga andra produktionsområden mycket blygsam siffra — skulle denna sålunda betyda en besparing på 40 miljoner kronor om året. Utan överdriven optimism torde man kunna räkna med att en effektivt mekaniserad produktion kan leda till betydligt större kostnadsbesparing.

Måhända kunna farhågor uppkomma, att en långt gående mekanisering av husproduktionen, som förlägger huvudparten av arbetet till fabriker och reducerar arbetet på byggnadsplatser till ett minimum, skulle skapa sysselsättningspolitiskt icke önskvärda verkningar på byggnadsarbetsmarknaden. Dylika farhågor torde dock vara i huvudsak obefogade. Den minskning av arbetet på byggnadsplatsen, som kan bli följden av en mekanisering av produktionen av mindre hus, kompenseras för det första till en del genom ökad sysselsättning i den husproducerande industrin. Det kan vidare erinras, att det arbete på byggnadsplatsen, som kan göras överflödigt genom mekanisering, enligt hittills gällande förhållande till betydande del utförts av icke-yrkesarbetare: egnahemsbyggare, som själva arbeta på bygget o. s. v. Viktigast i detta sammanhang är emellertid, att ett väsentligt förbilligande av småhusproduktionen skulle möjliggöra en ersättningsbyggnadsverksamhet på landsbygden, mindre industriorter o. s. v., som hittills i hög grad hämmats icke endast av höga kostnader utan också av direkt brist på arbetskraft.

Det effektivaste sättet att åstadkomma en mera betydande sänkning av byggnadskostnaderna är utan tvivel en rationell mekanisering av produktionen. Därpå tyda alla erfarenheter från likartade produktionsområden och även de experimentarbeten som utförts både här i landet och utomlands.

Den erfarenhet, som vunnits vid produktion av andra nyttigheter, ger tydlig anledning förmoda, att en teknisk förutsättning för att lösa denna uppgift är, att man kan åstadkomma en mekaniserad serietillverkning av standardiserade hus-

element, som lätt kunna transporterats till byggnadsplatsen och där enkelt och snabbt kunna monteras till färdiga bostadsutrymmen.

För att kunna skapa en rationell serietillverkning av huselement gäller det till att börja med att utforma dem (grundläggnings-, vägg-, golv-, tak- och inrednings-element), så att man av minsta möjliga antal olika element kan, inom rimliga gränser, åstadkomma alla erforderliga variationer av bostäder.

Vidare måste dessa huselement konstrueras så, att de med vederbörlig hänsyn till bostadens standard kunna på billigaste sätt produceras samt transporterats till byggnadsplatsen och sammansättas till ett färdigt och i olika avseenden välkonstruerat hus.

Viktigt är att en från ekonomisk synpunkt rationell konstruktion och serieproduktion av elementen i en byggnad inte får försvåra en ändamålsenlig planläggning, uppbyggnad eller utformning i övrigt av huset. Samtidigt som det med hänsyn till serieproduktionen är angeläget nedbringa antalet olika element, är det också angeläget, att elementen bli sådana, att alla erforderliga variationer i byggnadens och rummens måttförhållanden kunna erhållas, så att rimliga individuella behov kunna tillfredställas. Vidare måste givetvis byggnaden även i fråga om formgivning i övrigt kunna gestaltas så som arkitektoniska krav i det särskilda fallet fordra. — Detta torde kunna vinnas utan att tekniska-ekonomiska fordringar på en rationell serietillverkning av huselementen behöva åsidosättas.

Man bör i detta sammanhang klart skilja mellan å ena sidan den serietillverkning av standardiserade *husdelar*, som det här gäller, och varav individuell utformning av de olika husens inre och yttre gestalt kan åstadkommas, och å andra sidan den serietillverkning av standardiserade *hus*, som nu är vanlig och som lätt leder till olämplig rikriktning och tröstlös enformighet.

På senare tid har nödvändigheten att gå fram efter här antydda linjer blivit alltmera uppenbar. Diskussionen bland tekniker, som syssla med dessa problem, gäller knappast längre den principiella frågan, om denna väg är den rätta, utan endast sättet att så säkert och snabbt som möjligt nå målet.

Här skall antydans några riktlinjer för arbetet med minskning av material-, arbets- och transportkostnaderna vid masstillverkning av huselement och deras montering till färdiga byggnader.

Man bör givetvis inte använda högklassiga (dyrare) material än som i det särskilda fallet betalar sig i form av minskad sammanlagd produktions-, drifts- och underhållskostnad för bostaden eller som av annan anledning kan vara motiverat. Vidare bör man söka minska materialåtgången genom att inte göra konstruktionen grövre än som är tekniskt-ekonomiskt motiverat. Överdimensionering är en vanlig företeelse i våra byggnadskonstruktioner.

Fastän det är ganska självklart, att dessa regler böra gälla vid varje rationell produktion, åsidosättas de ofta inom husbyggandet.

För att i möjligaste mån kunna nedbringa arbetskostnaderna bör förhållandet mellan maskinarbete och hantverksmässigt arbete avvägas så, att den sammanlagda arbetskostnaden blir den minsta möjliga. Man får givetvis inte mekanisera arbetet för mekaniseringens egen skull.

I regel torde vid stor produktion i serie en mekaniserad tillverkning ställa sig ekonomiskt fördelaktigare än en hantverksmässig. — Man bör därför undersöka möjligheterna att åstadkomma serieproduktion av erforderlig storlek och möjligheterna att mekanisera en sådan produktion. Om byggnaderna konstrueras så, att man av ett så litet antal olika huselement som möjligt kan åstadkomma erforderliga variationer i fråga om husets planläggning, uppbyggnad, inredning och individuella utformning i övrigt, så bli möjligheterna för massproduktion av elementen störst och arbetskostnaden ett minimum.

Det är angeläget att utnyttja all den kunnighet och praktiska erfarenhet i fråga om produktionsteknik och industriell organisation, som finnes tillgänglig inom jämförbara industrier.

Då mekaniserad tillverkning av huselement på fabrik beräknas bli billigare än hantverksmässig, så gäller det att konstruera huselementen på ett sådant sätt, att de också lämpa sig så väl som möjligt att tillverkas till så färdiga produkter, att hantverksarbetet vid deras montering på byggnadsplatsen till den färdiga bostaden blir så litet, som det låter sig göra. Från ekonomisk synpunkt är det därvid särskilt angeläget att söka minska det slag av hantverksarbete på byggnadsplatsen, som endast kan utföras av specialarbetare, dels därför att sådant arbete i och för sig i regel är dyrare än »diversearbete», dels därför att på många byggnadsplatser det inte är möjligt att få tillgång till specialarbetare utan att anskaffa dem från mer eller mindre avlägsna orter med därav följande extra kostnader.

För att minska montagekostnaden är det nödvändigt, att elementsystemet är enkelt och att sammansättningarna lätt kunna utföras. Vidare måste elementen vara relativt lätta att handskas med och ej alltför ömtåliga. Helst böra de göras så, att huset utan större svårigheter kan ändras eller utbyggas. Det skulle utan tveivel vara en stor ekonomisk och praktisk fördel, om t. ex. en ung familj kunde börja med en liten bostad för att sedan på ett enkelt och billigt sätt kunna bygga ut den efter behov och tillgångar.

Transportkostnaderna äro en inte oväsentlig faktor. En viktig uppgift är att söka nedbringa dessa kostnader. Hänsyn måste här tagas till kostnaderna för råmaterialens transport till fabriken, huselementens transport till upplag på byggnadsplatser samt huselementens transport från detta upplag till sina platser i byggnaden för montering. I alla tre fallen är det angeläget att söka nedbringa vikten. Även till volymen bör hänsyn tagas. Angeläget är det också, att huselementens former bli sådana, att de efter förpackning inte bli mer än nödvändigt skrymmande. Av stor betydelse för transportkostnaderna är det, att elementen inte bli svåra att emballera och att erforderligt emballage blir billigt.

Det har antytts hur angeläget det med hänsyn till kostnaderna är, att huselementen färdigställas så långt det går på fabrik, kanske delvis även i fråga om målning. Men elementen kunna då lätt bli ömtåliga och kräva dyrbart emballage och ökad varsamhet vid transport, som eliminerar vinsten med långt drivet färdigställande på fabriken. Man måste klart hålla i minnet, att det är *summan* av material-, arbets- och transportkostnader, som skall vara ett minimum. Det gäller därvid att noggrant avväga hur långt man i det ena eller andra fallet kan gå, så att inte vinst på ett håll medför lika stor eller ännu större förlust på ett annat håll.

Anledningar till att maskinell bostadsproduktion inte förr slagit igenom äro flera. De viktigaste äro sannolikt dels omständigheter av psykologisk natur, bl. a. den i alla befolkningslager och i alla länder både bland lekmän och fackmän djupt rotade konservatismen i allt som rör bostäder och bostadsproduktion, dels komplicerade och svårlösta tekniska och organisatoriska frågor samt därmed sammanhängande ekonomiska och arbetspolitiska problem.

Om man litet närmare undersöker dessa olika anledningar till bostadsproduktionens efterblivenhet, blir det i fråga om den konservativa inställningens hämningar snart uppenbart, att man inte kan åstadkomma en rationell fabriksmässig serietillverkning, om man utgår från de för hantverksmässig tillverkning avsedda konstruktioner, som hittills i allmänhet varit de enda använda och som ha sitt ursprung från tider med helt andra produktionsförhållanden och med mera primitiva tekniska hjälpmedel än vi nu ha. Att dessa gamla bostadstypers konstruktionssätt och formgivning inte alltid med fördel kan tillämpas, då det gäller att åstadkomma en rationell, fabriksmässig serietillverkning och att ekonomiskt utnyttja maskinella hjälpmedel, torde ligga i öppen dag.

Den mångfald av olika tekniska problem, mer eller mindre inflätade i varandra, som husbyggandet innebär och som i ett sammanhang till stor del måste nylösas, då man skall övergå från hantverksmässig produktion till maskinell serietillverkning,

medför givetvis betydande svårigheter, som väsentligt ha medverkat till förseningen av genombrottet. Den stora kunnsighet och erfarenhet, som våra byggnadsfackmän besitta, är i regel begränsad till vissa speciella områden för var och en. För enskilda fackmän och företag är det i allmänhet inte heller möjligt att åstadkomma det utbyte eller det samarbete, som skulle ge tillfälle att samla och tillämpa ens det viktigaste av vetande och erfarenheter inom facket, så komplicerad och omfattande, som husbyggnadstekniken numera är. Man har därför tvekat att på allvar ta itu med detta stora komplex av svåra problem, även om man varit övertygad om att det med samlade krafter skulle kunna bemästras.

Så ha vi den tredje svårigheten, som måste övervinnas, den ekonomiska, som ofta gör sig gällande, då det är fråga om att gå fram på nya vägar, och som särskilt blir märkbar inom områden, där det gäller att lösa så komplicerade problem, som husbyggnadsteknik och bostadsförsörjning innebär, och där man inte får arbeta på allt för kort sikt. Här ta ju de många tekniska-organisatoriska lösningarna relativt lång tid att utforma och praktiskt pröva. Dessutom ha vi här att göra med ett produktionssystem, som inte kan ekonomiskt fullt utnyttjas, om inte produktionen blir relativt stor, och å andra sidan kunna varorna såsom nymodiga och relativt oprövade inte förväntas få avsättning i tillräckligt stor omfattning, förrän priset kan sättas under en viss gräns. Detta gör, att företag, som det här gäller, åtminstone till att börja med, måste bli ganska kapitalkrävande.

Vad till sist beträffar de svårigheter, som arbetspolitiska inflytanden kunna bereda, så är det med de arbetsförhållanden, som hittills rått, med olidliga arbetslöshetsperioder, endast naturligt, att man från arbetarhåll med misstänksamhet följer varje rörelse i riktning mot nya landvinningar för maskintekniken.

Detta torde vara några av de väsentligaste svårigheter, man har att bemästra, då det gäller fabriksmässig bostadsproduktion.

För att kunna utnyttja fördelarna av mekaniserad serietillverkning av huselement är det sålunda flera olika slag av problem, som måste klaras. Men först och främst bör man se till, att de tekniska problemen bli lösta. Efter hand som de tekniska förutsättningarna föreligga, så går det säkerligen lättare att på ett tillfredsställande sätt lösa övriga frågor.

Med återopande av dessa allmänna synpunkter vilja vi föreslå, att en utrednings-, forsknings-, och experimentverksamhet organiseras i statlig regi för här ifrågavarande ändamål. För att på ett så förutsättningslöst och fullständigt sätt som möjligt genomföra de undersökningar rörande tekniska och ekonomiska frågor, distribution och arbetspolitik, som måste föregå en framgångsrik serieproduktion av huselement, torde det vara ofrånkomligt, att staten låter utföra dessa undersökningar. — Givetvis är det i hög grad önskvärt, att de krafter, som redan äro verksamma inom området, inte bara fortsätta sina arbeten utan om möjligt effektivisera dem. Det är också angeläget, att den enskilda verksamheten väl samordnas med den statliga för undvikande av dubbelarbete.

För ett statligt engagement i dessa frågor tala bl. a. följande förhållanden:

a) Ett enskilt företag kan inte så förutsättningslöst och oberoende av biintressen behandla dessa problem (t. ex. beträffande material- och produktionsfrågor samt ekonomiska frågor).

b) Ett enskilt företag kan inte heller så fullständigt som ett statligt samla och utnyttja den stora fond av sakkunskap, som finns bland tekniker och vetenskapsmän inom berörda områden såväl vid statliga och kommunala organ som vid enskilda företag.

c) Staten torde ha större möjligheter än enskilda företag att sätta in erforderliga krafter och medel dels för ny forskning på området och dels för de relativt stora försöksanläggningar, som erfordras för praktisk utprovning.

d) Staten har lättare att själv få de ändringar i byggnadsreglerande statliga och

kommunala föreskrifter gjorda, som tillämpningen av nya byggnadskonstruktioner kan komma att erfordra.

e) Staten har större möjligheter än enskilda företagare att bemästra de arbetspolitiska problem, som måste lösas vid övergång till maskinell produktion.

f) Genom ett statligt initiativ blir det lättare att kontrollera, att de kostnadsbesparingar, som göras genom effektivare projektering och produktion, komma de boende tillgodo.

g) Då finansieringen av bostadsanskaffningen numera i största utsträckning sker med anlåtande av statliga lån, torde man kunna räkna med att en mekanisering av husproduktionen kan snabbare och mera effektivt omsättas i praktiken, om arbetet därpå från början sker i statlig regi.

Vi vilja emellertid framhålla, att vi härmed icke fattat ståndpunkt i frågan, hur i fortsättningen ett samarbete mellan statliga organ och enskilda företag för produktion och distribution bör gestaltas, utan endast givit uttryck för den uppfattningen, att utrednings- och experimentverksamheten rörande mekaniserad bostadsproduktion bör betraktas som en allmän angelägenhet av sådan vikt, att den bör befordras genom statliga initiativ. Med hänsyn till att det här gäller en fråga av utomordentlig betydelse för samhällets hela sociala och ekonomiska liv måste man förutsätta, att arbetet med denna frågas lösning kan så organiseras, att ineffektiva och alltför tidsödande arbetsformer undvikas.

För utexperimenterande av konstruktions- och produktionsmetoder samt utredning av frågor rörande produktion, prissättning, distribution och arbetspolitik synes det ändamålsenligt, att ledningen av arbetet anförtros en särskild kommitté, till vars förfogande ställes ett tekniskt kontor för lösningen av de tekniska uppgifterna och som gives vittgående möjligheter att anlita särskilda utredningsmän för utredningar rörande produktion, distribution o. s. v. Inom kommittén bör finnas representerad sakkunskap rörande bostadspolitik, efterkrigsplaneringsfrågor, hus- och stadsbyggnadsteknik, industriell organisation och arbetsmarknadsfrågor. Med hänsyn till det samband, som här förevarande frågor ha med den allmänna bostadspolitiken och den statliga bostadslåneverksamheten, synes det lämpligt, att kommittén nära anslutes till statens byggnadslånebyrå.

Som ovan antytts är ett av de viktigare skälen för ett statligt ingripande på detta område det, att det här krävs ett organ, som kan samla och samordna alla krafter, som syssla inom detta verksamhetsområde, varigenom man både effektivare och snabbare skulle kunna komma till resultat. Det gäller här att samordna all den verksamhet inom detta område, som utövas av statliga verk och institutioner och av enskilda företag och fackmän. Bl. a. erinras om nödvändigheten av nära samarbete med de centrala verk, som syssla med byggnadsfrågor, såsom byggnadsstyrelsen, domänstyrelsen och egnahemsstyrelsen, liksom också med de särskilda utredningar som f. n. arbeta med närallgiggande problem, såsom jordbrukets byggnadsstudiekommitté. En institution, vars medverkan är i hög grad angelägen, är statens kommitté för byggnadsforskning. Den här föreslagna utredningen skulle visserligen ha ganska speciella konstruktions- och produktionstekniska uppgifter. I vissa fall torde dock även sådan byggnadsforskning bli nödvändig, som faller inom det område, där statens kommitté för byggnadsforskning har sin verksamhet. Man skulle då kunna tänka sig, att sådant forskningsarbete bedrivs genom anslag från forskningskommittén.

Välgående skäl tala emellertid mot en sådan anordning. För det första kan det i vissa fall bli mycket svårt att bedöma, vilka delar av det arbete, den här ifrågasatta kommittén skall utföra, som är hänförligt till forskningsarbete och vad som är att räkna till utrednings- och experimentarbete. För det andra skall denna kommittés verksamhet vara av sådan natur, att den måste bedrivas med stor skyndsambet, varför det är angeläget att i minsta möjliga mån stå i oivillkorligt beroende av annan organisation för arbetets bedrivande. Vidare kan situationen bli den, att

kommittén måste igångsätta och snabbt driva fram ett forskningsarbete, som icke kunnat förutses, och för vilket forskningskommittén för tillfället icke disponerar medel. — Det torde därför vara lämpligast, att det ges möjlighet att täcka kostnaderna även för den föreslagna kommitténs forskningsarbeten — vilka kostnader i varje fall endast komma att utgöra en mindre del av det för arbetet i dess helhet erforderliga anslaget — med de medel, som ställas till förfogande för det tekniska arbetet.

Å andra sidan är det givetvis nödvändigt, att ett intimt samarbete mellan de båda kommittéerna äger rum. Forskningskommittén utför, och kommer sannolikt att i fortsättningen utföra grundläggande forskningsarbete, som blir av betydelse för den här föreslagna kommittén — t. ex. forskning beträffande fuktfrågor, värme och ventilation samt arbetsorganisation. Och vissa av de arbeten, som sistnämnda kommitté kommer att bedriva, beröra i sin tur otvivelaktigt forskningskommitténs verksamhet. — Vid planläggning och utförande av arbetet inom de båda kommittéerna kommer säkerligen allt emellanåt samma eller varandra berörande problem att uppstå, varför det är angeläget, att man på ett tidigt stadium och redan vid arbetsprogrammets utarbetande inom kommittéerna står i förbindelse med varandra. Dessutom har forskningskommittén en god överblick över och kontakt med hela den byggnadstekniska forskningen, som kan vara den föreslagna utredningens arbete till stor nytta. — Även med den statsunderstödda »byggstandardiseringen», vars arbete ligger inom samma område, bör givetvis ett nära samarbete ske.

Vid vissa byggnadsmaterialindustrier och kooperativa företag samt bland enskilda fackmän bedrivs forskningsarbete inom detta område. Det är uppenbarligen synnerligen angeläget, att detta arbete stimuleras och att en förtroendefull samverkan med det statliga företaget åvägabringas.

Utrednings- och experimentarbetet rörande de tekniska problemen bör bl. a. omfatta följande:

- a) Alla element i byggnaden, icke endast de egentliga byggnadselementen utan även värme-, sanitets- och elektrotekniska element behandlas.
- b) Såväl konstruktions- och produktions- som transport- och monteringsfrågor utredas.
- c) All tillgänglig erfarenhet inom området samt alla pågående och planerade arbeten i in- och utlandet inventeras och systematiseras.
- d) Program för det tekniska arbetet utarbetas.
- e) Alla detaljproblem särskiljas, renodlas och givas klara formuleringar. Uppgifterna sättas i händerna på härför lämpliga, väl kvalificerade fackmän.
- f) Definitioner av egenskaper hos material, som tekniskt och ekonomiskt bäst skulle lämpa sig för serietillverkning av huselement av olika slag, utarbetas. — Uppdrag lämnas till forskare att studera härmed sammanhängande frågor.

I fråga om sättet för det tekniska arbetets bedrivande kunde följande önskemål uppställas:

Arbetet utföres på ett kontor, som är uppdelat på två avdelningar:
 avdelning för projektering och konstruktioner »konstruktionskontoret»; och
 avdelning för produktionsteknik och industriell organisation »produktionskontoret»

i intimt samarbete med varandra och med på andra håll inom området verksamma krafter.

Teoretiska utredningar och praktiska provningar böra gå hand i hand. Angeläget är det, att prover och provhus kunna utföras och provningar ske i tillräckligt stor omfattning.

En av de viktigaste uppgifterna är att få huselementen så konstruerade, att en rationell massstillverkning befordras. För att utexperimentera lämpliga metoder för massfabrikation torde det vara nödvändigt, att provtillverkning av element kan ske i relativt stor skala.

Både konstruktions- och produktionsavdelningarna böra utöver den »fasta» personalen ha möjligheter att tillkalla experter inom berörda områden för specialuppdrag — bl. a. i frågor rörande byggnadsteknik, statik, akustik, fukt, värme, sanitet och elektroteknik.

Inom eller vid sidan av kontoret bör dessutom finnas ständig tillgång till fackmän inom värme-, ventilations-, sanitets- och elektrotekniska områdena.

Förutom nära tillgång till experimentverkstäder bör det tekniska kontoret även ha möjlighet till samverkan med byggnadstekniskt laboratorium för provningar.

Parallellt med de tekniska utredningarna och experimenten bör inom kommittén och genom särskilda utredningsmän behandlas frågor rörande den blivande produktionen, prissättningen, distributionen och arbetspolitiken, så att, då den tekniska utredningen lett till exploateringsfärdiga resultat, en rationell produktion kan igångsättas, som på ett effektivt sätt kan medverka till bostadsstandardens höjande.

På grund av de omfattande och svårlösta tekniska problem det här gäller att bemästra och det tidsödande arbetet med nya byggnadsmetoders praktiska utprovningar är det angeläget, att arbetet snarast möjligt igångsättes, att välkvalificerade arbetskrafter ställas till förfogande i erforderlig omfattning, att experimentverksamhet bedrivs i tillräckligt stor skala och att arbetet bedrivs planmässigt, effektivt och snabbt.

Tid och kostnader för det sålunda föreslagna utrednings- och experimentarbetet äro svåra att bedöma. Dels är det alltid svårt att avgöra vilken tid som krävs för forsknings- och experimentarbeten i allmänhet och dels tillkomma här svårigheter att fixera tider för de praktiska provningar, som nya huskonstruktioner i regel måste undergå, innan avgörande omdömen om dem kunna fällas. Man torde i varje fall böra räkna med att arbetet kommer att taga flera år i anspråk.

För att kunna bilda sig en uppfattning om de kostnader, som arbetet under det första året kan komma att draga, ha vissa undersökningar gjorts. Man har därvid utgått ifrån att verksamheten bör göras så effektiv som möjligt. För framgången av detta arbete är det bl. a. angeläget, att anställningsförhållandena för fackmännen bli sådana, att förstklassiga krafter kunna påräknas.

På det tekniska kontorets båda avdelningar (konstruktions- och produktionsavdelningarna) torde man under det första året böra räkna med sammanlagt ca 8—10 arkitekter och ingenjörer samt ca 5 rit- och skrivbiträden. Kostnaden för detta kontor beräknas under första året till ca 200 000 kronor.

Som ovan sagts bör det tekniska kontoret ha möjligheter att tillkalla specialister för forskningsuppgifter och andra särskilda uppdrag. För detta ändamål bör ställas en summa av förslagsvis 50 000 kronor till förfogande.

Redan under första året är det angeläget, att utförande av prover på huselement och deras sammansättning till provhus kan ske parallellt med konstruktionsarbetet. Kostnaderna för dessa arbeten och för de laboratorieprovningar, som behöva utföras, torde under det första året icke böra beräknas lägre än 250 000 kronor.

Under det första året skulle således kostnaderna för ifrågavarande arbeten komma att uppgå till ca 500 000 kronor. Dessa kostnader och de som i fortsättningen komma att erfordras äro i och för sig betydande. I förhållande till de sociala och ekonomiska vinster, som detta arbete kan väntas leda till, måste dock kostnaderna anses vara små och av underordnad betydelse. Skola de problem, det här gäller, kunna lösas på ett effektivt sätt inom rimlig tid, så att vi inte ohjälpligt komma efter utlandet och genom förseningen komma att göra stora ekonomiska förluster under den närmaste framtidens byggnadsverksamhet, torde det vara ofrånkomligt, att staten på föreslaget sätt tar ledningen av dessa utredningsarbeten i sin hand och driver dem med erforderlig effektivitet.

Då, som ovan sagts, kostnaderna icke låta sig på förhand exakt beräknas, synes den föreslagna summan böra ställas till förfogande för vederbörande departement,

som har att efter särskild framställning från ledningen för ifrågavarande arbeten disponera dessa medel.

Med åberopande av vad sålunda anförts få vi härmed vördsamt hemställa, att Herr Statsrådet måtte vidtaga åtgärder — om möjligt genom proposition redan till innevarande riksdag — för anordnande i enlighet med de linjer, som här skisserats, av utrednings- och experimentarbeten rörande mekaniserad serietillverkning av huselement.

Stockholm den 30 april 1945.

Erik Friberger

Alf Johansson

Sven Markelius

som har till följande ändringar till följande förslag till
 förordning om ändring av lagen om utrikes- och
 handelsresenärer.

Stockholm den 30 april 1915

Hans Malmberg	All. Johanson	Erik Viding
---------------	---------------	-------------

Den förordningen som utgår
 under nummer 1250/15

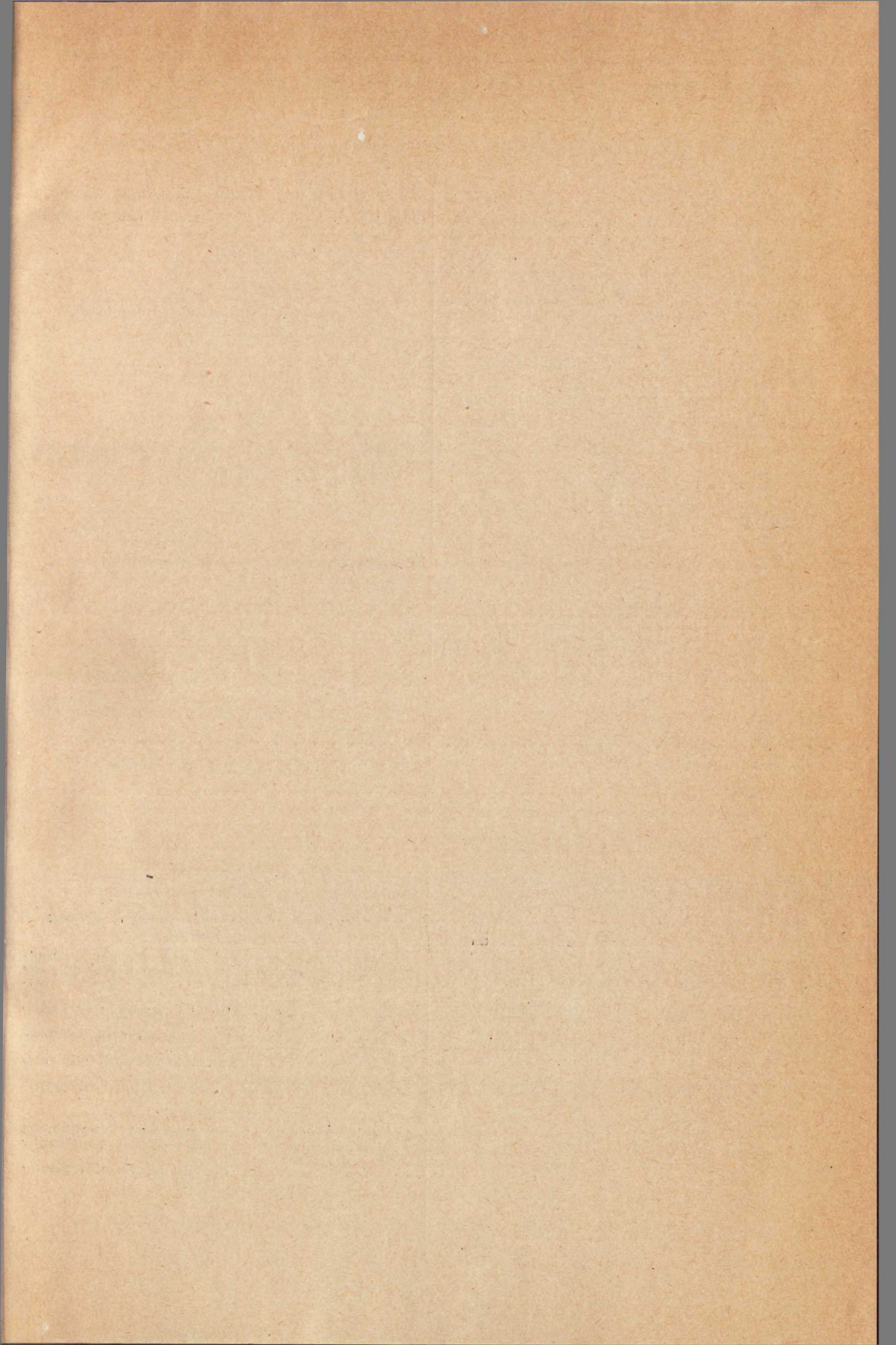
Utrikesdepartementet
 Stockholm, den 30 april 1915

Den förordningen som utgår
 under nummer 1250/15

Utrikesdepartementet
 Stockholm, den 30 april 1915

Den förordningen som utgår
 under nummer 1250/15

Utrikesdepartementet
 Stockholm, den 30 april 1915

Statens offentliga utredningar 1945

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.)

Allmän lagstiftning. Rättsskipning. Fångvård.

Betänkande med förslag till utlänningslag och lag ang. omhändertagande av utlänningsanstalt eller förläggning. [1]
Straffrättskommitténs betänkande med förslag till ändringar av strafflagen för krigsmakten i vad den berör brott mot staten och allmänheten. [28]
Straffrättskommitténs betänkande med förslag till ändrad lagstiftning om ämbetsbrott av präst. [29]

Statsförfattning. Allmän statsförvaltning.

Betänkande ang. dyrtorsgrupperingen. [32]
Betänkande med förslag ang. kommissionärsväsendet vid statens förvaltningsmyndigheter m. m. [34]

Kommunalförvaltning.

Stadsplanutredningen 1942. 3. Förslag till byggnadslag m. m. [15]

Statens och kommunernas finansväsen.

1944 års uppboordsberednings betänkande med förslag till omläggning av uppboordsförfarandet. [27]
1944 års skattesakkunniga. 1. Betänkande med förslag ang. vissa spörsmål på den allmänna kommunalbeskattningsens område. [35]

Politi.

Normalbrandordning för städer, köpingar och municipalsamhällen. [18]
Normalbrandordning för landskommuner. Alternativ 1. [19] Alternativ 2. [20]

Nationalekonomi och socialpolitik.

Betänkande ang. den husliga utbildningen. [4]
Betänkande och förslag rörande effektivisering av skyddshemselevernas eftervård m. m. [10]
Utredningar ang. ekonomisk efterkrigsplanering. 8. [11] 9. [30] 10. [31] 11. [36]
Investeringsutredningens betänkande med förslag till investeringsreserv för budgetåret 1945/46 av statliga, kommunala och statsunderstödda anläggningsarbeten. [12] Bilagor. [13]
Socialpolitikens ekonomiska verkningar. [14]
Statsmakterna och folkhushållningen under den till följd av stormaktskriget 1939 inträdda krisen. Del 5. Tiden juli 1943—juni 1944. [17]
Socialvårdskommitténs betänkande. 10. Statistisk undersökning ang. folkpensionärernas bostadsförhållanden m. m. [23]
Kommitténs för partiellarbetsföra betänkanden. Bilaga nr 1. Riktlinjer för skapande av socialväsendets forskningsorganisation. [26]

Hälsa- och sjukvård.

Allmänt näringsväsen.

Fast egendom. Jordbruk med binäringar.

Promemoria med förslag till arrendebestämmelser för kommunal jord. [9]

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

Industri.

Utredning rörande den tekniskt-vetenskapliga forskningens ordnande. 7. Förslag till åtgärder för livsmedelsforskningens ordnande. [6]

Handel och sjöfart.

Betänkande ang. grundpenningväsendet. [24]

Kommunikationsväsen.

Betänkande med förslag till organisation av en luftfartsstyrelse m. m. [2]
Betänkande rörande Sveriges smalspåriga järnvägar. Del 1. Allmänna synpunkter. [7] Del 2. Blekingenätnets järnvägar. [8]

Bank-, kredit- och penningväsen.

Försäkringsväsen.

Kyrkoväsen. Undervisningsväsen. Andlig odling i övrigt.

Betänkande med utredning och förslag ang. yrkesutbildning av sjöfolk av manskapsgrad samt åtgärder till höjande av sjöfolkets allmänna och medborgerliga bildning. [5]
Betänkande med förslag till nyorganisation av kyrkomusikerbefattningarna m. m. Del 1. [16]
Ungdomen och nöjeslivet. Ungdomsvårdskommitténs betänkande del 3. [22]
Betänkande och förslag ang. statsbidrag till byggnader för folkskoleväsendet. [25]
Betänkande ang. yrkesutbildningen i Norrland. [33]

Försvarsväsen.

Betänkande rörande särskilda åtgärder vid återförandet till civil verksamhet av till beredskapstjänstgöring inkallad personal. [3]
Betänkande och förslag rörande upplysningsverksamhet om och inom försvaret. [21]

Utrikes ärenden. Internationell rätt.